

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYAL PSİKOLOJİ BİLİM DALI**

**ÇEVRECİLİK: YETKECİLİK, YÜKLEME KARMAŞIKLIĞI VE SİSTEMİ
MEŞRULAŞTIRMA AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME**

Yüksek Lisans Tezi

MERVE BURCU YÜCEL

Ankara-2018

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYAL PSİKOLOJİ BİLİM DALI**

**ÇEVRECİLİK: YETKECİLİK, YÜKLEME KARMAŞIKLIĞI VE SİSTEMİ
MEŞRULAŞTIRMA AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME**

Yüksek Lisans Tezi

MERVE BURCU YÜCEL

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Derya HASTA

Ankara-2018

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../2018)

Merve Burcu YÜCEL

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitim sürecimin tüm aşamasında bana yol gösteren, bilgi ve deneyimlerini benimle paylaşan, güler yüzü ve anlayışı ile her konuda yardım ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, birlikte çalışmaktan onur duyduğum çok değerli danışmanım Doç. Dr. Derya HASTA'ya her şey için çok teşekkür ederim. Ankara'nın bana kazandırdığı en kıymetli insanların başındasınız. Ayrıca tez jürimde yer alan değerli hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Afife Başak OK ve Dr. Öğr. Üyesi Hatice ŞİNGİR'a destekleri ve değerli katkıları için çok teşekkür ederim.

Tüm hayatım boyunca olduğu gibi yüksek lisans sürecinde de bana her zaman destek olan Prof. Dr. Fatih SEVİM'e ve bugünlere gelmem de büyük emeği olan sevgili anneannem'e çok teşekkür ederim. Hayatımda olduğu için kendimi her zaman çok şanslı hissettiğim canım kardeşim Dr. Burak YÜCEL'e de hep yanımda olduğu için teşekkür ederim.

Son olarak sevgileri ile her zaman yanımda olduklarını hissettiren değerli aileme bana kattıkları her şey için çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

1. BÖLÜM.....	1
GİRİŞ	1
1.1.Çevrecilik.....	3
1.2. Yetkecilik ve Çevrecilik.....	11
1.3.Yükleme Karmaşıklığı ve Çevrecilik.....	19
1.4. Sistemi Meşrulaştırma ve Çevrecilik.....	30
1.5.Yetkecilik, Yükleme Karmaşıklığı ve Sistemi Meşrulaştırma Değişkenleri Arasındaki İlişkiler	38
1.6. Araştırmada Yer Alan Değişkenler ve Cinsiyet Farklılıkları.....	41
1.7. Araştırmanın Amacı ve Hipotezleri	48
2. BÖLÜM.....	50
YÖNTEM.....	50
2.1.Örneklem	50
2.2. Veri Toplama Araçları	52
2.2.1. Demografik Bilgi Formu.....	52
2.2.2. Algılanan Çevresel Sonuçlar Ölçeği.....	52
2.2.3. Sağ-Kanat Yetkecilik Ölçeği.....	53
2.2.4. Yükleme Karmaşıklığı Ölçeği.....	54
2.2.5. Sistemi Meşrulaştırma Ölçeği	55
2.3. İşlem	55
3. BÖLÜM.....	57
BULGULAR	57
3.1. Örneklemenin Tümü İçin Temel Değişkenlere Ait Betimleyici İstatistikler.....	57
3.2. Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular	58
3.3. Regresyon Analizlerine İlişkin Bulgular	59
3.4. Sağ-Kanat Yetkecilik ve Çevrecilik Arasındaki İlişkide Yüklem Karmaşıklığı ve Sistemi Meşrulaştırmanın Aracı Rolüne İlişkin Model.....	61
3.5. Değişkenlerden Alınan Puanların Cinsiyetler Açısından Karşılaştırılması	64
4. BÖLÜM.....	66
TARTIŞMA	66
4.1. Korelasyon Analizi Bulgularının Tartışılması.....	66
4.2. Regresyon Analizine İlişkin Bulgularının Tartışılması	72

4.3. Yetkecilik ve Çevresel Sorunların Farkında Olma Değişkenleri Arasındaki İlişkide Yükleme Karmaşıklığı ve Sistemi Meşrulaştırma Değişkenlerinin Aracı Rollerine İlişkin Modelin Tartışılması	75
4.4. Cinsiyete Göre Yapılan Gruplar Arası Karşılaştırma Bulgularının Tartışılması	80
4.5.Sınırlılıklar	83
4.6.Sonuç ve Öneriler	83
ÖZET	85
ABSTRACT	86
EKLER.....	87
EK 1. Çevrecilik Konusunda Gerçekleştirilmiş Psikoloji Araştırmalarından Örnekler	87
EK 2. Bilgilendirilmiş Onam Formu	102
EK 3. Demografik Bilgi Formu	103
EK 4. Çevre Araştırmaları Envanteri - Algılanan Çevresel Sonuçlar Alt Ölçeği	104
EK 5. Sağ-Kanat Yetkecilik Ölçeği.....	106
EK 6. Yükleme Karmaşıklığı Ölçeği.....	108
EK 7. Sistemi Meşrulaştırma Ölçeği.....	110
KAYNAKÇA	111

SEKİLLER

Şekil 1.1. Yetkecilik ve Çevresel Sorunların Farkında Olma Arasındaki İlişkide Yükleme Karmaşıklığı ve Sistemi Meşrulaştırma Değişkenlerinin Aracı Rollerine İlişkin Model.....	49
Şekil 3.1. Yetkecilik ve Çevresel Sorunların Farkında Olma Arasındaki İlişkide Yükleme Karmaşıklığı ve Sistemi Meşrulaştırma Değişkenlerinin Aracı Rollerine İlişkin Model.	62

ÇİZELGELER

Çizelge 2.1 Araştırma Örnekleminin Demografik Özellikleri.....	51
Çizelge 3.1 Temel Değişkenlere Ait Ortalama, Standart Sapma, Ranj ve Alfalar.....	57
Çizelge 3.2 Korelasyon Analizi Sonuçları	58
Çizelge 3.3 Çevresel Sorunların Farkında Olmayı Yordayan Değişkenler.....	60
Çizelge 3.4 Ölçeklerden Alınan Puanların Cinsiyet Değişkeni Açısından Karşılaştırılması.....	65

1. BÖLÜM

GİRİŞ

Küresel ısınma, su kaynaklarının kısıtlılığı, hava kirliliği, gürültü ve biyo çeşitliliğin kaybolması gibi çeşitli çevresel sorunlar çevrenin sürekliliği için tehdit oluşturmaktadır. Bu sorunların çoğu, insanların çevre yanlısı olmayan davranışlarından kaynaklanmaktadır (DuNann Winter ve Koger, 2004). Kuşkusuz, bütün insanların çevreye yaklaşımları aynı olmamaktadır. Çevreyle ilgili konulara kişisel çıkarları açısından yaklaşan ve çevre yanlısı olmayan tutum ve davranışlar sergilemeye eğilimli olan insanların yanı sıra çevrenin korunması ve devamlılığı konusunda duyarlı olan insanlar da vardır. Niçin bazı insanlar çevre konusunda duyarlıyken, diğerleri çevre konusunda duyarsızdır ve çevreye karşı özensiz davranmaktadır? Bugün karşı karşıya kalınan çevresel sorunların doğrudan insanların davranışlarının sonucu olduğu (Oskamp, 2000) düşünüldüğünde, bu sorunun yanıtı büyük önem taşımaktadır. Söz konusu soruya yanıt bulmak amacıyla sosyal psikoloji alanında sağ-kanat yetkecilik (ör., Schultz ve Stone, 1994), sosyal baskınlık yönelimi (ör., Milfont, Richter, Sibley, Wilson ve Fischer, 2013), değerler (ör., Seligman ve Katz, 1996), sistemi meşrulaştırma (ör., Jylha ve Akrami, 2015) ve yükleme karmaşıklığı (ör., Hasta ve Sözen, 2017) gibi değişkenlerle çevreci tutum ve davranışlar arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Benzer şekilde, bu araştırmada da yetkenin adil olarak algılanmasını, onun yaptığı her türlü çevresel düzenlemenin desteklenmesini ve bireylerin çevresel sorunları inkar etmelerini kolaylaştıran

yetkecilik (Altemeyer, 1996), insanların çevrelerinde olan biten olayları ve diğer kişilerin davranışlarına sorgulayıcı bir şekilde yaklaşmalarını sağlayan yükleme karmaşıklığı (Fletcher vd., 1986) ve insanların çevre karşıtı davranışları sorgulamaksızın kabul etmelerinde ve sürdürmelerinde etkisi olduğu düşünülen sistemi meşrulaştırma (Jost vd., 2011) değişkenleri ile çevrecilik arasındaki ilişkiler araştırılmaktadır. İlgili yazın incelendiğinde, “yetkecilik”, “yükleme karmaşıklığı ” ve “sistemi meşrulaştırma” değişkenlerinin bir arada insanların çevrecilik düzeylerine nasıl yansıdığının incelenmediği anlaşılmaktadır. Oysa aşağıda belirtildiği gibi bu değişkenler arasında doğrudan ve dolaylı ilişkilerden söz edilebilir.

Araştırmalar yetkeci bireylerin bilişsel açıdan yeterince karmaşık düşünmeyen (Hasta, 2002) ve var olan düzenlemeleri sorgulamaksızın meşrulaştırma eğiliminde olan (Sönmez, 2014) bireyler olduklarını ortaya koymaktadır. Bu özellikleri onların çevreci tutum ve davranışlarına da yansıyacaktır. Başka bir deyişle, yetkecilik ve çevrecilik arasındaki ilişkide hem bilişsel açıdan karmaşık düşünmeye işaret eden yükleme karmaşıklığının (Fletcher vd., 1986) hem de sistemi meşrulaştırma değişkenlerinin aracı rol oynamaları olasıdır. Araştırmalara (ör., Jost vd., 2003) göre ayrıca, bilişsel açıdan katı düşünen ve yeterince sorgulayıcı olmayan bireylerin sistemi meşrulaştırma olasılıkları daha fazladır. Bu bilgiyle tutarlı olarak, yükleme karmaşıklığı ve sistemi meşrulaştırma değişkenleri arasında negatif yönde bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır (ör., Erdem, 2016; Hasta ve Sözen, 2017). Aktarılan bilgiler doğrultusunda bu araştırmanın temel amacı, yetkecilik ve çevrecilik arasındaki ilişkide yükleme karmaşıklığı ve sistemi meşrulaştırma değişkenlerinin sıralı aracı etkilerinin olup olmadığını araştırmaktır. Başka bir deyişle araştırmanın temel amacı,

“katılımcıların yetkecilik düzeyleri arttıkça yükleme karmaşıklık düzeylerinin azalacağı, yükleme karmaşıklığındaki azalmayla birlikte sistemi meşrulaştırma düzeylerinin artacağı, bu durumun ise çevrecilik düzeyinde azalmayla sonuçlanacağı” yönündeki beklentiyi sınamaktır.

Araştırmanın amacı doğrultusunda sınanacak hipotezlere geçmeden önce, aşağıda ilk olarak çevrecilikten bahsedilmekte, ardından çevreciliğin yetkecilik, yükleme karmaşıklığı ve sistemi meşrulaştırma değişkenleriyle olan ilişkileri üzerinde durulmaktadır.

1.1.Çevrecilik

Çevrecilik, insanların çevreyi korumak uğruna bedel ödemek ve fedakârlıkta bulunmak için istekli olduklarına işaret eden karmaşık ve çok yönlü bir yapıdır (Dunlap ve Jones, 2002). Stern (1997; 2000), enerji tüketimini, doğal kaynakları, ekosistemi ya da biyosferin yapısını ve dinamiklerini olumlu yönde etkileyen her türlü niyet ve davranışı çevrecilik olarak tanımlamaktadır. Vlek ve Steg (2009) ise çevre yanlısı davranışı çevreye mümkün olduğu kadar az zarar veren hatta çevre yararına olan davranış olarak tanımlamaktadır. Kollmuss ve Agyeman (2002), kişilerin neden çevre yanlısı davrandıklarını ve çevre yanlısı davranışların önündeki engelleri anlamak için gerçekleştirdikleri araştırmalarında çevre yanlısı davranışları, kişinin bilinçli olarak davranışlarının çevre üzerindeki olumsuz etkilerini azaltma çabası olarak tanımlamışlardır. Onlara göre, kaynak ve enerji tüketimini azaltmak, toksik olmayan maddeler kullanmak ve atık üretimini azaltmak doğrudan çevre yanlısı olan davranış örnekleri arasındadır.

Çevreci tutum ve davranışları anlamaya yönelik yapılmış çok sayıda araştırma (Cialdini vd.,1990; De Groot ve Steg, 2007; Nordlund ve Garvill, 2002;

Schultz ve Zelezny,1999; Vining ve Ebreo, 1992) bulunmaktadır. Bu araştırmalar (ör., Guagnano vd.,1995; Stern,1999) genel olarak, çevre yanlısı davranışta bulunmak için gerekli olan bireysel motivasyonlara (ör., kişinin motivasyonu ve tutumları) ve bağlamsal etmenlere (ör., önemli bir alt yapı eksikliği) odaklanmışlardır. Modern toplumun en önemli belirleyicilerinden birinin çevreye karşı duyulan endişe düzeyinin yüksek ve yaygın olması olduğunu ifade eden Hodgkinson ve Innnes (2000) bu doğrultuda iki temel araştırma alanı tanımlamışlardır. Bunlardan ilki çevresel duyarlılık ile ilgili sosyodemografik (ör., cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi ve siyasal ideoloji) özelliklerin etkilerinin tanımlandığı araştırmalardır. Dietz ve diğerleri (1998) çevrecilikle ilgili sosyodemografik çalışmaları yaş, eğitim, siyasal görüş, yaşanılan yer, ırk ve etnik grup, sosyal sınıf, meslek ve endüstriyel sektör, cinsiyet ve din gibi değişkenler etrafında gruplamışlardır. İkinci araştırma alanı ise çevresel duyarlılıkta etkin olan psikolojik belirleyicileri (ör., değerler, tutumlar ve inançlar) ele almaktadır.

Corraliza ve Berenguer (2000), kişilerin çevreci davranışlarını etkileyen *bağlamsal etmenlerle* ilgili yapılan araştırmaları incelemişler ve bağlamsal etmenlerin çevreci davranışların ortaya çıkıp çıkmamasında önemli rol oynadığına dikkat çekmişlerdir. Corraliza ve Berenguer'e (2000) göre, çevrecilik konusunda yalnızca tutumlar, normlar, alışkanlıklar gibi kişisel veya kişiler arası etmenler değil fiziki alt yapı, teknik özellikler, ürünlerin kullanılabilirliği ve özellikleri gibi bağlamsal etmenler de etkin rol oynamaktadır. Örneğin, geri dönüşüm tesislerinin varlığı, toplu taşıma araçlarının niteliği, ürünleri fiyatlandırma politikaları kişilerin çevreci davranışlarda bulunmalarının çok güçlü belirleyicileridir (Santos, 2008; Stern,1999; Vining ve Ebreo, 1992). Geller (1995) ise, bağlamsal etmenler ve

davranış arasındaki ilişkiye tutumlar, duygusal durum ve kişisel normlar gibi motivasyonel etmenlerin aracılık edebileceğini ifade etmektedir. Örneğin, insanların geri dönüşüm konusunda özenli davranmalarını kolaylaştıran uygulamaların kişilerde geri dönüşüme karşı daha pozitif tutumların oluşmasına neden olabileceğini ve bu pozitif tutumların, geri dönüşüm davranışının artması ile sonuçlanabileceğini öne sürmektedir. İnsanların çevreci davranışlar söz konusu olduğunda mantıklı seçimler yaptığı ve seçenekler içinden en düşük bedel ve en yüksek fayda sağlayan davranışı seçtikleri varsayılmaktadır. Algılanan ödül ve bedeller, ahlaki ve normatif kaygılar ve duygusal etmenler (affect) *bireysel motivasyonlar* arasındadır (ör., Guagnano vd.,1995; Stern,1999).

Kollmuss ve Agyeman (2002), çevre yanlısı davranışlara olumlu ya da olumsuz etkisi olan etmenleri demografik, dışsal (kurumsal, ekonomik, sosyal ve kültürel etmenler) ve içsel (motivasyon, çevresel bilgi, farkındalık, değerler, tutumlar, duygular, kontrol odağı, sorumluluklar ve öncelikler) olmak üzere üç kategoride ele almışlardır. Onlara göre, çevre yanlısı tutum ve davranışlar üzerinde etkili olan en önemli demografik etmenler cinsiyet ve eğitimidir. Kadınlar, erkeklerle kıyaslandıklarında genellikle çevre hakkında daha az kapsamlı bilgiye sahip olmalarına karşın çevresel yıkım konusunda daha duyarlıdır. Eğitim düzeyi arttıkça çevre hakkındaki bilgi, dolayısıyla çevrecilik düzeyi de artmaktadır. Ancak eğitim düzeyinin artması çevre yanlısı davranışları her zaman artırmamaktadır (Kollmuss ve Agyeman, 2002).

Kollmuss ve Agyeman'a (2002) göre, çevre yanlısı davranışları destekleyen *dışsal etmenlerin* ortaya çıkabilmesi için öncelikle yeterli alt yapı sağlanmalıdır. Örneğin, geri dönüşümün ve toplu taşıma araçlarının kullanımının

artması bunları destekleyen hizmetlerle doğrudan ilişkilidir. Bu hizmetlerin yeterli olmaması kurumsal engeller olarak görülmekte ve insanların çevre yanlısı uygulamaları daha az kullanmalarına sebep olmaktadır. Dışsal etmenlerden olan ekonomi de insanların çevreci karar ve davranışları üzerinde etkilidir. Örneğin, kişi enerji tasarruflu ya da enerji tasarruflu olmayan iki üründen hangisini satın alacağına karar verirken, enerji tasarruflu olan ürünü sadece fiyatı uygun olduğunda tercih etme eğilimi göstermektedir (Kollmuss ve Agyeman, 2002). Sosyal ve kültürel normlar da kişilerin davranışlarının şekillenmesinde önemli rol oynayan dışsal etmenlerdendir. Bu bilgiyle tutarlı olarak Kollmuss ve Agyeman (2002), İsviçre ve Hollanda gibi küçük ve nüfusun yoğun olduğu ülkelerde yaşayan bireylerin sosyal ve kültürel normların da etkisiyle Amerika gibi büyük ve kaynak bakımından zengin olan ülkelere kıyasla çevresel kaynaklara daha özenli ve bilinçli yaklaşacaklarını belirtmişlerdir. Sosyal normlar bize hangi davranışın kabul gördüğünü hangi davranışın kabul görmediğini anlatır (Cialdini, Reno ve Kallgren, 1990). Sosyal normların çevreci davranışlar üzerindeki etkilerini inceleyen Cialdini ve diğerleri (1990; 1991), normların çevreci davranışı nasıl etkileyeceğini mevcut normun göze çarpmasıyla, diğer bir deyişle görünürlüğü ile ilişkili olduğunu ifade etmişlerdir. Onlara (1990; 1991) göre, normun görünür olması durumunda yere çöp atma davranışında bulunan katılımcıların oranı, normun görünür olmaması durumuna kıyasla daha az olmalıdır.

Kollmuss ve Agyeman (2002), çevre yanlısı davranışları etkileyen pek çok *içsel etmene* dikkat çekmişlerdir. Onlara göre, olası tüm seçenekler arasından hangi davranışın seçileceğini ve ortaya çıkacağını belirleyen en önemli içsel etmenlerden biri motivasyondur. Motivasyon açık ve bilinçli bir biçimde ortaya

çıkabileceği gibi gizli ya da bilinçsiz olarak da ortaya çıkabilmektedir. Kollmuss ve Agyeman (2002), çevre yanlısı davranışların önündeki en büyük ve güçlü engelin ise bireylerin sahip oldukları eski alışkanlıklar olduğunu belirtmişlerdir. Bir diğer içsel etmen olan çevresel bilgiyle anlatılmak istenen ise, bireylerin çevrecilik düzeylerinin onların bu konudaki bilgi düzeyinden etkileneceğidir. İnsanların çevrecilik konusundaki bilgi düzeyleri aynı değildir ve bilgi düzeyi ile çevrecilik arasındaki ilişki incelenirken bu farklı bilgi düzeylerinin dikkate alınması önemlidir. Kollmuss ve Agyeman (2002) ayrıca, insanların bilinçli bir şekilde çevre yararına davranışlarda bulunabilmeleri için en azından temel düzeyde de olsa çevresel konular hakkında bilgi sahibi olmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Onlara göre, insanların içsel motivasyonlarını şekillendiren etmenlerden bir diğeri değerlerdir. Çevresel değerleri belirleyen etmenleri keşfetmek için ise çevreci bireylerin çevreci değer ve inançlarını şekillendiren yaşam deneyimlerini incelemek önemlidir. Kollmuss ve Agyeman'a (2002) göre, çevre yanlısı davranışları etkileyen bir diğer içsel etmen tutumlardır. Çevre yanlısı davranış üzerinde tutumların etkisinin değişken olmakla birlikte genelde çok az olduğunu belirtmişler, tutumların çevre yanlısı davranışları dolaylı olarak etkileyebileceğini öne sürmüşlerdir. Çevresel farkındalığı ise, insanın kendi davranışlarının çevre üzerindeki etkisinin farkında olması olarak açıklamışlardır. Duygular da kişilerin çevreci davranışlarının şekillenmesinde rolü olan içsel etmenlerdendir. Kollmuss ve Agyeman (2002) duygusal katılımı, çevresel bir yıkım ile karşılaşıldığında duygusal tepki verebilmek olarak ifade etmişlerdir. İçsel etmenlerden olan kontrol odağı da çevrecilik açısından önemli bir değişkendir. Kollmuss ve Agyeman (2002), dışsal kontrol odağına sahip kişilerin kendi davranışlarının çevresel değişim için bir önemi olmadığını düşüneceklerini ve

dolayısıyla daha az çevre yanlısı davranışta bulunacaklarını belirtmişlerdir. Aynı araştırmacılar içsel etmenlerden olan sorumluluklar ve önceliklerin de insanların çevre yanlısı davranışlarında belirleyici rolleri olduğunu öne sürmüşler, eğer çevre yanlısı bir davranış kişinin öncelikleri ile çelişmiyorsa, o davranışın gerçekleştirilme olasılığının artacağını belirtmişlerdir.

Çevre yanlısı davranışları açıklayan modeller gözden geçirildiğinde ise konuyla ilgili modellerden birinin “*doğrusal modeller*” olduğu görülmektedir. Bu modellerde çevresel bilginin, çevresel farkındalığa, endişeye ve çevreci tutumlara neden olarak çevre yanlısı davranışları ortaya çıkardığı düşünülmektedir. Söz konusu modeller kişileri çevre konusunda eğitmenin, doğrudan daha fazla çevre yanlısı davranışla sonuçlanacağını öne sürmüşlerdir (Finger, 1994). Doğrusal modellere göre, eğitim düzeyi çevresel konularda bilgi sahibi olma ile pozitif yönde ilişkilidir. Başka bir deyişle, eğitim süresi arttıkça çevresel konularla ilgili bilgi düzeyi de artmaktadır. Ancak bu durum eğitimin, çevre yanlısı davranışları her zaman artıracığı anlamına gelmemektedir (Fliengenschnee ve Schelakovsky, 1998; Lehmann, 1999).

Çevrecilik konusunda öne çıkan modellerden bir diğeri Schwartz’ın (1977) “*norm aktivasyon modeli*”dir. Schwartz (1977) norm aktivasyon modelinde toplum yanlısı davranışları yordayan değişkenlere yer vermektedir. Bu değişkenlerden ilki, kişilerin toplum yanlısı davranışlar sergileme ya da bazı davranışları yapmama konusunda ahlaki bir zorunluluk hissetmelerine neden olan kişisel normlardır. İkinci değişken sonuçların farkında olmaktır. Diğer bir ifadeyle, kişinin toplum yanlısı davranmadığı zaman diğerleri için oluşacak olumsuz sonuçların farkında olmasıdır.

Üçüncü değişken ise ‘kişinin toplum yanlısı davranmadığı zaman oluşan olumsuz sonuçlardan kendisini sorumlu hissetmesi’ olarak tanımlanan sorumluluk almadır.

Schwartz’ın (1977) norm aktivasyon kuramı kişisel normlar, etkinleştiriciler ve davranış arasındaki ilişkileri açıklamaktadır. Kurama göre, norm aktivasyonu çevre yanlısı davranışlara ilişkin kişilerin kendi beklentilerini oluşturdukları bir sürece işaret etmektedir. Norm aktivasyon modeline göre, kişiler çevreci davranışları gerçekleştirme ya da gerçekleştirmekten sakınmayla ilgili ahlaki zorunluluk (manevi yükümlülük) hissetmektedirler. Norm aktivasyon sürecinin merkezinde etkinleştirici görevi gören dört etmen bulunmaktadır. Diğer bir ifade ile kişisel normlar dört etmen tarafından etkinleştirilmektedir. Bu etmenlerden biri *ihtiyacın farkında olmadır (awareness of need)*. Bu etmen kişinin diğer insanların veya daha soyut bir varlığın (ör., çevrenin) ne kadar farkında olduğuna odaklanmaktadır. İkinci etmen, çevreci davranmamanın olumsuz sonuçlarından kişinin kendisini sorumlu hissetmesi olan *durumsal sorumluluktur (situational responsibility)*. Üçüncü etmen ise insanların kendi davranışlarının çevre sorunlarını azaltabileceğine inanmaları ile ilgili olan *yetkinliktir (efficacy)*. Bu etmen özellikle çok fazla sayıda insan iş birliği yaptığında çözülebilecek çevre sorunları açısından önem taşımaktadır. Dördüncü etmen *yeterlik algısı (ability)* ise çevre sorunlarını ortadan kaldırmak için kişilerin hissettikleri öz yeterliliklerdir. Bu etmenlerin gücü, durumdan duruma değiştiği ve zaman içinde sabit kalmadığı için bunlara durumsal etmenler denilmiştir. Modele göre, insanlar çevresel sorunlardan dolayı kişisel sorumluluk hissettiği zaman kişisel normlar etkinleşmektedir. İnsanlar kendi davranışlarının çevre sorunlarını azaltmaya yardımcı olabileceğine inanmalıdır. Bu durum özellikle, zararlı emisyonlar ve kaynak kullanımı gibi yalnızca çok sayıda insan iş birliği yaptığında çözülebilecek çevresel

sorunlar için önemlidir. Ayrıca kişinin kendisini çevresel sorunları azaltmak için gerekli davranışlarda bulunabilecek yeterlikte hissetmesi gerekmektedir.

Çevreci tutum ve davranışları etkileyen içsel/bireysel ve dışsal/durumsal etmenler konusunda önemli bilgiler ortaya koyan aktarılan araştırmaların da işaret ettiği gibi, çevreci tutum ve davranışlar psikoloji alanının önemli çalışma konularından biri haline gelmiştir. Konuyla ilgili gerçekleştirilen bazı çalışma özetleri Ek-1’de paylaşılmıştır.

Çevrecilik konusunda yapılan çalışmalarda katılımcıların çevrecilik düzeyleri belirlenirken oldukça farklı ölçütlerin kullanıldığı, ölçümü alınan çevreci davranışların oldukça çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Örneğin, Ajzen (1991) seyahat türü seçimi, enerji tasarrufu sağlayan ampullerin satın alınması, ağartılmamış kâğıt kullanımı, tasarruflu su kullanımı, daha az et tüketimi ve genel çevre yanlısı davranışlar olmak üzere çok sayıda çevreci davranış türünden söz etmektedir. Günümüzde en endişe verici durumlardan biri olarak kabul edilen ve etkisi tüm gezegeni kapsayan çevresel sorunlardan biri küresel ısınmadır ve çevrecilikle ilgili çoğu çalışmada (ör., Carroll, 2007; Weart, 2004; Webster, Holland, Curry ve Chang, 2005) insanların küresel ısınma konusuna nasıl yaklaştıklarının incelendiği anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili araştırmalarda su kaynaklarının kısıtlılığı, hava kirliliği, çevresel gürültü ve biyo çeşitliliğin kaybolması gibi çevrenin sürekliliği için tehdit oluşturan (bk. DuNann Winter ve Koger, 2004) diğer etmenlere de odaklanılmaktadır. Bu çalışmada ise çevreciliğin; çevreye zarar veren spesifik bir durum ya da davranışa odaklanmak yerine, insanların genel olarak çevresel sorunların ve onların sonuçlarının farkında olup olmadıklarına yönelik sorulardan

oluşan ve daha önce de (Joireman vd., 2001; Karayeğen, 2015; Stern vd., 1993; 1995; 1998 tarafından) kullanılan bir ölçek aracılığıyla ölçülmesi tercih edilmiştir.

Başta da belirtildiği gibi bu çalışmanın amacı, yetkecilik, yükleme karmaşıklığı ve sistemi meşrulaştırma değişkenlerinin çevrecilik (çevresel sorunların farkında olma) değişkeni ile ilişkisini ortaya koymaktır. Çevrecilikle ilişkili olarak öne çıkan değişkenlerden biri yetkeciliktir (bk., Peterson, Doty ve Winter, 1993; Schultz ve Stone, 1994). Önceki çalışmalara (Altemeyer, 2003; Cohrs, Kessler ve Bauer, 2012; Fritsche, Sabbagh, 2005) göre, yetkecilik ve çevrecilik arasında bir ilişki vardır. İki değişken arasında gözlenen bu ilişkinin daha iyi anlaşılabilmesi için aşağıda yetkecilik ve onun çevrecilikle olan ilişkisi üzerinde durulmaktadır.

1.2. Yetkecilik ve Çevrecilik

Yetkecilik, ilk olarak 20. yy'ın ortalarında Adorno, Frenkel-Brunswik, Levinson ve Sanford (1950) tarafından bir kişilik yapısı olarak ele alınmıştır. Adorno ve diğerleri yetkeci kişilik kuramını geliştirdikleri çalışmalarında bu kişilik yapısını Avrupa'da faşizmin yükselişine ve 1930'lu yıllar boyunca Amerika Birleşik Devletleri'ndeki faşist hareketlere bağlamışlardır. Adorno ve arkadaşları yetkeci kişiliği ölçmek için diğer projektif tekniklerin yanında Duckitt (2015)'in de belirttiği gibi, dokuz boyuttan oluşan F Ölçeğini kullanmışlardır. Ölçeğin içerdiği dokuz boyuttan beşi önyargı ile ilişkili olan geleneksellik (geleneksel orta sınıf değerlerine çok sıkı bir şekilde bağlı olmak), yetkeci boyun eğme (ahlak otoritelerine karşı boyun eğici tutumlar), yetkeci saldırganlık (geleneksel değerlere uymayanlara karşı kınama, reddetme eğilimi veya cezalandırma), kalıpyargı (sabit kategoriler ile düşünme eğilimi) ve yansıtmadır (birisinin kendi olumsuz özelliklerini dış grup

üyelerine atfetme eğilimi). Diğer boyutlar ise duygusal kapalılık (öznellik ve hayal gücüne karşı olma), güç ve sertlik (hâkimiyet ve teslimiyetle ilgili olma), yıkıcılık ve insanların iyiliğine inançsızlık (genellenmiş düşmanlık ve insan doğasının kötülüğüne inanma) ve cinselliktir (modern cinsel uygulamalara karşı aşırı ilgili olma).

Popüler bir dönemin ardından yetkeci kişilik kuramına duyulan ilgi azalmaya başlamıştır (Whitley ve Kite, 2010). Bu değişimin bir nedeni Adorno ve diğerlerinin (1950) kuramlarının temelini oluşturan psikanalitik kurama karşı olan olumsuz tutumların artmasıdır. Değişimin ikinci nedeni ise Adorno ve diğerlerinin yetkeciliği ölçmek için geliştirdikleri F ölçeğinin psikometrik açıdan sorunlu olmasıdır (Christie, 1991). F ölçeğindeki sorunlardan biri, ölçeğin cevap yanlılığına açık olmasıdır. Diğer bir deyişle, bütün maddeler yanlı ifadelerden oluşmaktaydı ve onları kabul ediyor olmak demek yetkecilik düzeyinin de artması anlamına gelmekteydi (Christie, 1991). Bu sorunu düzeltmek için araştırmacılar söz konusu maddelerin terslerini yazdılar. Ancak, Christie, Havel ve Seidenberg (1958) bu maddelerin tersini yazmayı da tıpkı orijinal maddelerde olduğu gibi niteliksiz ve dogmatik buldular. Ek olarak Edwards (1957) F ölçeğindeki bazı maddelerin kişinin benliği ile ilgili olumsuz yönleri yansıttığını, bunun da katılımcıların kendilerine olumsuz özellikler atfetmeyi reddetmelerine neden olabileceğini belirtmiştir.

Yetkeciliğe karşı olan ilgi 1980’li yıllarda Altemeyer’in kavramsallaştırması ve geliştirdiği ölçüm ile yeniden canlanmıştır. Altemeyer’in geliştirdiği sağ-kanat yetkecilik kuramı, yetkeciliği dokuz bileşenden oluşan bir kişilik özelliği olarak görmek yerine, üç bileşenden oluşan bir tutum kümesi olarak tanımlamıştır (Altemeyer, 1981; 1994). Bu bileşenlerden *yetkeci boyun eğme*, kişinin yaşadığı

toplumda kurulu ve meşru olarak algılanan yetkelere karşı yüksek düzeyde boyun eğmeyi yansıtır. *Yetkeci saldırganlık*, kurulu otoriteler tarafından uygun olduğu görülen çeşitli gruplara karşı yöneltilen genel saldırganlıktır. *Geleneksellik* ise toplum ve kurulu otoriteler tarafından onaylanmış sosyal kurallara ve geleneklere aşırı derecede bağlı olmaktır. Altemeyer bu üç bileşenin birbiriyle iç içe geçtiğine inanmasına karşın yetkeciliği ölçmek için hazırladığı ölçeğinin (Sağ Kanat Yetkecilik Ölçeği) maddelerini her bir bileşen için ayrı madde setleri oluşturmaya çalışmadan yazmıştır (Altemeyer, 1996).

Sağ Kanat Yetkecilik Ölçeği'nin güçlü yanı yetkeciliği daha az karmaşık bir şekilde ölçüyor olmasıdır. Ancak, yukarıda da belirtildiği gibi üç bileşeni için ayrı puanlar sağlamaması ve sağ-kanat yetkeciliği ve diğer değişkenler arasındaki ilişkiler için detaylı analiz yapılmasına izin vermemesi ölçeğin önemli bir eksikliğidir (Duckitt, Bizumic, Krauss ve Heled, 2010). Kısaca ifade etmek gerekirse, yetkeci kişilik Adorno ve diğerleri (1950) tarafından geliştirilmiş ve daha sonra Altemeyer (1981) tarafından sağ kanat yetkeciliği olarak yeniden kavramlaştırılmıştır. Sağ-kanat yetkeciliği, norm ve değerlere bağlılık, otoriteye karşı şüphesiz, sorgusuz bir yakınlık ve normları ihlal edenlere karşı saldırganlık gösterme eğilimi olarak tanımlanmıştır (Altemeyer, 1981). Sağ-kanat yetkeciliği, ölüm cezası, göreneklere uymayan kişilere yönelik cezayı gerektiren tutumların desteklenmesi, dindarlık, yönetici otoriteler tarafından yapılan adaletsizlikleri onaylamak ve Milgram tipi deneylerde otoriteye uymak gibi önyargıyla işaret eden değişkenlerle pozitif yönde ilişkilidir (Altemeyer, 1981, 1988, 1996). Adorno ve diğerleri (1950) aşırı katı ve cezalandırıcı bir ebeveynliğin, çocukların anne babalarına karşı büyük bir öfke hissetmelerine neden olduğunu belirtmişlerdir. Ancak anne babası tarafından

onaylanmamak ya da cezalandırılmak çocuklarda anne babaları ile doğrudan yüzleşmek yerine otorite figürleri ile özdeşim kurarak onları idol almalarına neden olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu durumun yetkecilik için bir yatkınlığa neden olduğunu belirtmişlerdir. Altemeyer (1988) ise yetkeciliği Bandura'nın (1977) sosyal öğrenme kuramı ile açıklamaktadır. Diğer bir ifade ile yetkeciliğin sosyalizasyon deneyimleri ile gelişebileceğini öne sürmekte, yetkeciliğin aile ve akran etkileşimlerine maruz kalmanın ve hayat deneyimleri gibi durumsal etmenlerin bir sonucu olabileceğini ifade etmektedir.

Yetkeciliğin ilişkili olduğu değişkenlerden biri bu araştırmanın da konusunu oluşturan çevreciliktir.

Altemeyer (2003) yetkecileri otoritelere boyun eğen, gelenekselliği savunan, değişime direnen ve otoriteye karşı olanlardan hoşlanmayan kişiler olarak tanımlamıştır. Çevrecileri yıkıcı, tehditkâr ve sosyal düzene zarar verici bir dış grup üyesi olarak gören yetkeciler (Peterson, Doty ve Winter, 1993), bu nedenle çevreye ilişkin sorunları da reddetmektedirler. Peterson, Doty ve Winter (1993) araştırmalarında, çevresel duyarlılık ve yetkecilik arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çevrecilik konusunda duyulan kaygıları değil de çevreyi kirletenleri cezalandırmaya yönelik sorular içeren ilk araştırmalarında yetkecilik ve çevrecilik arasında anlamlı bir ilişki bulamamışlardır. İkinci araştırmalarında ise çevreye zarar verenlerin cezalandırılmasına ilişkin soruların yanı sıra Altemeyer'in (1981) geliştirdiği Sağ-Kanat Yetkecilik Ölçeği ile birlikte çevreciliği ölçen yeni bir soru seti kullanmışlardır. Bu kez, çevreciliği ölçen sorulardan alınan puanlar ile sağ-kanat yetkecilik puanları arasında negatif yönde ilişkiler bulmuşlar ve araştırmalarının sonucunda yetkeci kişilerin çevrenin korunması ile çok da ilgili olmadıkları

sonucuna varmışlardır. Benzer şekilde, Stanley, Wilson ve Milfont (2017) sağ kanat yetkeciliği onaylayanların çevre ile daha az ilgili olduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca sağ-kanat yetkeciliği çevre yanlısı tutumlarla negatif, iklim değişikliğinin inkâr edilmesi ile ise pozitif yönde ilişkili bulmuşlardır.

Schultz ve Stone (1994), yetkecilik ve çevresel kaygıya ilişkin tutumlar arasındaki ilişkiyi incelemişler ve bunun için iki araştırma yürütmüşlerdir. İlk araştırmalarında kişilerin Amerika Birleşik Devletlerinin Penobscot Nehrinde kömürle çalışan elektrik santrali kurulmasına karşı olan tutumlarını incelemişlerdir. Santrali kurmak isteyenler planlarında en son gelişmiş teknolojiyi kullanarak çevresel kirliliği minimum düzeye indirmeyi amaçladıklarını söylemişlerdir. Ancak kasaba halkı ve çevreciler toz, duman, gürültü ve o bölgede böyle bir santralin varlığının gerekliliği ile ilgili birçok konuyu sorgulamışlardır. Schultz ve Stone (1994) araştırmalarında, yetkecilerin elektrik santralinin kurulmasını destekleyeceklerini savunmuşlardır. Çevreci kişilerin ise santralin kurulumuna ve belirtilen konumuna karşı çıkacaklarını öngörmüşlerdir. Çalışmanın sonuçları açık bir şekilde yetkecilik ve çevre yanlısı tutumlar arasında negatif yönde bir ilişkinin olduğunu göstermiştir. Kişilerin yetkecilik puanları arttıkça, çevrecilik puanları düşmüştür. Ancak, araştırmacılar bu çalışmanın örneklemini çok fazla yerel buldukları için ikinci bir çalışma daha yapma gereksinimi duymuşlardır.

Schultz ve Stone (1994) yaptıkları ikinci araştırmada, daha genel bir çevrecilik ve yetkecilik ilişkisi elde etmek için Dunlap ve Van Liere (1978) tarafından geliştirilen 25 maddelik Yeni Çevrecilik Ölçeği'ni (New Environmental Paradigm) ve Altemeyer (1988) tarafından geliştirilen 30 maddelik Sağ-Kanat Yetkecilik Ölçeği'ni kullanmışlardır. Bu araştırmanın sonucunda da çevrecilik ve

sağ-kanat yetkecilik puanları arasında negatif yönde ilişki bulmuşlardır. Yetkecilik ve çevrecilik karşıtı bu ilişki için şöyle bir açıklama getirmişlerdir: Mevcut otoriteler çevresel konuları destekler gibi görünseler de aslında sadece büyüme politikalarını benimsemektedirler. Yetkecilik düzeyi yüksek olan kişiler otorite figürlerinin gerçek konumlarına karşı duyarlı oldukları ve onların tutumlarını ve davranışlarını taklit ettikleri için çevrecilik düzeyleri düşmektedir.

Schultz ve Stone (1994), yetkecilik ve çevrecilik arasında bulunan negatif yöndeki ilişkinin aynı zamanda “yetkeci bireylerin toplumda baskın olanı temsil eden normlara sıkı sıkıya bağlı olduklarını öne süren yetkeciliğin geleneksellik boyutuna” bağlı olduğunu öne sürmüşlerdir. Geleneksellik boyutu, kişinin geleneksel uygulamaları ve geleneksel tutumları sürdürme isteğini belirtmektedir. Schultz ve Stone’a (1994) göre, çevreye ilişkin konular daha önceki yıllarda dikkat çekmediği, hatta büyüme politikalarının önünde engel oluşturduğu düşünüldüğü için yetkecilik geleneksellik boyutunun da etkisiyle çevrecilik ile negatif yönde ilişki göstermiştir. Ancak, Amerika Birleşik Devletleri’nde son otuz yıldır çevrenin korunması ve çevre hakkında duyulan endişenin arttığı belirtilmiştir. Dolayısı ile çevrenin korunması ve desteklenmesi zaman içinde geleneksel bir değer haline geldiğinde bu ters yönlü ilişkinin de değişeceği değerlendirilmektedir (Schultz ve Stone, 1994). Schultz ve Stone’un (1994) yaptıkları iki araştırmanın sonucunda, yetkeci kişilerin santralin yapılması durumunda artacak olan çevre kirliliğine, ortaya çıkacak olan gürültüye ve yine ortaya çıkacak olan hoş olmayan başka pek çok sonuca karşın santral yapımını destekledikleri görülmüştür. Ayrıca, yetkecilerin çevrecilere karşı tutumları onları dış grup üyesi olarak gördükleri için düşmanlık içermektedir (Schultz ve Stone, 1994).

Schultz ve Stone'un (1994) bulgularıyla tutarlı olarak Sabbagh (2005) da sağ kanat yetkecilik çevrecilik üzerindeki etkisinin olumsuz olduğunu bulmuştur. Benzer şekilde, Milfont ve Duckitt (2010) de sosyal baskınlık yönelimi ve sağ kanat yetkecilik genel çevre yanlısı tutumlar ile negatif yönde ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. Bekmann ve Thelen (2002)'e göre, kültürel ve ekonomik olarak muhafazakâr tutumlar gösteren ve toplumdaki egemen görüşe bağlı olarak nitelendirilen kişiler çevre yanlısı davranışları daha az desteklemektedirler.

Altemeyer (2003) ise araştırmasında, eğer toplumda sağ-kanat yetkecilik ve sosyal baskınlık yönelimi yüksek kişiler daha baskın olsaydı dünyaya ne olacağını simule eden iki rol yapma takımı kurgulamıştır. Simulasyonda katılımcılar, sağ-kanat yetkecilik ve sosyal baskınlık yönelim düzeylerine (düşük veya yüksek) göre farklı koşullara atanmışlardır. Katılımcılardan dünyanın başlıca coğrafi bölgelerinin vatandaşlarıymış gibi bazı rolleri paylaşp, çeşitli kararlar almaları istenmiştir. İlk simulasyon, toplum tamamen sağ-kanat yetkecilik düzeyi düşük bireylerden oluşursa bunun sonuçlarının insanlar ve çevre için daha iyi olacağına işaret etmiştir. Buna karşılık toplumun sağ-kanat yetkecilik düzeyi yüksek bireylerden oluşması durumunda sonucun; aşırı nüfus artışı, açlık, hastalıklar ve nükleer soykırım olacağı yönünde bulgular elde edilmiştir. Altemeyer (2003) ikinci simulasyonda, sağ-kanat yetkecilik düzeyi yüksek - sosyal baskınlık yönelimi düşük (1. koşul) ve hem sosyal baskınlık yönelimi hem de yetkecilik düzeyi yüksek (2. koşul) katılımcılardan oluşan toplumlar için olası sonuçları karşılaştırmıştır. Her iki durumda da toplumlar için çok olumsuz sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bu koşullarda küresel çevre sorunlarını önlemeye yönelik herhangi bir girişim olmamıştır. Birinci koşulda coğrafi bölgeler arasında çok az bir etkileşim olmuştur. Hem yetkecilik hem de sosyal baskınlık

yöneliminin yüksek olduğu ikinci koşulda ise katılımcılar kendi coğrafi bölgelerinin liderleri olmuşlar ve diğer bölgelerdeki liderlerle görüşmeler yapmışlardır. Ancak görüşmelerde iklim değişikliğinin çözümüne yönelik herhangi bir çaba göstermemişlerdir.

Yetkecilik ve çevrecilik arasındaki ilişkiyi ele alan Türkiye’de yapılan çalışmalar gözden geçirildiğinde iki ayrı çalışma karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmaların ilkinde Akoğlu (2014) ekolojik ikilem durumlarında toplum yanlısı tercihler yapma ile yetkecilik arasında negatif yönde bir ilişki olduğunu saptamıştır. Benzer şekilde, Karayegen (2015) tarafından gerçekleştirilen diğer çalışmada da yetkeciliğin çevresel sorunların farkında olma, çevreci niyetler ve çevreci davranışlarla negatif yönde ilişkili olduğu anlaşılmıştır.

Buraya kadar aktarılan bilgi ve bulguların da işaret ettiği gibi, yetkecilik ve çevrecilik arasında negatif yönde bir ilişki vardır (McBride, 2007; Milfont ve Duckitt, 2010; Peterson, Doty ve Winter, 1993; Sabbagh, 2005; Schultz ve Stone, 1994; Stanley, Wilson ve Milfont, 2017). Benzer şekilde bu çalışmada da *yetkecilik ile çevrecilik arasında negatif yönde bir ilişki beklenmektedir.*

Yetkeciliğin yanı sıra; çevresel sorunlarla ilgili doğru bilginin edinilmesi ve işlenmesi; çevreyi tehdit eden olayların olasılığının, şiddetinin ve nedenlerinin değerlendirilmesi; bencil, kısa dönemli ve bireysel çıkarların üstesinden gelebilme gibi etmenler (Garner ve Stern, 2002; Opatow ve Weiss, 2000) de bireylerin çevreci tutum ve davranışları üzerinde belirleyici olabilmektedir. Moser ve Bamberg (2007) yapmış oldukları meta analiz çalışmasında, çevre yanlısı davranışları yordayan değişkenleri; tutumlar, çevresel konular hakkında bilgi sahibi olmak, davranışsal beceriler ve niyetler, öz yeterlilik ve yüklemeler olarak belirtmişlerdir. Bu aşamada,

hem çevrecilik (Hasta ve Sözen, 2017) hem yetkecilik (Ömür, 2018) hem de araştırmada ele alınacak diğer değişkenlerden olan sistemi meşrulaştırma (Feygina vd., 2010) ile ilişkili olduğu düşünülen yükleme karmaşıklığı değişkeninden söz etmek yararlı olabilir.

1.3.Yükleme Karmaşıklığı ve Çevrecilik

Heider (1958) insanların, günlük hayatlarında, insan ilişkileri ve insan davranışlarını anlama konusunda uğraştıklarını ve sezgisel olarak açıklamalara vardıklarını belirtmiştir. Heider (1958)'e göre yükleme, insanların gerçekliği anlama, öngörme ve hâkim olma süreci olarak tanımlanmaktadır. Başka bir ifade ile yükleme, kişilerin yaşadığı çevrenin denetlenmesi ve öngörülmesi ihtiyacına yönelik bilişsel ve sosyal bir çaba olarak görülmektedir. Yükleme konusunda yapılan araştırmalar genellikle bireysel farklılıklara odaklanan *yükleme karmaşıklığı* ve *yükleme stilleri* gibi iki farklı kavrama dayanmaktadır (Fletcher vd.,1986).

Yükleme karmaşıklığı, bireyin başkalarının davranışlarının nedenlerini anlama isteğinin derecesini anlatan ve bunu yaparken birçok farklı nedeni dikkate aldığını söyleyen psikolojik bir yapıdır (Fletcher vd.,1986). Yükleme çalışmalarında bireysel farklılıklara odaklanan ikinci kavram olan *yükleme stilleri* ise insanların sonuçlar üzerinde düşünme ve onları açıklama süreçlerinde, koşullara göre ortaya çıkan bazı eğilimler bulunduğunu göstermektedir. Örneğin bir kişi, olumlu veya olumsuz bir olay karşısında içsel-dışsal; sabit-değişken; genel-özel yönelimli yüklemeler yapabilir. Bu kişinin yükleme stilini göstermektedir ve bir kişilik özelliği olarak düşünülmektedir.

Daha karmaşık düşünenler, davranışların ortaya çıkmasının, kişisel, çevresel ya da geçmişten kaynaklanan birçok sebebi olduğunu varsayarlar. Yüksek düzeyde yükleme karmaşıklığı, diğerlerinin davranışlarına ilişkin daha fazla kendiliğinden ve karmaşık nedensel yüklemelerle ilişkilidir (Fletcher vd., 1986). Ayrıca yeterli ve yüksek motivasyon olduğunda ve işleme süreci için yeteri kadar zaman verildiğinde başkalarının özellikleri ve tutumlarına ilişkin de daha doğru yüklemeler yapılmaktadır (Fletcher vd.,1986).

Devine (1989) yüksek düzeyde yükleme karmaşıklığının, kişileri “insanların, başkalarının davranışlarını açıklarken kişisel özelliklerin önemini abartıp, durumsal etkenlerin rolünü ise olduklarından daha önemsiz görmeleri” olarak tanımlanan (Darley ve Cooper, 1998; Ross,1977) temel yükleme hatası yapmaktan koruduğunu açıklamıştır. Derryberry ve Barger (2008) ise yükleme karmaşıklığının bireylerin daha gelişmiş ahlaki yargılarda bulunmasına katkı sağlayacağını öne sürmüşlerdir. Fast ve diğerleri (2007), yüksek düzeyde yükleme karmaşıklığına sahip kişileri yabancılarla etkileşim kurarken sosyal olarak daha yetenekli, daha düşünceli ve açık olarak değerlendirmişlerdir.

Lassiter ve diğerleri (1991) yükleme karmaşıklığını, kişinin çevresinde olan biten olayları ya da diğer insanların davranışlarını değerlendirirken yaptığı yüklemelerin karmaşıklığı olarak belirtmişlerdir. Linville ve Jones (1980) yükleme karmaşıklığı yüksek olanları, bir olay ya da davranış içsel ve dışsal nedenlerin etkileşiminin bir ürünü olarak gören açıklamaları tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Bu kişilerin sosyal enformasyona daha duyarlı olduklarını; ‘bilişsel ihtiyaç’ düzeylerinin daha yüksek olduğunu ifade etmişlerdir. Genellikle bilişsel karmaşıklık düzeyi düştükçe, farklılaştırma ve ayrıştırma işlemlerinin zayıflayacağına, dolayısıyla

tepkilerde uçlara kayma eğiliminin artacağına, tersine karmaşıklık arttıkça tepkilerin daha ortalarda olacağına işaret edilmektedir (Linville ve Jones,1980).

Fletcher ve diğerleri (1986) yedi yükleme yapısı öne sürmüştür. Bunlardan ilki *ilgi veya motivasyon* düzeyidir. Yükleme karmaşıklık düzeyi yüksek olan kişilerin, insan davranışını anlamada daha yüksek içsel motivasyona sahip olacaklarını ve insan davranışlarının nedenlerini anlamada yükleme karmaşıklığı yüksek olmayanlara göre daha meraklı ve ilgili olacaklarını ifade etmişlerdir (Fletcher vd., 1986). İkinci yapı ise *basit değil, karmaşık açıklamaları tercih etmektir*. Bu yapıda, davranışın ortaya çıkması için birden fazla nedenin gerekli olduğunun varsayıldığı söylenebilir. Yükleme üzerine yapılan çalışmalar genellikle kullanılacak olan şemanın ortaya çıkmasının altında yatan durumsal koşullara odaklanmıştır. Fletcher ve diğerleri (1986) ise kişilerin basit ya da karmaşık nedensel şema kullanım tercihlerinde bireysel farklılıkların olduğunu öne sürmüşlerdir. Yükleme karmaşıklığının üçüncü alt boyutu ise açıklamalardaki üst-bilişin varlığıdır. Yükleme alanında *üst biliş*, nedensel yüklemede altta yatan nedeni düşünme eğilimi olarak tanımlanmaktadır. Üst biliş yeteneklerinin gelişimi genellikle gelişim aşamasının geç dönemlerinde ortaya çıkan çok yönlü, daha yüksek düzey bilişsel işlevler kümesi olarak görülmektedir. Yükleme karmaşıklığının dördüncü alt boyutunu ise *insan davranışının, etkileşimlerin bir işlevi olduğunu fark etme* oluşturmaktadır. Yüksek düzeyde yükleme karmaşıklığına sahip olanlar hem kendi davranışlarının diğer kişilerin davranışlarını etkilediğini hem de başkalarının davranışlarının kendi davranışları üzerinde etkisinin olduğunu bildiklerinden, sosyal durumun gücünün daha fazla farkında olacaklardır. Fletcher ve diğerleri (1986) nedensel yüklemelerin oluşumunda, yükleme karmaşıklığı düzeyi yüksek olan

kişilerin yüklemeleri basit olan kişilere kıyasla davranışsal etkileşimlerden edinilen bilgilerin daha fazla farkında olacaklarını ve daha fazla kullanacaklarını öne sürmüşlerdir. Yükleme karmaşıklığının beşinci alt boyutu ise *soyut ya da nedensel olarak karmaşık içsel yüklemeler yapma* eğilimidir. Fletcher ve diğerleri (1986) bu boyutta soyut veya nedensel olarak karmaşık içsel çıkarımlar yapmanın yüksek düzeyde yükleme karmaşıklığı ile ilişkili olduğunu varsaymışlardır. *Soyut, eş zamanlı, dışsal yüklemeler yapmak* ise yükleme karmaşıklığının altıncı alt boyutudur. Yükleme araştırmalarında, dışsal nedenler genellikle bireyin üzerinde doğrudan etkisi olan somut, eş zamanlı olaylar veya durumlar olarak kavramlaştırılmaktadır. Yükleme karmaşıklığının yedinci alt boyutu ise *geçmişten dışsal nedenler çıkarma* eğilimidir. Yedinci dışsal neden boyutu zamanla ilgilidir. Bazı dışsal nedenler etkilerini yakın geçmişten silsile halinde alırlar. Zaman nedenselliği süreklilik içeren bir boyut olarak düşünülmektedir. Yükleme karmaşıklığı boyutlarının tamamı için geçerli olan bir görüş vardır. Fletcher ve diğerlerine göre (1986) boyutlardan birinde karmaşık olan kişiler diğer boyutlarda da karmaşık olma eğilimi göstereceklerdir.

Anılan boyutların yükleme karmaşıklığı ile bağlantılı olabileceğini gösteren bazı araştırma bulgularından söz edilebilir. Fletcher (1983)'ın evliliklerin bitmesinin nedenleri üzerine yaptığı çalışmasında, kişinin eğitim seviyesi yükseldikçe evliliğin bitmesinde tek bir nedene vurgu yapmak yerine daha fazla nedene vurgu yaptığını ve tek bir tarafa yükleme yapmaktansa karşılıklı etkileşim içeren nedenlere vurgu yaptığını belirtmiştir. Boşanma konusundaki yüklemelerde, eğitim düzeyi yüksek olanların, ayrılık hakkında daha çok neden ürettikleri; ilişkiye odaklı ve etkileşen nedenlere dayalı açıklamalar yaptıkları görülmektedir. Yükleme karmaşıklığı düzeyi yüksek olan kişilerin ayrıca basit davranış özelliklerinden değil, uzak geçmişten daha

fazla bahsettikleri ve soyut nedenleri kullandıkları (ör., tutumlar, inançlar) vurgulanmıştır.

Fast ve diğerleri (2007), yükleme karmaşıklığı düzeyi yüksek olanların, yatkınlıkları ve geçmişten kaynaklanan etmenleri daha fazla dikkate aldıklarını belirtmiştir. Buna karşılık, yükleme karmaşıklığı düşük düzeyde olanların ise davranışın nedenleri hakkında daha az düşündüğünü ve çok fazla nedensel açıklama yapmadıklarını ifade etmiştir. Yüksek düzeyde yükleme karmaşıklığına sahip kişilerin sosyal yargılarda daha az hata yaptıklarını, hatta bazı durumlarda çok yüksek doğruluk elde ettiklerini öne sürmüştür. Yükleme karmaşıklığının sosyal etkileşimlerdeki rolü de önemlidir (Fast vd., 2007). Kişi davranışı anlamak için istekli olduğunda, davranışın ortaya çıkması ile ilgili olası birçok nedeni düşündüğünde ve sosyal bilgiyi derinlemesine işlemek için zaman verildiğinde sosyal yargıda hata ve yanlılığın önemli ölçüde düştüğü görülmektedir. Fletcher ve diğerleri (1986) yükleme karmaşıklığının entelektüel yetenekten farklı olduğunu savunmuşlardır. Entelektüel olarak yetenekli olan bir kişi diğerlerinin davranışlarını anlamada isteksiz ve ilgisiz olabilir (yüksek zekâ, düşük yükleme karmaşıklığı). Diğer taraftan entelektüel olarak yetenekli olmayan birisi diğerlerinin davranışlarını anlamada hevesli ve istekli olabilir (düşük zekâ, yüksek yükleme karmaşıklığı). Yapılan bir çok araştırma göstermiştir ki, yüksek düzeyde yükleme karmaşıklığı, düşük düzeyde temel yükleme hatası ile ilişkilidir (ör., Hess vd., 2002).

Yüksek düzeyde yükleme karmaşıklığına sahip kişilerin derin ve ayrıntılı düşündükleri için daha iyi karar verdikleri varsayımının yanında bu kişilerin sosyal yargıyı kolaylaştıracak şekilde davrandıkları da düşünülmektedir. Örneğin, bu kişiler sosyal dünyaları hakkında daha fazla soru sormakta ve daha fazla bilgi

toplamaktadırlar (Baumeister ve Vohs, 2006). Fast ve diğerleri (2007) yükleme karmaşıklığının davranışsal yönünü yordamanın zor olduğundan bahsetmiştir, çünkü kuram davranış ya da karakteristik özelliklere değil, daha çok bilişsel yapılara odaklanmaktadır. Fast ve diğerlerine (2007) göre iki farklı görüş bulunmaktadır. Bir tarafta yükleme karmaşıklığı düzeyi yüksek olanların diğerlerinin göstereceği ipuçlarını okumak için istekli oldukları, dolayısı ile empatik ve sosyal olarak yetenekli bir şekilde davranacakları görüşü yer almaktadır. Diğer tarafta ise, yükleme karmaşıklığı düzeyi yüksek olanların sosyal olarak ayrıışmış, anlaşılamayan ve hassas oldukları ileri sürülmektedir. Yükleme karmaşıklığı yüksek düzeyde olanların kendi davranışlarının nedenlerini anlamak için daha fazla çaba sarf ettiklerinin ve daha ince elemeler yaptıklarının farkında olmalarından dolayı bu durum o kişilerde kaygıya, sosyal ayrıışmaya ve hatta saplantıya neden olabilmektedir (Fast vd., 2007). Bu görüşlere örnek olarak Funder ve Harris (1986), yükleme karmaşıklığı düzeyi yüksek olanları sosyal olarak yetenekli, dürüst ve deneyime açık olarak bulurken, Rosental ve DePaulo (1979) ise yükleme karmaşıklığı düzeyi yüksek kişileri çekingen, sosyal olarak ayrıışmış ve hassas olarak değerlendirmiştir (Akt., Fast vd., 2007).

Fast ve diğerleri (2007) yüksek düzeyde yükleme karmaşıklığının pozitif sosyal duygular ile ilişkili olabileceğini öne sürmüşlerdir. Yüksek düzeyde yükleme karmaşıklığının düşüncelilik, sosyal bilgelik, sosyal etkililik, duygusal açıklık ve neşeli olma ile ilişkili olarak sosyal itibara da yansıtacağını, ayrıca yükleme karmaşıklığının akademik başarı veya yetenek ile ilişkili bulunmayacağını öne sürmüşlerdir. Bu doğrultuda yaptıkları araştırmalarının sonucunda, yükleme karmaşıklığı düzeyi yüksek olanların yükleme karmaşıklığı düzeyi düşük olanlara göre sosyal olarak yetenekli, enerjik ve pozitif duyguları ifade etmeye daha yatkın

(ör., “yüksek coşku ve yüksek enerji seviyesi” ve “neşeli bir şekilde davranma”) olduklarını gözlemlemişlerdir. Yükleme karmaşıklığı yüksek düzeyde olanların ayrıca yüz ifadelerinde, ses tonlarında ve el-kol hareketlerinde daha dışavurumcu oldukları ve kendileri hakkında bilgi vermeye de daha gönüllü oldukları bulunmuştur. Fast ve diğerleri (2007) yükleme karmaşıklığı yüksek düzeyde olanların cana yakın, merhametli, sempatik ve düşünceli bir şekilde davrandıklarını da bulmuşlardır. Yüksek düzeyde yükleme karmaşıklığına sahip olanların olumlu bir sosyal itibara sahip oldukları ve pozitif sosyal davranışlar sergiledikleri de aynı araştırmacıların bulguları arasındadır.

Yükleme karmaşıklığı ile depresyon arasında da ilişki bulunmaktadır (Flett vd.,1989). Depresyon puanı yüksek kişiler, hem olumlu, hem de olumsuz gerçek yaşam deneyimleri hakkında daha karmaşık yüklemeler yapma eğilimindedirler.

Yükleme karmaşıklığı ve sistemsel düşünme bilişsel karmaşıklıkla ilişkili olan yapılardır (Randle, 2014). Randle (2012), Reid ve Foels (2010) sistemsel düşünme (systems thinking) ve yükleme karmaşıklığı arasında pozitif yönde ilişkiler olduğunu belirtmişlerdir. Yükleme karmaşıklığının sistemsel düşünmeyi belirten birçok yapı içerdiğini, dolayısıyla sistemsel düşünceye dâhil olduğunu öne sürmüşlerdir. Yükleme karmaşıklığının boyutlarından olan “karmaşık açıklamaları tercih etme”, “nedensel yüklemelerin altındaki süreci düşünme”, “geçmişten durumsal nedenler çıkarma eğilimi” ve “insan davranışının etkileşimlerin bir işlevi olduğunu fark etmenin” yükleme karmaşıklığının sistemsel düşünmeyi belirten yapıları olduğunu belirtmişlerdir. Hem yükleme karmaşıklığı hem de sistemsel düşünme kişilerin başkalarının davranışlarına daha karmaşık açıklamalar getirme motivasyonlarına işaret etmektedir (Randle, 2014). Bu nedenle şimdiki çalışmada

yükleme karmaşıklığı ve çevrecilik arasında kurulan ilişkiyi anlamaya katkıda bulunacağı düşüncesiyle, aşağıda sistemsel düşünme ve çevrecilik üzerine yapılan bir araştırmaya yer verilmiştir.

Lezak ve Thibodeau (2016) sistemsel düşünme ve çevresel kaygı ilişkisini belirlemek için üç araştırma yürütmüşlerdir. Sistem düşüncesinin ne olduğuna dair çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bunlardan bazıları holizme (doğanın bütünlüğüne olan inanç), genişletilmiş nedensellik (etkileşimde olan birçok değişkenin ortaya çıkan sonuçtan sorumlu olduğunu kabul etmek) ve sistemin tahmin edilebilir ve edilemez şekilde sürekli değiştiğinin farkında olmaktır. Thibodeau, Frantz ve Stroink (2016), kişilerin sistemsel düşünceye dâhil olma eğilimlerini belirlemek için Sistemsel Düşünme Ölçeği'ni geliştirmişlerdir. Ölçekte kişilerin problemleri hangi düzeyde bütün olarak algıladıklarını (ör., bütün problemleri basitçe doğru ya da yanlış olarak ayırırız), dinamik değişim örüntülerini hatırlama düzeylerini (ör., her şey düzenli olarak değişiyor) ve karmaşık sistemin özellikleri olan iç içe geçmiş nedenleri (ör., hayatımla ilgili bir karar almam gerektiğinde her seçim için olası tüm sonuçları görüp değerlendiririm) derecelendirmeleri istenmektedir. Ölçekle ilgili yapılan önceki araştırmalar (Davis ve Stroink, 2016; Randle, 2014; Thibodeau ve diğerleri, 2016) sistemsel düşünceye sahip kişilerin çevresel ikilemler, sosyal konular ve yaratıcı düşünmeyi gerektiren karmaşık sorunlara nasıl yaklaştığını ortaya çıkarmıştır. Genellikle sistemsel düşünenlerin belirli sonuçlar için yüklemeler yaparken daha uzun nedensellik zincirleri kullanma eğiliminde oldukları bulunmuştur.

Lezak ve Thibodeau (2016) yaptıkları araştırmalarında, 'kişilerin hangi ölçüde doğal dünya hakkında karmaşık düşünce yapısına sahip olduklarını' ve 'bu

düşünce yapısındaki farklılaşmanın kişilerin karmaşık sistem hakkında yapacakları yargıları ve verecekleri kararları yordamada etkili olup olmadığı' sorusunu sormuşlardır. Çalışmalarının amacı, çevre psikolojisi alanında daha önce çalışılmış olan sistem düşüncesini diğer eğilimlerle tutum ölçümleri kapsamında araştırmaktır. Diğer bir ifadeyle, sistemsel düşünmede farklılaşmanın doğal dünya ile ilgili konularda farklılaşmaya sebep olup olmayacağını test etmeyi amaçlamışlardır. Bu kapsamda yaptıkları ilk araştırmalarında iklim değişikliği ile ilgili tutumları ve davranışları açıklayan ve yordayan birçok eğilim ile kişilerin sistemsel düşünmeyi kullanma eğilimleri ölçülmüştür.

Lezak ve Thibodeau (2016)'nın yaptığı bu çalışmada katılımcılar, doğrudan ya da dolaylı olarak iklim değişikliği ile ilgili algılar, küresel ısınmaya ilişkin risk algısı, iklim değişikliğine ilişkin yasal müdahaleleri destekleme, sistemsel düşünme, serbest pazar ideolojisi, komplo düşünceleri ve bilime inanma ile ilgili tutumlarını sorgulayan birçok ölçek doldurmuşlardır. Ölçeklerin sonunda yaş, cinsiyet, eğitim geçmişleri, matematik ve bilim eğitimleri, siyasal parti üyelikleri ve diğer siyasal ideoloji bilgilerini içeren demografik soruları da yanıtlamışlardır. Lezak ve Thibodeau (2016)'nın yaptığı bu çalışmanın sonucunda sistemsel düşünenlerin, liberallerin, bilimi kabul edenlerin, komplo düşüncelerini reddedenlerin ve serbest piyasanın sınırsız gücünü sorgulayanların iklim değişikliği ile ilgili daha fazla risk algılama eğilimi gösterdikleri bulunmuştur. Bu kişiler ayrıca, sera gazı emisyonlarının düşürülmesi için tasarlanan politikaları da daha fazla desteklemişlerdir. Lezak ve Thibodeau (2016) ilk araştırmalarında, iklim değişikliğine yönelik tutumlar, inançlar ve davranışların psikolojik temelini anlamaya çalışmışlardır. Sonucunda ise siyasal ideoloji, iklim değişikliği risk algısı

ve iklim değişikliğine yönelik politikalar arasında ilişki bulmuşlardır. Sistemsel düşünme, sol yönelimli olma, bilime inanç ve iklim değişikliği risk algısı ile pozitif yönde ilişkili bulunmuştur.

Lezak ve Thibodeau (2016) tarafından yapılan ikinci çalışmada katılımcılardan ekosistem dizinine parasal değer atfetmeleri istenmiştir. Doğal dünyaya parasal değer atfetmeleri istenerek, sağlıklı çevrenin yararları vurgulanmıştır. İklim değişikliği gibi çevresel bozulmayı vurgulamak yerine sağlıklı çevrenin insan sağlığına ve yaşamına olan yararları vurgulanmıştır. Sistemsel düşünme eğilimi yüksek olan katılımcıların, doğal dünyaya daha fazla parasal değer yükleyeceklerini tahmin etmişlerdir; çünkü bu kişiler kendilerini (ekolojik çevre ile) daha fazla ilişkilendirmişlerdir. İkinci araştırmalarında kişilerin ekosisteme nasıl değer atfedeceğini ve hangi eğilim ölçümlerinin bu yargıları yordadığını da incelemişlerdir. Katılımcılardan yedi ekosisteme parasal yükleme yapmaları istenmiştir (açık okyanuslar, kıyı ekosistemi, orman, mera, sulak alanlar, göller/nehirler, tarım alanı). Ölçeğin sonunda katılımcılardan ilk çalışmadaki gibi demografik bilgiler de alınmıştır. İkinci araştırmanın sonucunda, sistemsel düşünme ve risk algısının katılımcıların ekosistem hizmetlerine dair yapmış oldukları parasal değer tahminlerini yordayan önemli değişkenler oldukları görülmüştür. Sistemsel düşünenler ve iklim değişikliği ile ilgili risklerin farkında olan kişiler ekosistem için daha fazla parasal yükleme yapmışlardır.

Lezak ve Thibodeau'nun (2016) üçüncü çalışmasında katılımcılar Endonezya'nın Alor adasında ton balığı avlanmasını anlatan yarı-kurgusal bir hikâye okumuşlardır. Bu öyküye göre, aşırı avlanma, teknolojinin gelişimi tarafından tetiklenen nüfus artışı, uluslararası talep, yerel nüfusun temel gelir ve besin kaynağını

tehdit etmektedir. Öyküyü okuduktan sonra katılımcılar balıkçılığın ekonomik, sosyal, ekosistem için önemi hakkındaki dört soruyu yanıtlamışlardır. Soruları yanıtladıktan sonra katılımcılar bu çalışmada çalışma 1 ve 2 de değinilen eğilimleri belirlemeye yönelik ölçeklerin yanı sıra 1. ve 2. çalışmada sorulan demografik soruları da yanıtlamışlardır. Sistemsel düşünener, bilimi kabul edenler ve iklim değışikliğı ile ilgili risklerin farkında olan kişiler balıkçılığa daha fazla ekonomik, sosyal ve ekolojik değeri atfetmişlerdir. Ancak serbest pazar piyasasına daha fazla değeri yükleyenler balıkçılığa daha az değeri vermiştir. Lezak ve Thibodeau (2016)'nın yaptığı bu üç çalışmanın sonuçları, sistemsel düşünme gibi bir yapının farkına varmanın çevre bilisi için önemini vurgulamıştır.

Johnson ve Levin (2009), temel yükleme hatasını çevrecilik bağlamında değerdendirdiklerinde, temel yükleme hatası yapan kişileri, kurumların, hükümetlerin ve toplumdaki diğer grupların kendi ilgileri ve çıkarlarına yönelik (vergileri yükseltmek, karbon sınırlamaları uygulamak vb.) hareket ettiklerini ve bunu bir başkasının özgürlüğünü ve refahını azatarak yaptıklarına ilişkin bir algılama eğilimi gösterdiklerini belirtmişlerdir. Johnson ve Levin (2009), temel yükleme hatasını uluslararası bir düzeye uyarlayarak; kişilerin kendi ülkelerinin çevre için birçok zor kısıtlamayla mücadele ettiğini düşündüklerini, ancak başka ülkelerin çevre politikalarından kaçtığını ve kaydardığını düşünebildiklerini belirtmişlerdir.

Yapılan araştırmalar, yükleme karmaşıklığı yüksek düzeyde olan kişilerin, başkalarının davranışlarının nedenlerini anlama isteklerinin fazla olduğunu ve bunu yaparken birçok farklı nedeni dikkate aldıklarını (Fletcher vd.,1986), daha gelişmiş ahlaki yargılarda bulunduklarını (Derryberry ve Barger, 2008), diğerleri ile etkileşim kurarken sosyal olarak daha yetenekli olduklarını (Fast vd., 2007),

insanların tutumlarına ilişkin akıl yürütürken daha doğru yargılarda bulunduklarını (Lassiter vd.,1991) göstermektedir. Başka bir ifade ile yükleme karmaşıklığı, kişilerin sosyal yargılarda daha az hata yapmalarına neden olabilmektedir. Benzer etkilerin, çevreyle ilgili tutum ve davranışlar söz konusu olduğunda da ortaya çıkacağı düşünülebilir. Diğer bir deyişle, kişiler yükleme karmaşıklığı düzeyleri arttıkça, kendi davranışlarının çevre üzerindeki etkilerinin daha fazla farkına varacaklar ve daha fazla sorumluluk hissedeceklerdir. Nitekim Hasta ve Sözen (2017) çevrecilikle ilişkili olarak HES'lere ilişkin tutumları inceledikleri çalışmalarında, katılımcıların yükleme karmaşıklığı düzeyleri arttıkça, HES'lerin inşasına ilişkin olumsuz tutumlarının da arttığını görmüşlerdir. Bu bilgiler doğrultusunda şimdiki çalışmada da *yükleme karmaşıklığı ile çevrecilik (çevresel sorunların farkında olma) arasında pozitif yönde bir ilişki beklenmektedir.*

Araştırmada, çevrecilikle ilişkisi incelenen bir diğer değişken sistemi meşrulaştırma'dır. Jost ve Hunyady (2005) araştırmalarında çevreci tutum ve davranışların, toplumsal statükoyu korumaya yönelik tutumlardan ve kişilerin ideolojilerinden etkilendiğini göstermiştir. Dolayısı ile ideolojik tutumların ve sistemi meşrulaştırmanın neden ve nasıl çevreciliğe etki ettiğini anlamak önemlidir. Bu nedenle, izleyen başlık altında, sistemi meşrulaştırmadan ve onun çevrecilikle olan ilişkisinden söz edilmektedir.

1.4. Sistemi Meşrulaştırma ve Çevrecilik

Jost ve Banaji (1994) insanların kendileri için olumsuz sonuçları olan sosyal sistemleri neden ve nasıl kabul edip sürdürdüklerini anlamak için sistemi meşrulaştırma kuramını geliştirmişlerdir. Sistemi meşrulaştırma kuramı, insanların

her şeyi olduğu gibi kabullenme ve rasyonelleştirmeye güdülendiğini, böylece mevcut sosyal, ekonomik ve siyasal düzenlemeleri adil ve meşru olarak algılama eğiliminde olduklarını savunur. Kuramın temelini, kişilerin şahsi ve ortak çıkarlarının zararına bile olsa statükoyu savunmaya, desteklemeye ve haklı göstermeye devam edebilecekleri görüşü oluşturmaktadır (Jost ve Banaji, 1994). Başka bir deyişle, bu kurama göre avantajlı grupların üyeleri gibi dezavantajlı grupların üyeleri de kendileri ve iç-grup üyeleri için zararlı bile olsa sistemi meşrulaştırabilmektedirler (Jost ve Hunyady, 2005). Öyle ki kuram, dezavantajlı olan grubun üyelerinin bazen, avantajlı durumda olan grubun üyelerinden daha fazla sosyal düzeni desteklediklerini belirtmektedir (Jost vd., 2003). Oysa sistemi meşrulaştırmanın sonuçları, avantajlı grup üyeleri ile dezavantajlı grup üyeleri için aynı değildir. Avantajlı durumda olan grubun öz saygısı, iyi olma hali ve iç grup yanlılığı düzeyleri yüksekken, dezavantajlı durumda olan grup üyelerinin öz saygısı, iyi olma hali ve iç grup yanlılığı düşük düzeydedir.

Sistemi meşrulaştırma kuramına (Jost ve Hunyady, 2005) göre, sistemi meşrulaştıran ideolojileri benimsemede hem psikolojik yatkinlıkların [ör., kapanma ihtiyacı (need for closure), deneyime açıklık] hem de durumsal etmenlerin (ör., sistem tehdidi, ölümlülük algısı) rolü bulunmaktadır. Araştırmacılar, birbirinden farklı ancak birbiri ile ilişkili birçok sistemi meşrulaştıran ideoloji tanımlamıştır. Protestan çalışma etiği, meritokratik ideoloji, adil pazar ideolojisi, ekonomik sistemi meşrulaştırma, adil dünya inancı, güç mesafesi, sosyal baskınlık yönelimi, eşitliğe karşıtlık, sağ-kanat yetkecilik ve siyasal muhafazakârlık bu ideolojilerden bazılarıdır (Glaser vd., 2003; Jost, Blount vd., 2003; Jost ve Hunyady, 2002; Jost, Pelham vd., 2003). Örneğin, kişinin adil dünyaya olan inancı arttıkça onun sistemi meşrulaştırma

eğilimi de artmaktadır. Başka bir ifade ile eğer kişi dünyanın ne kadar adil, doğru ve dengeli olduğuna inanırsa, sistemi o kadar fazla desteklemektedir (Kay ve Jost, 2003). Jost ve Burgess'in (2000) belirttiği gibi, protestan çalışma ahlakı da sistemi meşrulaştıran ideolojiler arasındadır. Protestan çalışma ahlakına göre, çok çalışmak, varlıktan bağımsız olarak zaten başlı başına bir ödüldür. Protestan Çalışma Ahlakı Ölçeği'nden yüksek puan alanlar, kendilerinin ondan fayda sağlayıp sağlamadıklarına bakmaksızın sistemin meşru olduğunu kabul etmektedirler. Sistemi meşrulaştırmayı etkileyen dolaylı etmenler de bulunmaktadır. Örneğin, kalıpyargıların, sistemi meşrulaştırmayı etkin hale getirdiğini gösteren çalışmalar mevcuttur (Jost vd., 2004; Jost ve Burgess, 2000). Özellikle kişiyi yaygın olarak bilinen 'fakir ama mutlu' veya 'zengin ama dürüst değil' kalıpyargısına hazırlamanın, onun sistemi meşrulaştırma eğilimini arttırdığı görülmektedir (Kay ve Jost, 2003). Rarick (2012) sistemi meşrulaştırma kuramının, toplumların adaletsizliği nasıl çoğalttığını ve sürdürdüğünü anlamamıza yardımcı olan güçlü bir kuram olduğunu belirtmiştir. Jost ve Hunyady (2005) çalışmalarında, sistemi meşrulaştırma ideolojilerinin benzer bilişsel ve motivasyonel öncülerinin olduğunu ve bireyler, gruplar ve sistem için benzer sonuçlar ürettiğini değerlendirmişlerdir.

Birçok psikolojik eğilimde olduğu gibi, sistemi meşrulaştırmanın ortaya çıkmasında rol oynayan hem psikolojik hem de durumsal etmenlerden söz edilebilir. Belirsizliği gidermek ve tehditle baş etmek için abartılmış ihtiyaçlara sahip olan insanlar çoğunlukla, özellikle muhafazakâr sistemi meşrulaştırma ideolojilerini (sağ-kanat yetkecilik, sosyal baskınlık yönelimi ve ekonomik sistemi meşrulaştırmayı) benimseme eğilimi gösterirler (Jost ve Hunyady, 2002). Belirsizlikten kaçınma, belirsizliğe karşı hoşgörüsüzlük, düzen, yapı ve kapanma ihtiyacı, dünyanın tehlikeli

bir yer olduğu algısı ve ölüm korkusu muhafazakâr ideolojilerin sürdürülmesi ile pozitif yönde ilişkilidir. Sosyal sistemin meşruluğunun tehdit altında olması da kişilerin gruplar arası eşitsizliği ortaya çıkartacak kalıpyargıları kullanımının artmasının nedenlerindendir (Jost ve Hunyady, 2002).

Jost ve Hunyady (2005), sistemi meşrulaştırmanın, bireyler, gruplar ve sosyal sistemler için bazı avantajlarının ve dezavantajlarının olduğunu göstermişlerdir. Bireysel düzeyde sistemi meşrulaştırma, kişinin bulunduğu durumdan memnun olmasına hizmet etmektedir ve sistemin olumsuz etkilerini azaltıp olumlu etkilerini arttıran hafifletici bir işleve sahiptir. Sistemi meşrulaştırmanın desteklenmesi ahlaki öfkenin, suçluluğun ve hayal kırıklığının azaltılması ile de ilişkilidir. Sistemi meşrulaştırmanın sosyal gruplara karşı tutumlar üzerine de önemli sonuçları vardır. Dezavantajlı ve avantajlı grup üyeleri, sistemi meşrulaştırdıkları ölçüde avantajlı grubun konumunu daha uygun olarak değerlendirip, statükoyu sürdürme eğilimi göstermektedirler. Sistemi meşrulaştırma ideolojilerinin (adil dünya inancı, ekonomik sistem meşrulaştırılması, sosyal baskınlık yönelimi ve siyasal muhafazakârlık) kabul edilmesi avantajlı grup üyeleri arasında artmış düzeyde iç grup yanlılığı ile ve dezavantajlı grup üyeleri arasında artmış düzeyde dış grup yanlılığı ile ilişkilidir.

Sistemi meşrulaştırma kuramına göre, sosyal sistem ve kurumlar hakkındaki değerlendirmelerimiz kesin ve doğru olma ihtiyacından, güvenli hissetme gibi varoluşsal ihtiyaçlardan ve aynı sosyal sistemin parçası olan diğerleri ile ilişki kurma ihtiyacından etkilenmektedir (Jost ve Hunyady, 2005). Bu ihtiyaçlar, sistemi adil, meşru, yararlı ve durağan olarak algılama motivasyonuna yol açtığı gibi statükoyu sürdürme ve koruma isteğine de neden olabilmektedir (Jost, Liviatan, vd.,

2009). Başka bir deyişle, sistemi meşrulaştırmanın kaygıyı, belirsizliği, statükoyu tehdit eden korkuları azaltmak gibi kısa vadeli olumlu etkileri olabilmektedir (Jost ve Hunyady, 2002). Ancak sistemi meşrulaştırmayı sürdürmenin uzun dönemdeki etkileri özellikle toplumdaki dezavantajlı grup üyeleri için olumsuz olma eğilimindedir (Jost, Wakslak ve Tyler, 2008). Genellikle sistem tarafından avantajlı duruma getirilen kişiler kişisel çıkarlarına uygun olarak dezavantajlı durumda olanlara kıyasla sistemi meşrulaştırmada daha istekli olurlar. Ancak sistemi meşrulaştırmanın ardında yatan gereksinimler, kişileri zarar görecekları durumlarda bile sistemi desteklemeye ve onu mantıklı hale getirmeye yönlendirebilir (Henry ve Saul, 2006).

Sistemi meşrulaştırma eğilimi, bireylerin çevreye ilişkin tutum ve davranışlarıyla yakından ilişkili görünmektedir. Shrivastava (1995), sistemi meşrulaştırma sonucunda kazanılan bireysel güvenlik duygusunun, çevresel sorunların yok sayılması veya zararlı davranışların sürdürülmesi ile sonuçlanabileceğini belirtmiştir. Wakslak ve diğerleri (2007) ise, sistemi meşrulaştırma eğiliminin kişinin çevreye verdiği zararları iyi bir şekilde değerlendirmesini, kişinin durumdan memnuniyetsiz hissederek çevresel sorunlar ve yıkıcı döngüyü durdurmak için harekete geçmesini engelleyebileceğini, ayrıca kişinin çevreye yardım etme isteğine olumsuz etkide bulunacağını belirtmişlerdir.

Feygina, Jost ve Goldsmith (2010) de sistemi meşrulaştırma eğilimlerinin çevre yararına olan tutum ve davranışlar için olumsuz sonuçlara sahip olabileceğini öne sürmüşlerdir. Onlara göre, sistemi meşrulaştırma motivasyonu çevre yanlısı davranış değişikliklerine ulaşmanın önünde önemli bir engeldir, çünkü mevcut çevresel sorunlar birçok yönden geçerli sosyo-ekonomik uygulamaların ve

kurumların sonucudur ve bu tür sorunları kabul etmek ise statükonun her zaman meşru ve yararlı olduğunu varsayımıyla çalışmaktadır. Kişiler ne kadar çok mevcut sistemi destekler ve onu savunma için motive olursa, çevresel sorunları reddetme eğilimleri de o kadar yüksek olacaktır. Birçok kişi için, çevre sorunlarını kabul etmek ve ele almak sosyal, ekonomik ve siyasal statükoya bir tehdit olarak görülmektedir. Ancak bu durumun aksine, çevre yıkımının oluşturduğu tehdit statükonun kendisinin sonucudur. Uygulanan sosyo-ekonomik sistem mevcut çevre sorunlarına içsel tehdit oluşturmaya devam etmektedir. Böyle bir tehdit ile yüzleşme, mevcut sistemin ve uygulamalarının eksikliklerini, çevrenin mevcut durumuna ilişkin sistemsel ve bireysel sorumlulukları, ekolojik felaketin önlenmesi için statükonun değişmesini kabullenmeyi içermektedir ki sistemi meşrulaştırma eğilimi yüksek olan bireyler bütün bunlardan kaçınmak eğilimindedir (Feygina vd., 2010).

Feygina ve arkadaşları (2010) sistemi meşrulaştırma motivasyonunun çevresel sorunları reddetmeyi veya onları minimize etmeyi kolaylaştıracağını, çevreye zarar verecek tutumlara sahip olmaya yol açacağını ve çevresel sorunları azaltmaya yönelik adımlar atmaya engel olacağını öne sürmüşlerdir. Ayrıca, ideolojik görüşler, cinsiyet, ulusal kimlik (national identification) ve çevresel sorunları reddetmenin sistemi meşrulaştırmadaki bireysel farklılıklar ile açıklanabileceğini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda yaptıkları ilk araştırmaları, sistemi meşrulaştırma ile çevresel krizler, çevresel yıkımda insanların payı, kaynakların kullanımına kısıtlamalar getirilmesi ve çevresel dengenin sürdürülmesi gibi konulara dair çevreci tutumlar arasındaki ilişkileri içermiştir. Sistemi meşrulaştırma düzeyi yüksek olan kişilerin çevre sorunlarını ve çevrenin korunması gerektiğini inkâr edeceklerini varsaymışlardır. Araştırmalarının sonucunda, bekledikleri gibi sistemi

meşrulaştırma ve çevresel sorunların inkâr edilmesi arasında güçlü bir ilişki bulmuşlardır. Sistemi meşrulaştırma düzeyi yüksek olan kişilerin ekolojik kriz olasılığını inkar etme oranlarının yüksek olduğunu ve kaynak kullanımına kısıtlama getirilmesine karşı çıktıklarını saptamışlardır.

Feygina, Jost ve Goldsmith (2010) yaptıkları ikinci çalışmalarında ise, genel ve ekonomik alanda sistemi meşrulaştıran kişilerin çevresel sorunları inkâr edeceğini ve çevreye yardım konusunda isteksiz olacaklarını belirtmişlerdir. Sistemi meşrulaştırmadaki farklılaşmanın siyasal yönelim ve ulusal kimliğin çevreci tutumlar üzerindeki etkilerini kısmen de olsa açıklayacağını belirtmişlerdir. Araştırmalarının sonucunda katılımcıların siyasal tutumları muhafazakârlaştıkça genel ve ekonomik sistemi meşrulaştırma düzeylerinin de arttığını bulmuşlardır. Benzer şekilde, ulusal kimliğin de yüksek düzeyde genel ve ekonomik sistemi meşrulaştırma ile pozitif yönde ilişkili olduğunu bulmuşlardır. İlk araştırmalarından elde ettikleri bulgular ile tutarlı olacak biçimde ekonomik ve genel sistemi meşrulaştırma çevresel sorunları inkâr etmeyi yordamıştır. Ayrıca, çevresel sorunların inkârı çevre yanlısı davranışlarda bulunma isteğinin düşük olması ile de pozitif yönde ilişkili bulunmuştur.

Feygina, Jost ve Goldsmith (2010), çevresel sorunların mevcut kültürel ve ekonomik uygulamaların meşruluğunu ve sürekliliğini tehdit ettiği düşüncesinden dolayı bazı kişilerin çevresel sorunları kabul etmede isteksiz olduklarını belirtmişlerdir. Bu doğrultuda yaptıkları üçüncü araştırmalarının amacı, sistemi meşrulaştırma motivasyonu ve çevre yararına olacak davranışlar arasındaki negatif ilişkiyi azaltabilecek ya da tersine çevirebilecek deneysel bir kanıt sunmaktır. Araştırma kapsamında çevresel söylemleri, sistemi meşrulaştırmaya karşı olmaktansa

onlarla uyumlu olacak bir çerçevede değiştirmişlerdir. Böylece, evreci davranışları, sosyal sisteme karşı değil, hatta onu koruyan ve onunla birlikte yol alabilecek davranışlar olarak yeniden ifade etmişlerdir. Araştırmalarının sonucu göstermiştir ki, çevreciliği vatanseverlik ve hayat tarzlarını koruma aracı olarak tanımlamak sistemi meşrulaştırma ve evre yanlısı tutum ve davranışlar arasındaki negatif bağlantıyı ortadan kaldırmıştır. Amerikan yaşam tarzının sağlıklı ve doğal bir çevreye bağlı olduğu gerçeğini vurgulayarak kişisel veya siyasal olarak çevresel sorunları göz ardı edenleri motive etmek ve bu sorunlarla açıkça yüzleşerek yapıcı tedbirler almanın mümkün olabileceği sonucuna varmışlardır (Feygina, Jost ve Goldsmith, 2010).

Feinberg and Willer (2011) ise araştırmalarında, sistemi meşrulaştırmanın küresel ısınmanın inkar edilmesine destek olabileceğini öne sürmüşlerdir. Küresel ısınmanın inkar edilmesinin insanlara adalet anlayışını geri kazandırdığını belirtmişlerdir. Küresel ısınma, dünyanın adil bir yer olmadığını, gelecekte masum insanların ve çocukların bugünkü insanlığın yanlış davranışlarından dolayı zarar göreceklerine işaret etmektedir.

Çevrecilik ve sistemi meşrulaştırma değişkenleri arasında negatif yönde ilişki olduğunu ortaya koyan önceki araştırmalarla (Feygina, Jost ve Goldsmith, 2010; Feinberg and Willer, 2011) tutarlı olarak Hasta ve Szen'in (2017) Türkiye'de hidroelektrik santrallerinin (HES'lerin) inşasına yönelik tutumlarla sistemi meşrulaştırma, kontrol odağı ve yükleme karmaşıklığı değişkenleri arasındaki ilişkileri inceledikleri çalışmada da, sistemi meşrulaştırma ve HES'lere ilişkin olumlu tutumlar arasında negatif yönde ilişki olduğu gözlenmiştir.

Aktarılan araştırma sonuçlarının da ortaya koyduğu gibi, sistemi meşrulaştırma çevrecilikle negatif yönde ilişki göstermektedir (Feygina, Jost ve

Goldsmith, 2010; Jost vd., 2009; Waksalak vd., 2007; Jost, Pietrzak, Liviatan, Mandisodza ve Napier, 2007). Bu araştırmalara göre, çevresel sorunlarla yüzleşmek, sistemi meşrulaştırma eğilimi yüksek olan bireylerin çevreye zarar veren statükoyu olumlu bir şekilde değerlendirmelerini güçleştirmektedir. Oysa bu bireyler sistemi meşrulaştırarak kendilerini güvende hissetmektedir. Bu durum onların sistemi meşrulaştırmaktan vazgeçmek yerine, kendilerini güvende hissetmeyi tercih edip, çevresel sorunları inkâr etmelerini kolaylaştırıyor görünmektedir. Bu bilgiden yola çıkarak bu araştırmada da * evrecilik ve sistemi meşrulaştırma arasında negatif yönde bir ilişki beklenmektedir.*

1.5.Yetkecilik, Yükleme Karmaşıklığı ve Sistemi Meşrulaştırma Değişkenleri Arasındaki İlişkiler

Araştırmada  evreci tutum ve davranışlarla ilişkisi incelenen değişkenlerin (yetkecilik, yükleme karmaşıklığı ve sistemi meşrulaştırma) kendi aralarındaki ilişkiler incelendiğinde ise yetkecilik ve sistemi meşrulaştırma arasında pozitif yönde (Sönmez, 2014), yetkecilik ve yükleme karmaşıklığı arasında negatif yönde (Hasta, 2002) ve sistemi meşrulaştırma ve yükleme karmaşıklığı arasında negatif yönde ( r., Hasta ve Sözen, 2017) ilişkilerden söz edilebilir.

Hatırlanacağı gibi, sistemi meşrulaştırma kuramı (Jost ve Banaji, 1994) eşit olmayan sosyal düzenlemelerin neden sürdürüldüğünü açıklamakta ve insanların sistemi meşrulaştırma eğilimlerinin önemli bir psikolojik süreç olduğunu öne sürmektedir. Kurama göre, insanlar ait oldukları sosyal, ekonomik ve siyasal düzenlemeleri doğrulamak için isteklidirler (Jost ve Banaji, 1994, 2004). Bu nedenle bu sistemleri kendi çıkarları ile çelişse bile adil ve meşru algılama eğilimi gösterirler. Jost ve diğerleri (2012), sistemi meşrulaştırmanın insanlarda dışsal tehditleri

azaltarak, diğer kişilerle ortak bir gerçeklik paylaşımlarına yol açtığını belirtmişlerdir. Sağ kanat yetkencilik (Altemeyer, 1996) ise geleneksel değerlere saygı duyma, sosyal kontrol isteği ve otoritelere itaat etme gibi eğilimlerle ifade edilmektedir. Değişime kapalı ve mevcut yetkeye sorgulamaksızın boyun eğme eğiliminde olan yetkeci bireylerin sistemi olduğu gibi kabul edip meşrulaştırdıkları düşünülmektedir (Jost vd., 2010). Bu düşünceyle tutarlı olarak Jost ve diğerleri (2010) sağ kanat yetkencilik sistemi meşrulaştırıcı ideolojilerden biri olduğunu öne sürmüşlerdir. Benzer şekilde, Pratto ve diğerleri (2018) de sağ kanat yetkencilik insanları sistemi meşrulaştırmaya yönelten bir değişken olduğunu belirtmişlerdir.

Yetkencilik ve sistemi meşrulaştırma arasındaki ilişki, yetkeci bireylerin yapı ve düzen ihtiyacı fazla olan ve belirsizliğe karşı toleransı düşük kişiler olmalarıyla (Jost vd., 2008) ve dünyayı tehlikeli bir yer olarak algılamalarıyla (Duckitt ve Sibley, 2009) da ilişkilendirilebilir. Belirsiz ve yeni olanı tehdit edici olarak algılama olasılığı yüksek olan bu bireyler, değişime karşı çıkarak ve mevcut sistemi destekleyerek yapı ve düzen gereksinimlerini karşılıyor ve kendilerini güvende hissediyor olabilirler (Jost vd., 2008). Buraya kadar aktarılan bilgilerle tutarlı olarak şimdiki araştırmada da *sistemi meşrulaştırma ve sağ kanat yetkencilik değişkenleri arasında pozitif yönde bir ilişki beklenmektedir.*

Araştırmada ele alınan değişkenlerden olan *yüklem karmaşıklığı ile yetkencilik arasında beklenen ilişki ise negatif yöndedir.* Adorno ve diğerleri (1950) yetkeci bireylerin katı ve yalın bilişsel stile sahip olduklarını belirtmişlerdir. Başka bir deyişle, yetkeci bireylerin karmaşık düşünmedikleri ifade edilmiştir. Bu bilgidен hareketle başkalarının davranışlarına ve olaylara ilişkin değerlendirmelere çok yönlü ve karmaşık açıklamalar getiren yüklem karmaşıklığı yüksek olan kişilerin,

yetkecilik düzeylerinin düşük olması beklenmektedir. Nitekim Hasta (2002), Yükleme Karmaşıklığı Ölçeği'ni siyasal düşünceye uyarladığı araştırmasında, siyasal düşünce karmaşıklığı ve yetkecilik arasında negatif yönde bir ilişki tespit etmiştir. Aynı ilişki Ömür'ün (2018) çalışmasında da görülmektedir.

Yükleme karmaşıklığı ve sistemi meşrulaştırma değişkenleri arasında da negatif yönde bir ilişki beklenmektedir. Fletcher ve diğerleri (1986) yükleme karmaşıklığı düzeyi yüksek olan kişilerin daha karmaşık açıklamaları tercih ettiklerini, nedensel açıklama motivasyonlarının daha yüksek olduğunu ve daha ayrıntılı düşündüklerini belirtmişlerdir. Bu nedenle, kişilerin yükleme karmaşıklığı eğilimleri arttıkça mevcut sistemi sorgulama düzeyleri de artacaktır. Diğer bir ifade ile katılımcıların yükleme karmaşıklığı düzeyleri arttıkça sistemi daha az meşrulaştırmaları beklenmektedir. Araştırmanın bu beklentisiyle tutarlı olarak Hasta ve Sözen'in (2017) çalışmasında yükleme karmaşıklığı ve sistemi meşrulaştırma değişkenleri arasında negatif yönde bir ilişki tespit edilmiştir.

Başta da belirtildiği gibi, araştırmada yer alan değişkenlerin doğrudan etkilerinin yanı sıra dolaylı olarak da katılımcıların çevrecilik düzeylerini etkilemeleri beklenmektedir. Yetkecilik ve çevrecilik arasındaki ilişkide yükleme karmaşıklığının hem doğrudan hem de sistemi meşrulaştırma aracılığıyla dolaylı rol oynaması beklenmektedir. Bu beklentiyle tutarlı olarak, sistemi meşrulaştırmanın, hem yetkecilik ve çevrecilik arasındaki ilişkide, hem de yükleme karmaşıklığı ve çevrecilik arasındaki ilişkide aracı rol oynaması beklenmektedir. Beklenen bu ilişkilerin doğrulanıp doğrulanmadığını test etmek için bir model oluşturulmuş ve bu model Şekil 1.1.'de özetlenmiştir (bk., s.50).

Toparlamak gerekirse, bu araştırmada çevrecilik, yetkecilik, yükleme karmaşıklığı ve sistemi meşrulaştırma değişkenleri açısından incelenmektedir. Bunlara ek olarak, çevrecilik, çevrecilik konusunda öne çıkan demografik değişkenlerden biri olan cinsiyet açısından da değerlendirilmek istenmiştir. Bu nedenle izleyen başlık altında cinsiyetin çevrecilikle olan ilişkisine yer verilmiştir. Aynı başlık altında ayrıca, cinsiyetin araştırmada yer alan diğer değişkenlerle olan ilişkisinden de bahsedilmiştir.

1.6. Araştırmada Yer Alan Değişkenler ve Cinsiyet Farklılıkları

Çevresel konulara ilişkin yapılan araştırmalar (Dietz, Kalof ve Stern, 2002; Greenbaum, 1995; McCright, 2010; Xiao ve Hong, 2010) görece tutarlı olarak erkeklerle karşılaştırıldığında kadınların daha güçlü çevre yanlısı değerleri, inançları ve tutumları olduğunu göstermektedir. Katılımcıların kendileri ve aileleri için sağlık sorunu yaratan ve güvenlik riski oluşturan (ör., toksik atıklara maruz kalmak ve nükleer atık depolama tesisine yakınlık) çevresel sorunlara ilişkin duydukları endişe konusunda yapılan çalışmaların (Ör., Davidson ve Freudenburg, 1996; Dietz vd., 2002) cinsiyet farklılıklarını açık bir şekilde ortaya koyduğu; kadınların erkeklere kıyasla daha güçlü çevre yanlısı değerleri, inançları ve tutumları olduğu görölmektedir. Bazı araştırmacılar (Blocker ve Eckberg, 1997; Davidson ve Freudenburg, 1996) bu durumu sosyalizasyon süreci ile ilişkilendirmişlerdir.

Toplumsal cinsiyet sosyalizasyonuna göre, kız ve erkek çocukları, erken çocukluk döneminden itibaren içinde bulundukları toplumun baskın olan kùltüründen farklı değerler edinmekte ve farklı toplumsal beklentileri öğrenmektedirler (Gilligan, 1982). Erkek çocuklarına genellikle hırslı, rekabeti seven, bağımsız ve duygusuz

olması öğretilir. Büyüdüklerinde onlardan ekonomik olarak ailelerinin geçimini sağlamaları beklenirken, kız çocuklarına şefkatli, yardımsever ve empati kurabilen bireyler olmaları öğretilmekte ve büyüdülerinde bakım verme ve yetiştirme rolünü üstlenmeleri beklenmektedir. Gilligan'ın (1982) da işaret ettiği gibi, erken yıllardan itibaren kadınlara empatik olmayı ve bakım vermeyi öğreten sosyalleşme süreci, onların çevreye de daha empatik ve sorumluluk duygusuyla yaklaşan duyarlı bireyler olmalarıyla sonuçlanıyor olabilir.

McCright ve Xiao (2015), çevrecilikte ortaya çıkan cinsiyet farklılıklarını kurumlara duyulan güven hipotezi (Institutional Trust Hypothesis) temelinde açıklamaya çalışmışlardır. Bu hipotez, erkeklerin kadınlara kıyasla bilim, teknoloji, devlet gibi kurumlara daha çok güvendiğini ve bu kurumlara olan güven ve inanç düzeyinin ise çevreye karşı duyulan endişe ile negatif yönde ilişkili olduğunu varsaymaktadır. Kurumlara duyulan güven çevreye duyarlılık konusunda gözlenen cinsiyet farklılıklarının tümünü açıklamasa da bir kısmını açıklayabilir. McCright ve Xiao (2015) çalışmalarında, çeşitli sosyal kuruluşlara duyulan güveni ve çevresel duyarlılığı ölçmüşlerdir. Çevresel duyarlılığı “çevrenin önemi ve çevreyi korumayı destekleme gibi genel çevre yanlısı inançları” ve “çevresel sorunlarla ilgili daha özgül görüşleri” içeren iki bileşenli bir yapı olarak ele almışlardır. Çalışmanın sonunda kadınların çevre yanlısı inançlar ve çevresel sorunlarla ilgilenme konusunda erkeklerden daha yüksek puanlara sahip oldukları saptanmıştır.

Dietz ve diğerleri (2002) sosyal psikolojik değerlerin, özgeciliğin, kişisel çıkarların, gelenekselliğin ve değişime açıklığın çevresel duyarlılık ve çevre yanlısı davranışlarla ilişkili olduğunu öne sürmüşlerdir. Çevrecilikte cinsiyet farklılıklarını daha iyi anlamak için cinsiyet ve değerler arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir.

Araştırmalarının sonucunda, değer öncelikleri ve özgecilik açısından kadınların ve erkeklerin farklılaştıklarını bulmuşlardır. Kadınlar özgecilik değerlerine erkeklere kıyasla daha fazla öncelik vermişlerdir. Özgecilik hem deneysel hem de kuramsal araştırmalarda (ör., Merchant,1992; Stern ve Dietz, 1994) çevrecilikle yakından ilişkili değerlerden birisi olduğu için çıkan bu sonuç cinsiyet ve çevrecilik arasındaki ilişkiyi anlamak açısından oldukça önemlidir. Dietz ve diğerleri (2002), kadınların özgeciliği daha önemli bir ilke olarak görmelerinin nedeninin, kadınların erkeklere oranla çocuk yetiştirme, komşuluk ve mahalle ilişkileri geliştirme gibi daha fazla hayatı sürdürmeye yönelik etkinliklerin içinde yer alıyor olmaları olabileceğini düşünmüşlerdir. Buna karşılık, erkekler için geleneksel roller ve sosyalizasyon süreci, grup içi sınırlı sayıda insanla iş birliğini ve diğerleri ile rekabeti gerektiren etkinlikler olarak vurgulanmaktadır (Dietz, Kalof ve Stern, 2002). Bu kalıpyargısal rollerin sonucunda kadınların sosyalizasyon değerleri ve hayat deneyimleri özgeciliğe daha fazla önem vermelerine neden oluyor olabilir. Birçok çevresel sorun diğer kişilere, diğer türlere zarar vermeyi kapsadığından ya da ortak kaynakları sürdürmeye yönelik sorunları içerdiği için özgecilik çevreci davranışlarla yakından ilişkili görülmektedir. Dolayısıyla, çevrecilikte görülen cinsiyet farklılıklarının en azından bir kısmı farklı sosyalizasyon süreçleri ve hayat deneyimleri sonucunda oluşan farklı özgecilik düzeyleri ile açıklanabilir (Dietz, Kalof ve Stern, 2002).

Xiao (2011) araştırmasında bilim ve teknolojinin algılanmasın çevresel duyarlılık ile ilişkisini incelemiştir. Bilim ve teknolojinin algılanmasında üç farklı boyut tanımlamıştır. Bunlardan birincisi bilim ve teknolojinin vaatlerine inanma, ikincisi bilim ve teknolojiye karşı şüphe duyma ve üçüncü boyut ise bilim ve teknolojiyi desteklemedir. Xiao'nun (2011) araştırmasında, kadınlar erkeklere

kıyasla bilim ve teknolojiye karşı daha şüpheci bulunmuştur. Aynı araştırmada bilim ve teknolojinin vaatlerine inanmanın ekolojik dünya görüşü ve çevre sorunlarına duyulan endişe ile negatif ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Bilim ve teknolojiyi destekleme ise çevresel duyarlılık ile pozitif yönde ilişkili bulunmuştur.

Grob (1991) ise kadınların erkeklere kıyasla, çevresel sorunlara daha fazla duygusal tepki verme eğiliminde olduklarını belirtmiştir. Ayrıca, kişinin duygusal tepkisi ne kadar güçlü ise, çevre yanlısı davranışta bulunma olasılığının da o kadar yüksek olacağını belirtmiştir. Benzer şekilde Lehmann (1999), kadınların erkeklerden daha az kapsamlı çevre bilgisine sahip olduklarını ancak, duygusal olarak çevreye daha bağlı olduklarını, çevresel yıkıma karşı daha duyarlı olduklarını, teknolojik çözümlere daha az inandıklarını ve değişime daha istekli olduklarını belirtmiştir. Aktarılan bilgiler doğrultusunda bu araştırmada da *kadınların çevrecilik düzeyinin erkeklerinkinden yüksek olması beklenmektedir.*

Araştırmada ele alınan değişkenlerden olan yetkecilik ve cinsiyet arasındaki ilişki incelendiğinde ise tutarsız bulgulardan söz edilebilir. Örneğin, Adorno ve diğerleri (1950) yetkeciliğin ölçümünde kullandıkları F- Ölçeğinde cinsiyete dayalı bir farklılığa rastlamamışlardır. Benzer şekilde, diğer bazı araştırmacılar da (Altemeyer (1988), Chuang ve Su (2009), Henry (2011) ve Stenner (2005) yetkecilik ölçümünde cinsiyet farkına rastlamamışlardır. Ancak, erkeklerin kadınlardan daha yetkeci olduğunu (Lippa,1995; Napier ve Jost, 2008) ya da kadınların erkeklerden daha yetkeci olduğunu gösteren çalışmalar (Flouri, 2009; Whitley,1999) da bulunmaktadır.

Brandt ve Henry (2012) araştırmalarında, cinsiyet eşitliğinin düşük olduğu ülkelerde, kadınların erkeklerden daha yetkeci olduklarını bulurken, cinsiyet

eşitliğinin yüksek olduğu ülkelerde ise, erkeklerin kadınlardan daha yetkeci olduklarını belirtmişlerdir. Yazarlar ayrıca, cinsiyet eşitliğini bir tehdit olarak algılayan erkeklerin daha yetkeci olduklarını ifade etmişler, erkeklerin daha yetkeci oldukları durumları, onların dünyayı daha tehditkâr ve rekabetçi bir yer olarak görmeleri ile açıklamışlardır. Rubinstein (1995) ise yetkecilikte cinsiyete dayalı bir fark olduğunu ve erkeklerin yetkecilik puanlarının kadınlarınkinden yüksek olduğunu öne sürmüştür. Rubinstein'ın görüşüyle tutarlı olarak Hasta ve Dönmez (2009) yetkecilik ve bilişsel karmaşıklık düzeyi ile siyasal ideoloji arasındaki ilişkiyi inceledikleri araştırmalarında, erkeklerin kadınlardan daha yetkeci olduklarını gözlemlemişler ve bu farkı toplumsallaşma sürecinde yer alan sosyal normlar ile açıklamışlardır. Cinsiyet rollerinin kazanılması sürecinde erkeğe atfedilen “sertlik”, “otoriterlik” gibi özelliklerin (Dökmen, 1991) erkeklerin yetkeciliği üzerinde etkili olabileceğini belirtmişlerdir. Ayrıca, sosyal normların erkeklere daha üstün roller atfederek erkeklerin gelenekselliğe kadınlardan daha açık hale gelmelerine sebep olduğunu ve bunun da erkeklerin daha yetkeci olmalarına yol açabileceğini belirtmişlerdir (Hasta ve Dönmez, 2009).

Peterson ve Zurbriggen (2010) kadınlara boyun eğme, duygusal ve bağımlı olma; erkeklere ise egemen, soğukkanlı ve bağımsız olma gibi cinsiyet rolleri atfetmenin, bu tarz keskin kategorilere ayırmanın ve farklılıklar yaratmanın aslında yetkeci düşüncenin özelliği olduğunu belirtmişlerdir. Tutarsız bulgular olsa da yetkeciliğin geleneksel cinsiyet rollerinin desteklenmesi ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşan çalışmalar (Duncan, Peterson ve Winter, 1997; Haddock ve Zanna, 1994; Sibley, Overall, Duckitt, 2007) ile benzer olarak şimdiki çalışmada da *erkeklerin yetkecilik puanının, kadınların yetkecilik puanından yüksek olması beklenmektedir.*

Cinsiyet ve yükleme karmaşıklığı arasında ilişki gözden geçirildiğinde, bu iki değişken arasında da bir ilişki olduğundan söz edilebilir. Örneğin, Paker (1994) kız öğrencilerin yükleme şemalarını, erkek öğrencilerinkinden daha karmaşık bulmuştur. Samter (2002) da kız öğrencilerin bilişsel karmaşıklık düzeyini erkek öğrencilerinkinden daha yüksek bulmuştur. Benzer şekilde Fletcher ve diğerleri (1986), Marsh ve Weary (1989), Buluş, (2000), Fast, Reimer ve Funder (2007), Tam, Au ve Leung (2008) kadınların yükleme karmaşıklığının erkeklerinkinden daha yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Bu farkı, sosyalizasyon sürecinde oluşan cinsiyet rolleri farklılıkları ile açıklamışlar, cinsiyet rollerinde meydana gelen farklılaşmaların farklı yükleme eğilimlerine neden olduğunu belirtmişlerdir. Erkeklerin daha bireysel ve özerk olarak sosyalleştiklerine, kadınların ise diğerlerine karşı daha ilgili ve sorumlu olarak sosyalleştiklerine dikkat çekmişlerdir. Bu farklı sosyalleşme sürecinin, erkekleri daha basit ve içsel yüklemeler yapmaya yönlendirirken kadınları daha karmaşık ve dışsal yüklemeler yapmaya yönlendirdiğini ifade etmişlerdir (Fletcher et al., 1986; Marsh ve Weary, 1989; Tam vd., 2008). Aktarılan bulgular ve cinsiyet sosyalizasyonu açıklamasından yola çıkılarak, bu araştırmada da kadınlar ve erkeklerin yükleme karmaşıklığı düzeyleri açısından farklılık göstereceği ve *kadınların yükleme karmaşıklığı puanlarının erkeklerinkinden yüksek olacağı tahmin edilmektedir.*

Cinsiyet, araştırmanın bir diğer değişkeni olan sistemi meşrulaştırma ile de ilişkilidir. Jost ve Kay (2005), yardımsever ve tamamlayıcı kalıpyargılara maruz kalmanın, sosyal olarak dezavantajlı olan grubun üyelerinde (kadınlarda), genel ve cinsiyetçi statükoyu desteklemeyi ve sistemi meşrulaştırmayı artırdığını

belirtmişlerdir. Ancak, sosyal olarak avantajlı olan grup üyelerinde (erkeklerde) kalıpyargılara maruz kalmak sistemi meşrulaştırmayı arttırmamıştır.

Karaçay (2011), işsiz bireylerin yaşam doyumu, eğitim, dini duygulanım ve sistemi meşrulaştırma düzeylerini incelediği çalışmasında; erkekler ve kadınlar arasında sistemi meşrulaştırma açısından anlamlı bir farklılık bulmuştur. Çalışmasında, kadınların sistemi meşru algılama düzeylerinin, erkeklerin sistemi meşru algılama düzeylerinden daha düşük olduğu görülmüştür. Benzer şekilde, Yıldırım ve Akgün (2013) de sivil toplum kuruluşu gönüllülerinin sosyal sistemin meşruiyetine ilişkin algıları, adil dünya inançları ve sosyal baskınlık yönelimleri üzerine yapmış oldukları araştırmada, kadınların sistemi meşru algılama düzeylerinin erkeklerin sistemi meşru algılama düzeylerinden daha düşük olduğu bulunmuştur. Erkekler sistemi meşrulaştırma ölçümlerinde kadınlardan daha yüksek puanlar almaktadırlar (Jost ve Kay, 2005). Feygina, Jost ve Goldsmith (2010) cinsiyeti, çevresel tutumların ve sistemi meşrulaştırmanın önemli bir yordayıcısı olarak bulmuşlardır. Kadınlar ile kıyaslandığında erkek katılımcıların çevresel gerçekleri inkâr etme ve sistemi meşrulaştırma düzeyleri daha yüksek çıkmıştır. Ayrıca kadın katılımcılar çevre için harekete geçme konusunda daha istekli bulunmuşlardır. Feygina, Jost ve Goldsmith (2010) ortaya çıkan bu cinsiyet farkında, sistemi meşrulaştırmanın önemli bir rolü olduğunu belirtmişlerdir. Sistemi meşrulaştırmanın genellikle, sistem tarafından avantajlı duruma getirilen grup üyelerinde yüksek olduğu için erkeklerin sistemi meşrulaştırma puanlarının yüksek çıktığını öne sürmüşlerdir. Bu düşüncelere dayanarak, çevre yanlısı tutumlarda ortaya çıkan cinsiyet farklılıklarının bir kısmının sistemi meşrulaştırma eğilimlerindeki grup farklılıkları ile açıklanabileceğini ifade etmişlerdir. Bu bilgiler doğrultusunda şimdiki

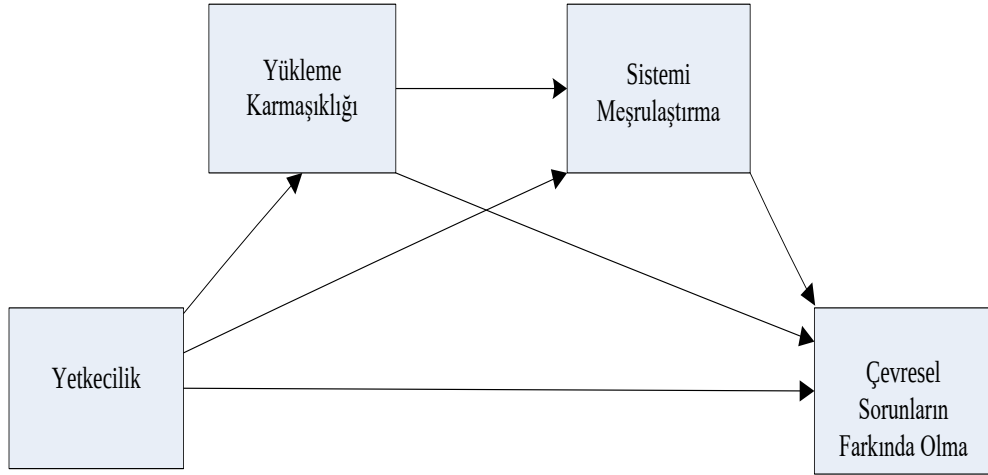
araştırmada da *erkeklerin sistemi meşrulaştırma düzeylerinin kadınlarınkinden yüksek olması beklenmektedir.*

1.7. Araştırmanın Amacı ve Hipotezleri

Bu araştırmanın amacı çevrecilik (çevresel sorunların farkında olma) ile yetkecilik, yükleme karmaşıklığı, sistemi meşrulaştırma ve cinsiyet değişkenleri arasındaki ilişkileri belirlemektir. Araştırmanın amacı doğrultusunda sınanacak hipotezler aşağıda özetlenmiştir.

- 1.Çevrecilik (çevresel sorunların farkında olma), yetkecilik ve sistemi meşrulaştırma ile negatif yönde; yükleme karmaşıklığı ile pozitif yönde ilişkilidir.
2. Yetkecilik ve sistemi meşrulaştırma pozitif yönde ilişkilidir.
3. Yetkecilik ve sistemi meşrulaştırmanın yükleme karmaşıklığı ile olan ilişkisi ise negatif yöndedir.
- 4.Çevreciliği (çevresel sorunların farkında olmayı) yetkecilik ve sistemi meşrulaştırma negatif yönde; yükleme karmaşıklığı pozitif yönde yordamaktadır.
5. a. Yetkecilik çevreciliği (çevresel sorunların farkında olmayı) negatif yönde yordamaktadır.
b. Yetkecilik çevreciliği (çevresel sorunların farkında olmayı) yükleme karmaşıklığı aracılığıyla anlamlı olarak yordamaktadır.
c. Yetkecilik çevreciliği (çevresel sorunların farkında olmayı) sistemi meşrulaştırma aracılığıyla anlamlı olarak yordamaktadır.
ç. Yetkecilik çevreciliği (çevresel sorunların farkında olmayı) yükleme karmaşıklığı ve sistemi meşrulaştırma aracılığıyla anlamlı olarak yordamaktadır.

Araştırmanın 5. Hipotezi aşağıdaki modelde özetlenmiştir.

Şekil 1.1. Yetkencilik ve Çevresel Sorunların Farkında Olma Arasındaki İlişkide Yükleme Karmaşıklığı ve Sistemi Meşrulaştırma Değişkenlerinin Aracı Rollerine İlişkin Model.

6. Kadınların, çevrecilik (çevresel sorunların farkında olma) ve yükleme karmaşıklığı düzeyleri erkeklerinkinden daha yüksek; yetkencilik ve sistemi meşrulaştırma düzeyleri ise erkeklerinkinden daha düşüktür.

2. BÖLÜM

YÖNTEM

Bu araştırmanın amacı, yetkecilik, yükleme karmaşıklığı ve sistemi meşrulaştırma ile çevresel sorunların farkında olma değişkenleri arasındaki ilişkileri incelemektir. Ek olarak araştırmada, bahsi geçen değişkenlerin cinsiyete bağlı olarak değişiklik gösterip göstermediği de incelenmiştir. Bu bölümde, araştırmanın amacı doğrultusunda ulaşılan örneklem, veri toplama araçları ve veri toplama sürecinin nasıl gerçekleştiği (başka bir deyişle işlem) hakkında bilgi verilmektedir.

2.1.Örneklem

Araştırma kapsamında Ankara’da devlet üniversitelerinde eğitim görmekte olan 321 üniversite öğrencisinden veri toplanmış, ancak hesaplanan z puanları sonucunda ± 3 aralığının dışında kalan, uç değer olarak belirlenen 3 katılımcı örneklem dışı bırakıldığı için örneklem sayısı 318’e düşmüştür. Bu 318 katılımcının 111’i (%34,9) erkek, 207’si (%65,1) kadındır. Yaş ortalaması 21.33 ($S= 3.19$) olan katılımcıların 1’i (%0.3) alt, 49’u (%15.4) alt-orta, 205’i (%64.5) orta, 60’ı (%18,9) orta-üst ve 3’ü (%0,9) üst ekonomik gelir grubuna ait olduklarını belirtmişlerdir. En uzun yaşadıkları yerleşim birimi metropol olanların sayısı 124 (%39), il olanların sayısı 112 (%35.2), ilçe olanların sayısı 51 (%16), kasaba olanların sayısı 8 (%2.5) ve köy olanların sayısı 23’dür (%7.2). Katılımcıların anne eğitim düzeyleri incelendiğinde ise 33’ünün (%10.4) okuryazar olduğu, 135’inin (%42.5) ilkokul mezunu olduğu, 42’sinin (%13.2) ortaokul, 69’unun (%21.7) lise, 7’sinin (%2.2) yüksekokul, 31’inin (%9.7) üniversite, 1’inin (%0.3) yüksek lisans mezunu olduğu görülmüştür. Babaların eğitim düzeyi incelendiğinde ise 10’unun (%3.1) okuryazar olduğu, 70’inin (%22) ilkokul mezunu, 53’ünün (%16.7) ortaokul, 91’inin (%28.6)

lise, 23'ünün (%7.2) yüksekokul, 59'unun (%18.6) üniversite, 8'inin (%2.5) yüksek lisans ve 4'ünün (%1.3) doktora mezunu olduğu anlaşılmıştır. Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin bilgiler Çizelge 2.1.'de verilmiştir.

Çizelge 2.1 Araştırma Örnekleminin Demografik Özellikleri

Değişken	Frekans	%
Cinsiyet		
Kadın	207	65,1
Erkek	111	34,9
Anne-Eğitim		
Okuryazar	33	10,4
İlkokul	135	42,5
Ortaokul	42	13,2
Lise	69	21,7
Yüksekokul	7	2,2
Üniversite	31	9,7
Yüksek lisans	1	0,3
Baba-Eğitim		
Okuryazar	10	3,1
İlkokul	70	22
Ortaokul	53	16,7
Lise	91	28,6
Yüksekokul	23	7,2
Üniversite	59	18,6
Yüksek lisans	8	2,5
Doktora	4	1,3
Sosyo-Ekonomik Düzey		
Alt	1	0,3
Alt orta	49	15,4
Orta	205	64,5
Orta-üst	60	18,9
Üst	3	0,9
Yaşanılan Yer		
Metropol	124	39
İl	112	35,2
İlçe	51	16
Kasaba	8	2,5
Köy	23	7,2

2.2. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada katılımcıların demografik özelliklerini belirlemek amacıyla “Demografik Bilgi Formu”, yetkecilik düzeylerini belirlemek amacıyla “Sağ-Kanat Yetkecilik Ölçeği”, yükleme karmaşıklığı düzeylerini belirlemek amacıyla “Yükleme Karmaşıklığı Ölçeği”, sistemi meşrulaştırma düzeylerini belirlemek amacıyla “Sistemi Meşrulaştırma Ölçeği”, çevresel sorunların farkında olma düzeylerini belirlemek amacıyla “Çevre Araştırmaları Envanteri’nin “Algılanan Çevresel Sonuçlar Alt Ölçeği ” kullanılmıştır.

2.2.1. Demografik Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından oluşturulan demografik bilgi formunda, katılımcıların yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, anne-baba eğitim düzeyi, sosyo-ekonomik düzey ve en uzun süre yaşanılan yer gibi bazı demografik bilgileri belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır.

2.2.2. Algılanan Çevresel Sonuçlar Ölçeği

Katılımcıların çevresel sorunların farkında olma düzeylerini belirlemek için Stern ve diğerleri (1993;1995;1998) tarafından geliştirilmiş olan Çevre Araştırmaları Envanteri’nin “Algılanan Çevresel Sonuçlar Alt Ölçeği” kullanılmıştır (örnek madde: “Çevrenin korunması insanların daha kaliteli bir hayata sahip olmalarına yardımcı olacaktır”).

Envanterin Türkçe uyarlama çalışması Karayeğen (2015) tarafından yapılmıştır. Likert tipi bir ölçme aracı olan Algılanan Çevresel Sonuçlar Alt Ölçeği 7 derecelidir (1= Kesinlikle Katılmıyorum, 7= Kesinlikle Katılıyorum) ve 13

maddeden oluşmaktadır. Bu alt ölçeğin envanterin geliştirildiği orijinal çalışmada kendi içinde “yeryüzüne ilişkin algılanan sonuçlar”, “algılanan benmerkezci sonuçlar” ve “algılanan toplumsal sonuçlar” olmak üzere üç faktörden oluştuğu görülmektedir (Stern ve diğerleri, 1993; 1995; 1998). Bununla birlikte envanterin Türkçe uyarlama çalışmasında (Karayeğen, 2015) Algılanan Çevresel Sonuçlar Alt Ölçeği’nin tüm maddelerinin tek bir boyut altında toplandığı belirlenmiştir. Söz konusu çalışmada bu alt ölçek için hesaplanan Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .79’dur. Algılanan Çevresel Sonuçlar Alt Ölçeği için bu çalışmada hesaplanan Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı ise .84’tür.

2.2.3. Sağ-Kanat Yetkecilik Ölçeği

Araştırmada katılımcıların sağ-kanat yetkecilik düzeylerini ölçmek amacıyla Altemeyer’ın 1996 yılında geliştirmiş olduğu ölçek kullanılmıştır. 20 maddeden oluşan Sağ-Kanat Yetkecilik Ölçeği (örnek madde: “ Ülkemiz, kötülükleri yok ederek bizi doğru yola getirecek güçlü ve kararlı bir lidere ihtiyaç duymaktadır.”) Likert tipi ve 9 dereceli (1= Kesinlikle Katılmıyorum, 9= Kesinlikle Katılıyorum) bir ölçme aracıdır. Katılımcıları puanlama sistemine alıştırmak için puanlama 3. maddeden başlayarak yapılmaktadır ve 1. ve 2. maddeler puanlama sistemine dâhil edilmemektedir. Ölçekten aldıkları puanlar arttıkça katılımcıların yetkeci tutumları da artmaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 20, en yüksek puan ise 180’dir. Ölçek Güldü (2011) tarafından Türkçe’ye uyarlanmıştır. Güldü tarafından yapılan faktör analizi sonucuna göre ölçek, “yüksek sağ kanat yetkeciliği” ve “düşük sağ kanat yetkeciliği” olmak üzere iki faktörden oluşmaktadır. Bu çalışmada ölçeğin tamamından elde edilen puan kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçe uyarlama çalışmasında

tamamı için hesaplanan Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı. 85'tir. Ölçeğin tamamı için bu çalışmada hesaplanan Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı ise. 90'dır.

2.2.4. Yükleme Karmaşıklığı Ölçeği

Yükleme Karmaşıklığı Ölçeği atıf şemalarındaki karmaşıklığın bireysel farklılığını ölçmek için 1986 yılında Fletcher ve diğerleri tarafından geliştirilmiştir. Türkçe uyarlaması Parker (2004) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçekte 28 madde (örnek madde: “Bir kişinin davranışı için, eğer bir neden bulmuşsam, artık başka neden bulmaya çalışmam”) bulunmaktadır. Ölçek bilişsel karmaşıklığın kavramsal olarak farklı yönleri olduğu düşünülen 7 alt boyuttan oluşmaktadır ve 7 boyutun her birini 4 madde temsil etmektedir. Bu 7 yapı şu şekildedir: 1) davranışa açıklama getirmek için motivasyon, 2) karmaşık açıklamaları tercih etme, 3) açıklamalarda üstbilişin varlığı, 4) diğerleri ile etkileşim içinde olmanın öneminin farkında olma, 5) karmaşık içsel çıkarımlar yapma eğilimi, 6) davranışın sebepleri için dışsal durumsal, soyut çıkarımlar yapabilme eğilimi, 7) davranış açıklamada geçmişten nedenler çıkarmak. Likert tipi olan ölçek 7 dereceli (1= Kesinlikle Katılmıyorum, 7= Kesinlikle Katılıyorum) bir ölçme aracıdır. Bu çalışmada ölçeğin tamamından hesaplanan puan kullanılmıştır. Fletcher ve diğerleri ölçeğin tamamı için Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısını .85 olarak hesaplamıştır. Ölçeğin Türkçe uyarlamasında hesaplanan Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı yapılan çeşitli uygulamalarda .84 ile .92 arasında değişmektedir (Parker, 2004). Ölçeğin tamamı için bu çalışmada hesaplanan Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı ise .89'dur.

2.2.5. Sistemi Meşrulaştırma Ölçeği

Sistemi Meşrulaştırma Ölçeği, Kay ve Jost (2003) tarafından, kişilerin mevcut sosyal sistemi ne kadar adil ve meşru algıladıklarını ölçmek için geliştirilmiştir. Likert tipi ve 7 dereceli (1= Hiç Katılmıyorum, 7= Kesinlikle Katılıyorum) olan ölçek 8 maddeden oluşmaktadır (örnek madde: “Genel olarak toplumumuzu adil bulurum”). Ölçekten alınan yüksek puanlar sistemi meşru algılandığını göstermektedir. Kay ve Jost (2003) ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısını .88 olarak bulmuştur.

Ölçeğin Türkçe’ye uyarlanması Akgün ve Yıldırım (2013) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin Türkçe uyarlama çalışmasındaki Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .67 olarak hesaplanmıştır. Ölçek için bu çalışmada hesaplanan Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı .85 olarak bulunmuştur.

2.3. İşlem

Uygulamada öncelikle, kullanılmasına karar verilen ölçekler bir araya getirilerek bir form oluşturulmuştur. Katılımcıların onayını almak ve araştırmanın genel amacı hakkında bilgi vermek için formun en başında Bilgilendirilmiş Onam Formu kullanılmıştır. Sınıf ortamında ulaşılan katılımcılara araştırmaya katılmanın gönüllülük esasına dayandığı ve rahatsızlık hissedilmesi durumunda çalışmayı yarıda bırakabilecekleri belirtilmiştir. Ayrıca, çalışmada katılımcılardan kimliklerini belli edecek herhangi bir bilgi istenmediği, verdikleri yanıtların gizli tutulup yalnızca bilimsel amaçlarda kullanılacağı da belirtilmiştir. Demografik Bilgi Formu ve ölçeklerin tamamını doldurmak, katılımcıların yaklaşık 20 dakikasını almıştır.

Uygulamalara Ankara Üniversitesi Etik Kurulu'ndan gerekli onay alındıktan sonra başlanmıştır.

3. BÖLÜM

BULGULAR

Bu bölümde, araştırmanın amacı doğrultusunda gerçekleştirilen istatistiksel analiz bulguları yer almaktadır. Aşağıda ilk olarak, araştırmada yer alan değişkenlere ilişkin betimleyici istatistiklere yer verilmiştir. Betimleyici istatistikleri, değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek için gerçekleştirilen korelasyon analizi ve katılımcıların çevresel sorunların farkında olma düzeylerini yordayan değişkenleri belirlemek için gerçekleştirilen regresyon analizi izlemiştir. Bu analizlerin ardından, yetkecilik ve çevresel sorunların farkında olma değişkenleri arasındaki ilişkide yükleme karmaşıklığı ve sistemi meşrulaştırma değişkenlerinin aracılık etkilerinin test edildiği modele ait bulgular rapor edilmiştir. Son olarak ise araştırmada yer alan değişkenler açısından varolan cinsiyet farklılıklarını belirlemek için yapılan bağımsız gruplar için t testi analizi bulgularına yer verilmiştir.

3.1. Örneklemenin Tümü İçin Temel Değişkenlere Ait Betimleyici İstatistikler

Araştırmanın temel değişkenlerine ilişkin betimleyici istatistikler Çizelge 3.1.'de verilmiştir.

Çizelge 3.1 Temel Değişkenlere Ait Ortalama, Standart Sapma, Ranj ve Cronbach Alfa Değerleri.

Değişkenler	$\bar{X}$	S	Beklenen Ranj	Gözlenen ranj	Alfa
N=318					
Çevresel Sorunların Farkında Olma	5,90	0,85	1-7	5	.85
Yetkecilik	4,10	1,54	1-9	4	.90
Yükleme Karmaşıklığı	5,28	0,88	1-7	5	.89
Sistemi Meşrulaştırma	2,7	1,24	1-7	3	.85

Çizelge 3.1.’deki değerler incelendiğinde, katılımcıların çevresel sorunların farkında olma puanlarının ve yükleme karmaşıklığı puanlarının beklenen ranjla karşılaştırıldığında orta değer üzerinde olduğu; yetkecilik puanlarının ve sistemi meşrulaştırma puanlarının ise beklenen ranjla karşılaştırıldığında orta değer altında olduğu görülmektedir. Bu bilgilerden yola çıkılarak, araştırmanın örneklemini oluşturan katılımcıların çevresel sorunların farkında olma ve yükleme karmaşıklığı düzeyleri yüksek, sistemi meşrulaştırma ve yetkecilik düzeyleri düşük bireyler oldukları söylenebilir.

3.2. Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular

Çalışmada yer alan değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek için Pearson Tekniği kullanılarak korelasyon analizi yapılmıştır. Elde edilen bulgular Çizelge 3.2’te verilmiştir.

Çizelge 3.2 Korelasyon Analizi Sonuçları

	1	2	3	4
1.Çevresel Sorunların Farkında Olma	1			
2.Yetkecilik	-.26**	1		
3.Yükleme Karmaşıklığı	.54**	-.30**	1	
4.Sistemi Meşrulaştırma	-.39**	.64**	-.46**	1

*p<.05, **p<.01

Çizelge 3.2’de verilen korelasyon değerleri incelendiğinde; çevresel sorunların farkında olma değişkeninin yükleme karmaşıklığı ile pozitif yönde, yetkecilik ve sistemi meşrulaştırma değişkenleri ile negatif yönde ve anlamlı ilişkiler gösterdiği görülmektedir.

Diğer değişkenler arasındaki ilişkilere bakıldığında, yetkecilik ve sistemi meşrulaştırma değişkenleri arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki olduğu, bu iki değişkenin ise yükleme karmaşıklığı değişkeniyle negatif yönde ve anlamlı ilişki gösterdikleri görülmektedir.

3.3. Regresyon Analizlerine İlişkin Bulgular

Korelasyon analizinin ardından, çevresel sorunların farkında olma düzeyini yordayan değişkenleri belirlemek amacı ile hiyerarşik çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Denklem ilk aşamada etkilerini kontrol etmek için cinsiyet ve sosyo-ekonomik düzey değişkenleri girilmiştir. İkinci aşamada, yetkecilik değişkeni denkleme dâhil edilmiştir. Analizin üçüncü aşamasında yükleme karmaşıklığı, dördüncü ve son aşamasında ise sistemi meşrulaştırma değişkenleri denkleme dâhil edilmiştir. Regresyon analizi sonucunda elde edilen bulgular Çizelge 3.3’te verilmiştir.

Çizelge 3.3 Çevresel Sorunların Farkında Olmayı Yordayan Değişkenler

Değişkenler (Denkleme Giriş Sırasına Göre)	R	R²	Düzeltilmiş R²	Beta	t	F
I.Aşama	.41	.17	.16			31.96**
Cinsiyet				-.41	-7.99**	
Sosyoekonomik Düzy (SED)				-.02	-.34	
II.Aşama	.44	.19	.19			25.08**
Cinsiyet				-.36	-7.02**	
SED				-.00	-.10	
Yetkeçilik				-.16	-3.10**	
III.Aşama	.57	.32	.32			37.40**
Cinsiyet				-.17	-3.16**	
SED				.02	.52	
Yetkeçilik				-.08	-1.76	
Yükleme Karmaşıklığı				.42	7.76**	
IV.Aşama	.58	.34	.33			31.66**
Cinsiyet				-.16	-3.09**	
SED				.02	.56	
Yetkeçilik				.00	.03	
Yükleme Karmaşıklığı				.38	6.64**	
Sistemi Meşrulaştırma				-.16	-2.49*	

**p<.01, *p<.05

Çizelge 3.3.'te görüldüğü gibi, ilk aşamada denkleme giren cinsiyet çevresel sorunların farkında olmayı negatif yönde ve anlamlı olarak yordarken (burada kadın için 0, erkek için 1 kullanılmıştır), sosyo-ekonomik düzey çevresel sorunların farkında olmayı anlamlı olarak yordamamıştır. İlk blokta yer alan cinsiyetin toplam varyansın %16'sını açıkladığı görülmektedir ($F_{2-315}=31,96$; $p<.01$).

İkinci aşamada denkleme giren ve çevresel sorunların farkında olmayı negatif yönde yordayan yetkeçilik değişkeni ile birlikte açıklanan varyans %18'e yükselmiştir ($F_{3-314}=25.08$; $p<.01$).

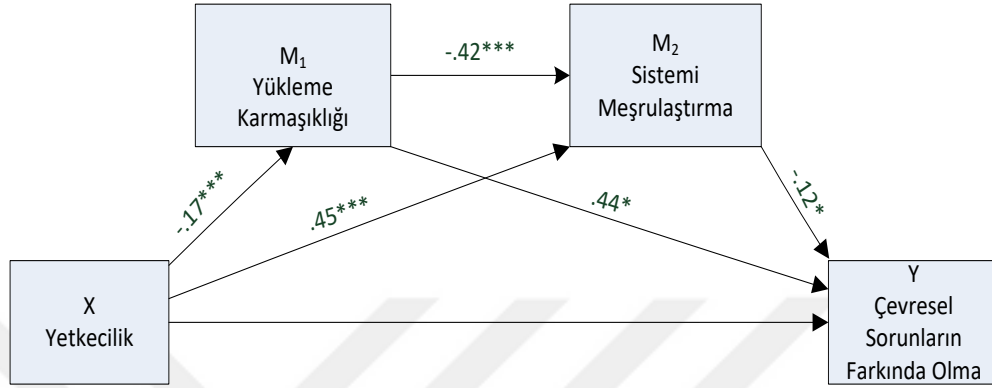
Üçüncü aşamada denkleme giren ve çevresel sorunların farkında olma değişkenini pozitif yönde yordayan yükleme karmaşıklığı değişkeninin katkısıyla bağımlı değişkende açıklanan varyans %32 olmuştur ($F_{4-313}=37.40$; $p<.01$). Bu aşamada yükleme karmaşıklığı değişkenin denkleme girmesiyle birlikte yetkecilğin bağımlı değişken üzerindeki etkisi anlamlılığını yitirmiştir.

Dördüncü ve son aşamada denkleme giren ve çevresel sorunların farkında olmayı negatif yönde yordayan sistemi meşrulaştırma değişkeni ile birlikte bağımlı değişkende açıklanan toplam varyans %34'e ulaşmıştır ($F_{5-312}=31.66$ $p<.01$).

3.4. Sağ-Kanat Yetkecilik ve Çevrecilik Arasındaki İlişkide Yükleme Karmaşıklığı ve Sistemi Meşrulaştırmanın Aracı Rolüne İlişkin Model

Yetkecilik ve çevresel sorunların farkında olma değişkenleri arasındaki ilişkide yükleme karmaşıklığı ve sistemi meşrulaştırma değişkenlerinin aracı rolü oynayıp oynamadıklarını belirlemek amacıyla SPSS üzerinden PROCESS macro (Hayes, 2016) aracılığıyla, örneklemin seçkisiz olarak 1000 kez yeniden örneklemlendirildiği (bootstrap) aracı değişken (serial multiple mediator model) analizi gerçekleştirilmiştir. Analizde değişkenler arası aracılık ilişkisi PROCESS Multiple Mediation Model 6 (Hayes, 2016) üzerinden test edilmiştir. Şekil 3.1.'de verilen söz konusu modelde, yetkecilik bağımsız değişken, çevresel sorunların farkında olma bağımlı değişken, yükleme karmaşıklığı ve sistemi meşrulaştırma ise aracı değişkenlerdir. İki aracılı değişken analizinde genellikle X'in M_1 aracılığı ile Y üzerindeki dolaylı etkisi, X'in M_1 ve M_2 aracılığı ile Y üzerindeki dolaylı etkisi, X'in M_2 üzerinden Y üzerindeki dolaylı etkisi ve X'in Y üzerindeki doğrudan etkisi incelenmektedir. Başka bir ifade ile yetkeciliğin yükleme karmaşıklığını, yükleme

karmaşıklığının sistemi meşrulaştırmayı, sistemi meşrulaştırmanın da sonuçta çevresel sorunların farkında olmayı yordaması beklenmektedir.

*p<.05, ***p≤.001

Şekil 3.1. Yetkencilik ve Çevresel Sorunların Farkında Olma Arasındaki İlişkide Yükleme Karmaşıklığı ve Sistemi Meşrulaştırma Değişkenlerinin Aracı Rollerine İlişkin Model.

Model analizinde ortaya çıkan doğrudan etkiler incelendiğinde, yetkencilüğün yükleme karmaşıklığı üzerindeki doğrudan etkisinin anlamlı olduğu görülmektedir (B= -.17, SE= .03, p< .001, %95 GA [-.23, -.11]). Bir başka ifade ile kişilerin yetkencilik düzeyleri arttıkça yükleme karmaşıklıklarının azaldığı anlaşılmaktadır. Bu model, yükleme karmaşıklığındaki varyansın % 9'unu açıklamaktadır; $R^2 = .09$, $F(1,316) = 31.54$, $p < .001$.

Yükleme karmaşıklığının sistemi meşrulaştırma üzerindeki doğrudan etkisi de anlamlıdır (B= -.42, SE= .06, p< .001, %95 GA [-.53, -.30]). Diğer bir deyişle, kişilerin yükleme karmaşıklıkları arttıkça sistemi meşrulaştırma düzeyleri azalmaktadır. Yetkencilüğün sistemi meşrulaştırma üzerindeki doğrudan etkisi de

anlamlıdır ($B=.45$, $SE=.03$, $p<.001$, %95 GA [.38, .51]). Kişilerin yetkecilik düzeyleri arttıkça sistemi meşrulaştırma düzeylerinin de arttığı görülmektedir. Yükleme karmaşıklığı ve yetkeciliğin sistemi meşrulaştırmada açıkladığı varyans %49'dur. $R^2=.49$, $F(2,315)=153.10$, $p<.001$.

Sistemi meşrulaştırmanın çevresel sorunların farkında olmayı negatif yönde yordadığı görülmektedir ($B=-.12$, $SE=.04$, $p<.001$, %95 GA [-.20, -.03]). Diğer bir ifade ile bireylerin sistemi meşrulaştırma düzeyleri arttıkça çevresel sorunların farkında olma düzeyleri azalmaktadır. Modelde ayrıca yükleme karmaşıklığının çevresel sorunların farkında olmayı pozitif yönde yordadığı görülmektedir ($B=.44$, $SE=.05$, $p<.001$, %95 GA [.34, .54]). Başka bir deyişle, bireylerin yükleme karmaşıklığı düzeyleri arttıkça çevresel sorunların farkında olma düzeylerinin de arttığı anlaşılmaktadır. Son olarak, yetkeciliğin çevresel sorunların farkında olma düzeyi üzerindeki doğrudan etkisinin anlamlı olmadığı görülmektedir ($B=-.01$, $SE=.03$, $p>.05$, %95 GA [-.07, .06]). Bu model, çevreci tutum ve davranışlardaki varyansın %32'sini açıklamaktadır ($R^2=.32$, $F(3,314)=48.15$, $p<.001$).

Dolaylı etkileri incelendiğinde ise, yetkeciliğin yükleme karmaşıklığının aracı rolü ile çevresel sorunların farkında olma düzeyi üzerindeki dolaylı etkisinin anlamlı olduğu bulunmuştur. ($B=-.08$, $SE=.017$, $p<.001$, %95 GA [-.11, -.05]). Diğer bir ifade ile bireylerin yetkecilik düzeyleri arttıkça, yükleme karmaşıklığı düzeyleri düşmekte, bu da daha düşük düzeyde çevrecilik ile sonuçlanmaktadır.

Yetkeciliğin çevresel sorunların farkında olma düzeyiyle olan ilişkisinde sistemi meşrulaştırmanın aracılık etkisinin de anlamlı olduğu anlaşılmaktadır ($B=-.05$, $SE=.02$, $p<.001$, %95 GA [-.10, -.01]). Şöyle ki, katılımcıların yetkecilik

düzeyleri arttıkça sistemi meşrulaşma düzeyleri de artmakta, yüksek düzeydeki sistemi meşrulaştırma ise düşük düzeyde çevresel sorunların farkında olma ile sonuçlanmaktadır.

Son olarak yetkecilğin çevresel sorunların farkında olmayı yükleme karmaşıklığı ve sistemi meşrulaştırma yolu üzerinden de anlamlı olarak yordadığı anlaşılmaktadır ($B = -.01$, $SE = .00$, $p < .001$, %95 GA $[-.02, -.002]$). Başka bir deyişle, yetkecilğin yükleme karmaşıklığı düzeyini düşürme eğiliminde olduğu, onun da sistemi meşrulaştırma düzeyini artırma eğiliminde olduğu ve sonuçta sistemi meşrulaştırmanın ise çevresel sorunların farkında olma düzeyini azalttığı anlaşılmaktadır.

3.5. Değişkenlerden Alınan Puanların Cinsiyetler Açısından Karşılaştırılması

Kadınların ve erkeklerin çevresel sorunların farkında olma, yetkecilik, yükleme karmaşıklığı ve sistemi meşrulaştırma değişkenleri açısından farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla bağımsız gruplar için t testi analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Çizelge 3.4'te özetlenmiştir.

Çizelge 3.4 Ölçeklerden Alınan Puanların Cinsiyet Değişkeni Açısından Karşılaştırılması

Değişken	Kadın (n=207) $\bar{X}$	SS	Erkek (n=111) $\bar{X}$	SS	T
Çevresel Sorunların Farkında olma	6.15	.61	5.43	1.01	6.94**
Yetkecilik	3.80	1.56	4.64	1.38	-4.94**
Yükleme Karmaşıklığı	5.60	.70	4.67	.86	9.78**
Sistemi Meşrulaştırma	2.41	1.22	3.24	1.11	-5.89**

*p<.05, **p<.01

Çizelge 3.4'ten takip edilebileceği gibi, kadın ve erkek katılımcıların çevresel sorunların farkında olma, yetkecilik, yükleme karmaşıklığı ve sistemi meşrulaştırma düzeyleri anlamlı olarak farklılık göstermektedir. Kadın katılımcıların çevresel sorunların farkında olma ve yükleme karmaşıklık düzeyleri erkek katılımcılarınkinden anlamlı olarak yüksektir. Erkek katılımcıların ise yetkecilik ve sistemi meşrulaştırma düzeyleri kadınlarınkinden daha yüksektir.

4. BÖLÜM

TARTIŞMA

Bu araştırmada çevrecilik (çevresel sorunların farkında olma) ile yetkecilik, yükleme karmaşıklığı ve sistemi meşrulaştırma değişkenleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Çalışmanın bu bölümünde, araştırmanın amacı ve beklentileri doğrultusunda yapılan analizlere ilişkin bulgular tartışılmıştır. İlk olarak, araştırmada yer alan değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek için yapılan korelasyon analizine ilişkin bulguların tartışılmasına yer verilmiştir. Ardından, çevresel sorunların farkında olmayı yordayan değişkenleri belirlemek amacı ile yapılan hiyerarşik çoklu regresyon analizi bulguları tartışılmıştır. Daha sonra yetkecilik ve çevresel sorunların farkında olma değişkenleri arasındaki ilişkide yükleme karmaşıklığı ve sistemi meşrulaştırma değişkenlerinin aracı rolüne ilişkin oluşturulan modelin analiz sonuçları tartışılmıştır. Son olarak ise çalışmada yer alan değişkenlerin cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan t testi sonuçları değerlendirilmiştir.

4.1. Korelasyon Analizi Bulgularının Tartışılması

Hatırlanacağı gibi araştırmanın ilk hipotezi “*çevresel sorunların farkında olmanın, yetkecilik ve sistemi meşrulaştırma ile negatif yönde; yükleme karmaşıklığı ile pozitif yönde ilişkili olduğu*” yönündedir.

Bulgular incelendiğinde, çevresel sorunların farkında olma ile yetkecilik arasında negatif yönde bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu bulgu, katılımcıların yetkecilik düzeyleri arttıkça, çevresel sorunların farkında olma düzeylerinin

azaldığına işaret etmektedir. Araştırmanın ilgili hipotezini destekleyen bu ilişki önceki çalışmaların bulgularıyla (örneğin, Milfont ve Duckitt, 2010; Peterson, Doty ve Winter, 1993; Sabbagh, 2005; Schult ve Stone, 1994) tutarlıdır.

Schultz ve Stone (1994), yetkecilik ve çevrecilik arasında gözlenen ilişkinin, otoritelerin çevreyi destekler gibi görünseler de aslında sadece ekonomik büyümeye önem verdikleri için ortaya çıktığını belirtmişlerdir. Diğer bir ifadeyle, onlara göre yetkecilik düzeyi yüksek olan bireylerin çevrecilik düzeylerinin düşük olmasının nedeni, izinden gittikleri yetke figürlerinin düşük çevrecilik düzeyleridir. Ayrıca çevrecileri yıkıcı, tehditkâr ve sosyal düzene zarar verici bir dış grup üyesi olarak gören yetkecilerin, bu nedenle de çevreye ilişkin sorunları reddettikleri ve çevrecilere karşı tutumlarının düşmanlık içerdiği belirtilmiştir (Schultz ve Stone, 1994). Yetkecilik ve çevrecilik arasında gözlenen negatif yöndeki ilişki, çevreyle ilgili sorunların yetkeci bireylerde yarattığı tehdit algısından da kaynaklanıyor olabilir.

Fritsche ve diğerleri (2012), çevreyle ilgili tehditler söz konusu olduğunda yetkeci eğilimlerin artabileceğini göstermişlerdir. Bu araştırmacılar, iklim değişikliğinin insanlara bir dizi önemli, karmaşık ve öngörülemez dinamikler sunarak çevrelerinin kendileri tarafından kontrol edilemeyeceği mesajı verdiğini, bu durumun ise onların küresel kontrol veya kesinlik duygularını tehdit edebildiğini belirtmişlerdir. Benzer şekilde, Fritsche, Chors, Kessler ve Bauer (2012) de, çevrecilikle ilişkili olarak iklim değişikliği tehdidinin, kendini güvende hissetmek isteyen insanları bir sığınak olarak bilinçaltında ve gizli bir şekilde kendi gruplarına hizmet etmeye ve yetkeci tutumlara yönlendirebileceğini belirtmişlerdir. Bu görüşle tutarlı olarak yaptıkları araştırmada, iklim değişikliği tehdidinin ardından hem özgül hem de genel yetkeci eğilimlerin yanı sıra yetkeci saldırganlığın da arttığını

gözlemişlerdir. Benzer şekilde, araştırma bulguları (Peterson vd., 1993; Sabbagh, 2005) yetkeci bireyler için çevreci davranışların, otoritelere karşı çıkmak anlamına geldiğini ve mevcut düzene karşı tehdit oluşturduğunu da göstermektedir. Bu durum da yetkecilik ve çevresel sorunların farkında olma değişkenleri arasında bulunan negatif yöndeki ilişkinin bir açıklaması olabilir.

Çevresel sorunların farkında olma ile sistemi meşrulaştırma değişkenleri arasındaki ilişki de negatif yöndedir. Bu bulgu da araştırmanın ilgili hipotezini destekler niteliktedir. Katılımcıların sistemi meşrulaştırma düzeyleri arttıkça çevresel sorunların farkında olma düzeylerinin azaldığına işaret eden bu bulgu, sistemi meşrulaştırmanın çevreci tutum ve davranışlarla negatif yönde ilişkili olduğunu gösteren önceki araştırma bulgularıyla (Feygina vd., 2010; Jost vd., 2003; Poortinga vd., 2011; Wakslak vd., 2007) aynı yöndedir.

Feygina, Jost ve Goldsmith (2010) çevreyle ilgili tehdit algılamının sistemi meşrulaştırma eğilimlerini arttırdığını, bunun da çevresel sorunların inkâr edilmesini kolaylaştırıp, çevre yanlısı davranışları engellediğini öne sürmüşlerdir. Başka bir deyişle, Feygina, Jost ve Goldsmith (2010) sistemi meşrulaştırma motivasyonunun çevre yararına davranışlarda bulunmanın önünde engel olduğunu belirtmişlerdir. Onlara göre, bugün karşı karşıya kalınan çevresel sorunların neredeyse tamamı egemen olan kurumların ve sosyo ekonomik uygulamaların sonucudur. Çevresel sorunları kabul etmek ise statükonun tamamen meşru ve yararlı olmadığını itiraf etmek anlamına gelecektir. Feygina, Jost ve Goldsmith (2010) böylesi bir itirafın sistemi meşrulaştırma eğilimleri ve ihtiyaçları ile doğrudan çelişeceğini söylemişlerdir. Dolayısıyla, insanların sistemi ne kadar fazla destekler ve savunurlarsa çevresel sorunları da o kadar çok inkâr etme eğilimi gösterceklerini

ifade etmişlerdir. Feygina, Jost ve Goldsmith (2010) çevresel sorunlara çözüm getirmek sistemin sürekliliğine ve meşruiyetine tehdit olarak görüldüğü sürece bu tür bir inkârın devam edeceğini de öne sürmüşlerdir. Aktarılan bu bilgiler, katılımcıların sistemi meşrulaştırma düzeyleri arttıkça çevresel sorunların farkında olma düzeylerinin azalmasını açıklar niteliktedir.

Bulgular, çevresel sorunların farkında olma ve yükleme karmaşıklığı değişkenleri arasında pozitif yönde ilişki olduğunu göstermektedir. Katılımcıların yükleme karmaşıklığı düzeyleri arttıkça, çevrecilik düzeylerinin de arttığına işaret eden bu sonuç da araştırmanın ilgili hipotezini desteklemektedir. Alan yazın incelendiğinde, yükleme karmaşıklığı ve çevreci tutum ve davranışlar arasındaki ilişkiyi inceleyen yeterince araştırma olmadığı görülmektedir. Konuyla ilgili bir araştırmada Hasta ve Sözen (2017) bu çalışmanın bulgusuyla tutarlı olarak yükleme karmaşıklığı ve HES'lere ilişkin olumsuz tutumlar arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Araştırmacılar (Hasta ve Sözen, 2017) bu ilişkiyi, yükleme karmaşıklığı düzeyi yüksek olan bireylerin HES'lere ilişkin düzenlemeleri sorgulama ve dolayısıyla bu düzenlemeler konusunda yapılan yanlışların farkına varma olasılıklarının yüksek olmasıyla ile açıklamışlardır. Bu araştırmada yükleme karmaşıklığı ve çevrecilik arasında gözlenen pozitif yöndeki ilişki de benzer şekilde açıklanabilir. Başka bir deyişle, katılımcıların yükleme karmaşıklığı düzeyleri arttıkça çevrecilikle ilgili karmaşık düşüncelerinin ve açıklamalarının da arttığı ve dolayısıyla bu kişilerin çevrelerinde olan biten olayları değerlendirirken daha doğru ve çevreci yargılara vardıkları öne sürülebilir.

Ayrıca, Fletcher ve diğerleri (1986), yükleme karmaşıklığı düzeyi yüksek olan bireylerin, yükleme karmaşıklığı düşük olan bireylere kıyasla etraflarında olup biten olaylar için daha çok nedensel açıklama getirebildiklerini ve daha detaylı açıklamalar yapabildiklerini ifade etmektedir. Bu özellikleri, yükleme karmaşıklığı düzeyi yüksek olan bireylerin, çevreye ilişkin sorunlarla karşılaştıklarında, daha fazla ve etkin çözümler üretebilme ve ortaya daha doğru öneriler koyabilme olasılıklarını da artırıyor olabilir.

Yetkecilik, yükleme karmaşıklığı ve sistemi meşrulaştırma değişkenleri arasındaki ilişkilere bakıldığında ise ilk olarak araştırmanın ilgili hipotezi ile tutarlı olarak yetkecilik ve sistemi meşrulaştırma değişkenleri arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, katılımcıların yetkecilik düzeyleri arttıkça, sistemi meşrulaştırma düzeyleri de artmaktadır. Bu sonuç, önceki araştırma bulgularıyla (Burgess ve Mosso, 2001; Jost, Pelham, Sheldon, ve Sullivan, 2003; Toorn, Nail, Liviatan ve Jost, 2014; Osborne ve Sibley, 2014; Toorn, Tyler ve Jost, 2011) tutarlılık göstermektedir. Duckitt ve Sibley (2009), sağ kanat yetkecilik düzeyi yüksek olan birelerin sistemi meşrulaştırma eğilimlerinin de yüksek olmasını onların kendilerini güvende hissetme ve grup içi benzerliği sürdürme motivasyonlarından kaynaklandığını belirtmişlerdir. Başka bir ifade ile yetkeci bireylerin ihtiyaç duyduğu grup içi normları ve sosyal rolleri sürdürmenin uygun bir yolunun sistemi meşrulaştırma olduğunu ifade etmişlerdir. Benzer şekilde, Jost ve diğerleri (2017) yetkeci kişilerin fiziksel bir tehdit ile karşılaştıklarında ya da statükoya karşı bir tehdit oluştuğunu algıladıklarında sistemi meşrulaştırdıklarını ve bu tehditlere karşı savunmaya geçtiklerini belirtmişlerdir. Yetkeci kişilerin, kendi iç gruplarına tehdit olarak gördükleri gruplara (göçmenler, kültürel, etnik, cinsiyet ve ırk farklılıkları

olan kişiler gibi) düşmanlık gösterdiklerini, kendileri ile aynı görüşteki siyasal liderleri destekleyerek mevcut düzeni korumaya çalıştıklarını söylemişlerdir. Bu bilgiler, yetkecilik ile sistemi meşrulaştırma arasında ortaya çıkan pozitif yöndeki ilişkiyi açıklar niteliktedir.

Yetkecilik ve sistemi meşrulaştırma değişkenlerinin yükleme karmaşıklığı ile ilişkileri ise negatif yöndedir. Buna göre, katılımcıların yükleme karmaşıklığı düzeyleri arttıkça, sistemi meşrulaştırma ve yetkecilik düzeyleri azalmaktadır. Jost ve diğerleri (2003), siyasal muhafazakârlığın, zihinsel katılık, dar görüşlülük, dogmacılık, belirsizliğe karşı hoşgörüsüzlük, belirsizlikten kaçınma, yapı ve düzen ihtiyacı, bilişsel kapalılık ihtiyacı, düşük bilişsel karmaşıklık ve azalmış deneyime açıklıkla ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. Bu özellikler siyasal olarak muhafazakâr ideolojileri benimsemiye eğiliminde olan (Altemeyer, 1988) yetkeci bireyler için de geçerlidir (Altemeyer, 1988; Hasta ve Dönmez, 2009). Yükleme karmaşıklığı düzeyi yüksek olan bireylerin deneyime açık, pozitif, sosyal olarak yetenekli (Fast vd., 2007) ve bilişsel açıdan daha karmaşık düşünen (Fletcher vd., 1986) bireyler oldukları hatırlandığında, yetkecilik ve yükleme karmaşıklığı arasında tespit edilen negatif yöndeki ilişki anlaşılabilir.

Sistemi meşrulaştırma ve yükleme karmaşıklığı arasındaki negatif ilişki de sistemi meşrulaştırma eğilimi yüksek olan bireylerin bilişsel olarak muhafazakâr olmalarıyla (Jost vd., 2003) ilişkilendirilebilir. Jost ve diğerleri (2003) sistemi meşrulaştırmanın, insanların bilişsel karmaşıklıktan ve belirsiz ortamlardan uzak durma ihtiyaçlarını karşıladığını ve bunun bir sonucu olarak sistemi meşrulaştıran ideolojilerin bilişsel karmaşıklık ile negatif yönde ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. Bilişsel karmaşıklığa işaret eden yükleme karmaşıklığının (Hasta ve Dönmez, 2009;

Hasta ve Sözen, 2017) da benzer bir nedenle sistemi meşrulaştırma ile negatif yönde ilişki gösterdiği düşünülebilir.

4.2. Regresyon Analizine İlişkin Bulgularının Tartışılması

Giriş kısmında belirtildiği gibi, “*çevresel sorunların farkında olmayı yetkecilik ve sistemi meşrulaştırmanın negatif yönde; yükleme karmaşıklığının ise pozitif yönde yordaması*” beklenmektedir. Aşağıda bu hipotezi test etmek amacıyla yapılan hiyerarşik çoklu regresyon analizlerinin bulgularına ilişkin tartışmalara yer verilmiştir.

Regresyon analizi sonuçları incelendiğinde, etkisini kontrol etmek amacıyla denkleme alınan cinsiyet değişkeninin “çevresel sorunların farkında olmayı” anlamlı olarak yordadığı belirlenmiştir. Bu sonuç, kadınların erkeklerden daha çevreci olduklarını ortaya koyan önceki araştırma bulgularını (Aldrich, 2000; Blocker ve Eckberg, 1997; Davidson ve Freudenburg, 1996; Dietz, Kalof ve Stern, 2002; Greenbaum, 1995; Hunter, Hatch ve Johnson, 2004; Zelezny, Chua ve Aldrich, 2000; McCright, 2010; Xiao ve Hong, 2010) desteklemektedir. Benzer şekilde, Landry ve diğerleri (2018) kadınların erkeklerden daha fazla çevre yanlısı davranışta bulunduklarını göstermişlerdir. Hunter, Hatch ve Johnson (2004) da, 22 farklı milletten katılımcıyla gerçekleştirdikleri çalışmalarında birçok ülkede, kadınların erkeklere kıyasla daha fazla çevreci davranış ve çevresel duyarlılık gösterdiğini ortaya koymuşlardır. Benzer şekilde, Zelezny, Chua ve Aldrich (2000) de cinsiyet farkının evrenselliğini araştırmak için 14 ülkeyi karşılaştırdıkları bir çalışma yapmışlardır. Araştırmalarının sonucunda 10 ülkede kadınların çevreci tutumlarının erkeklerinkinden yüksek olduğunu bulmuşlardır.

Stern ve diğlerleri (1993) de kadınların erkeklerle kıyaslandıklarında daha güçlü çevresel niyetlere, tutumlara ve inançlara sahip olduklarını belirtmişlerdir. Bazı araştırmacılar (Davidson ve Freudenburg, 1996; Miller, 1993) çevrecilik konusunda ortaya çıkan cinsiyet farklılıklarını çocukluk döneminde gerçekleşen sosyalizasyon süreci ve cinsiyet rolleri ile açıklamışlardır. Sosyalizasyon sürecinde kadınlar ve erkekler kültürel normları doğrultusunda kendilerinden beklenen farklı cinsiyet rolleri temelinde yetiştirilmektedirler. Bu süreçte kadınlar daha çok bakım vermeye ilgili rolleri ve daha merhametli, daha yardımsever, daha iş birlikçi olmayı öğrenirken; erkekler daha bağımsız ve rekabetçi olmayı öğrenmektedir (Beutel ve Marini, 1995; Gilligan, 1982). Stern, Dietz ve Kalof (1993) da çevrecilik konusunda ortaya çıkan cinsiyet farklılıklarının sosyalizasyon süreci ve onun bir sonucu olarak ortaya çıkan farklı değerlere bağlı olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu araştırmacılar tarafından, diğlerinin ihtiyaçlarına daha fazla değer veren bakım vericiler olarak yetiştirilen kadınların sosyalizasyon sürecinde edindikleri bu özelliklerini çevre konusuna da taşıdıkları, söz konusu özelliklerin çevrecilik konusunda kadınları daha yardımsever ve özgeci yaptıkları belirtilmiştir.

İkinci aşamada denkleme giren yetkecilik değişkeni çevresel sorunların farkında olmayı negatif yönde ve anlamlı olarak yordamıştır. Yetkecilik ve çevresel sorunların farkında olma arasında gözlenen bu ilişkinin olası nedenleri bir önceki başlık altında tartışıldığı için burada tekrar ele alınmamıştır.

Regresyon analizi sonuçları, üçüncü aşamada denkleme giren yükleme karmaşıklığının çevresel sorunların farkında olmayı pozitif yönde yordadığını göstermiştir. Başka bir deyişle, katılımcıların yükleme karmaşıklığı düzeyleri arttıkça çevresel sorunların farkında olma düzeyleri de artmıştır. Fletcher ve diğlerleri (1986),

yükleme karmaşıklığı düzeyi yüksek olan kişilerin diğer bireylere kıyasla daha detaylı ve daha fazla nedensel açıklamalar yaptıklarını belirtmişlerdir. Hasta (2002), yükleme karmaşıklığı düzeyi yüksek olan bireylerin bilişsel karmaşıklık düzeylerinin de yüksek olduğunu ve dolayısıyla bu kişilerin olaylara çok yönlü yaklaşılabildiklerini belirtmiştir. Bu bilgilerden, katılımcıların yükleme karmaşıklığı eğilimleri arttıkça olaylara daha sorgulayıcı bir bakış açısıyla yaklaştıkları ve bununla tutarlı olarak çevre sorunlarının farkına varma olasılıklarının arttığı sonucuna varılabilir. Çevre sorunlarının farkına varmaları ise onların daha çevreci olmalarını kolaylaştırıyor olabilir. Yüklem karmaşıklığı ile çevrecilik arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılmasına ilgili konuda bir önceki başlık altında yapılan tartışmalar katkıda bulunabilir.

Dördüncü aşamada denkleme giren sistemi meşrulaştırma değişkeninin çevresel sorunların farkında olmayı negatif yönde yordadığı görülmektedir. Çalışmanın ilgili hipotezi ile tutarlı olan bu bulguya göre, sistemi meşrulaştırma düzeyi arttıkça, çevrecilik düzeyi azalmaktadır. Benzer şekilde, Jylha ve Akrami (2015) de sistemi meşrulaştırmanın, iklim değişikliğinin inkâr edilmesini yordadığını, Feygina, Jost ve Goldsmith (2010) ise sistemi ve statükoyu desteklemenin çevreciliğe karşı olmayı yordadığını bulmuşlardır. Sistemi meşrulaştırma ve çevrecilik arasında tutarlı olarak gözlenen bu ilişkinin olası nedenleri bir önceki başlık altında tartışıldığı için burada tekrar ele alınmamıştır.

4.3. Yetkecilik ve Çevresel Sorunların Farkında Olma Değişkenleri Arasındaki İlişkide Yükleme Karmaşıklığı ve Sistemi Meşrulaştırma Değişkenlerinin Aracı Rollerine İlişkin Modelin Tartışılması

Araştırmada sinanan hipotezlerden bir diğeri, “yetkecilik ve çevresel sorunların farkında olma değişkenleri arasındaki ilişkide yükleme karmaşıklığı ve sistemi meşrulaştırma değişkenlerinin aracı rol oynadıkları” yönündedir. Tüm bu değişkenlerin birbirleri ile olan etkileşimlerini bir arada görebilmek adına, yetkecilik ve çevresel sorunların farkında olma değişkenleri arasındaki ilişkide hem yükleme karmaşıklığının hem de sistemi meşrulaştırmanın aracılık ettikleri bir model test edilmiştir.

Analiz sonuçlarına göre, modelde öngörülen ilişkilerin doğrulandığı söylenebilir. Yetkecilik ile yükleme karmaşıklığı, yükleme karmaşıklığı ile sistemi meşrulaştırma, yükleme karmaşıklığı ile çevresel sorunların farkında olma, yetkecilik ile sistemi meşrulaştırma ve sistemi meşrulaştırma ile çevresel sorunların farkında olma değişkenleri arasındaki doğrudan ilişkilerin anlamlı olduğu görülmektedir. Sistemi meşrulaştırma ve yükleme karmaşıklığının çevresel sorunların farkında olmayı anlamlı olarak yordadığı görülürken, yetkeciliğin çevresel sorunların farkında olma üzerindeki doğrudan yordayıcı etkisi anlamlı bulunmamıştır.

Daha önce de belirtildiği gibi, insanların çevresel sorunları kabul edip, bu sorunların üzerinde durmaları, onların sosyo-ekonomik düzenlemeleri meşru ve adil görme ihtiyaçlarını tehdit edebilmektedir. Feygina ve diğerleri (2010) sosyal sistem dışsal bir kaynak tarafından tehdit edildiğinde, sistemi meşrulaştırma ihtiyacının tehdidin kaynağına ilişkin artan bir ilgi ve bağlılık ile ortaya çıkacağını belirtmişlerdir. Başka bir ifade ile bireyler yüksek düzeyde çevresel tehdit

algıladıklarında statükoyu savunmak için motive olabilmektedirler. Feygina ve diğerleri (2010) sistemi meşrulaştırma eğilimleri yüksek olan kişilerin çevre sorunlarını daha fazla inkâr ettiklerini, çevreye ilişkin daha az olumlu tutumlara sahip olduklarını ve çevresel yıkımı önlemek için yararlı hedefler belirlemede başarısız olduklarını belirtmişlerdir. Onlara göre, günümüzde ortaya çıkan çevresel sorunlar, mevcut kurumların ve sosyoekonomik düzenin sonucu olduğundan, bu sorunları kabul etmek statükonun yararlı ve meşru olmadığını da kabul etmek anlamına gelmektedir. Sistemi meşrulaştırma düzeyinin çevresel sorunların farkında olmayı negatif yönde yordaması bu kapsamda açıklanabilir.

Model incelendiğinde, yükleme karmaşıklığının da çevresel sorunların farkında olmayı doğrudan yordadığı görülmektedir. Fletcher ve diğerleri (1986) yükleme karmaşıklığı yüksek düzeyde olan bireylerin, diğerlerinin davranışlarını anlamak ve açıklamak için daha istekli ve daha fazla içsel motivasyona sahip olduklarını, olaylara açıklama getirirken nedenlere karşı daha ilgili olduklarını belirtmişlerdir. Yükleme karmaşıklığı düzeyi yüksek olan kişilerin yaptıkları açıklamaların daha karmaşık olacağı ve daha fazla neden içereceği de ifade edilmektedir (Fletcher vd., 1986). Fletcher ve diğerleri (1986) ayrıca, başkaları ile etkileşimi içeren sosyal ortamlarda, yükleme karmaşıklığı düzeyi yüksek olan kişilerin, hem diğer insanların kendi davranışları üzerindeki etkilerinin hem de kendi davranışlarının başkaları üzerindeki etkisinin daha fazla farkında olacaklarını belirtmişlerdir. Benzer bir farkındalığın, çevreyle ilgili durumlar söz konusu olduğunda da ortaya çıktığı; yükleme karmaşıklığı düzeyi arttıkça çevresel sorunların farkında olma düzeyinin de arttığı düşünülebilir.

Modelde test edilen dolaylı ilişkilerin tamamının anlamlı olduğu görülmektedir. Bu ilişkilerden ilki, yetkecilik arttıkça, kişilerin yükleme karmaşıklığı düzeylerinin azaldığını, bunun da daha düşük düzeyde çevresel sorunların farkında olmayla sonuçlandığını göstermektedir. Yetkecilik arttıkça, yükleme karmaşıklığı düzeyinin azalması ve bu ilişkinin bir sonucu olarak çevresel sorunların farkında olma düzeyinin de azalması araştırmanın önemli bulgularından biridir. Yetkecilik düzeyi arttıkça yükleme karmaşıklığının azalmasının, yetkeci bireylerin katı ve yalın bir bilişsel stile sahip olmalarından (Adorno vd., 1950), diğer bir ifade ile başkalarının davranışlarına ve olaylara ilişkin çok yönlü ve karmaşık açıklamalar getirememelerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Katılımcıların yetkecilik düzeylerinin artması onların yükleme karmaşıklığı düzeylerini düşürürken, yükleme karmaşıklığı düzeylerinin düşmesi de çevresel sorunların farkında olma düzeylerini düşürmektedir. Hatırlanacağı üzere, Altemeyer (1998) yetkeçileri, otoritelere boyun eğen, düzenlemelere karşı çıkan kişilere öfke duyan, toplumda kurulu gelenekleri destekleyen kişiler olarak tanımlamıştır. Fritsche ve diğerlerinin (2012) de belirttiği gibi, kişiler iklim değişikliğinin yol açabileceği tehditler söz konusu olduğunda daha yetkeci olma eğilimi göstermektedirler. Bunun nedeninin, insanların, kesin olma duygularının, kontrollerinin ve hatta yaşamlarının tehdit altında olduğuna inanarak mevcut sosyal kimliklerini ve otoriteleri desteklemesi olduğunu ifade etmişlerdir. Sosyal normlar, kesinlik duygusu sağlamak ve belirsizliği ortadan kaldırmaktadır.

Bilişsel karmaşıklığa işaret eden yükleme karmaşıklığı (Hasta ve Dönmez, 2009; Hasta ve Sözen, 2017) düzeyi düşük olan kişilerin belirsizliğe karşı hoşgörüsüz oldukları, belirsizlikten kaçındıkları, deneyime kapalı oldukları ve kesinlik hissini sürdürmek için muhafazakâr ideolojileri benimsedikleri bilinmektedir

(Jost ve diğerkleri, 2003). Bu bilgilerden yola çıkarak, yetkecilik düzeyleri yükseldikçe yükleme karmaşıklığı düzeyleri azalan katılımcıların, çevre sorunlarını soyut ve karmaşık bulmaları, çevrecileri ise mevcut otoritelere karşı bir tehdit unsuru olarak görmeleri ve bunun sonucunda çevre sorunlarının farkında olma düzeylerinin azalması anlaşılabilir.

Analiz sonuçları, kişilerin yetkecilik düzeyleri arttıkça sistemi meşrulaştırma düzeylerinin de arttığını, bunun da daha düşük düzeyde çevresel sorunların farkında olmayla sonuçlandığını göstermektedir. Jost ve diğerkleri (2003) yetkeciliği savunan kişilerin gerçek ya da hayali bir statükoya dönme isteği ile motive olduklarını belirtmişlerdir. Bu durumun ise yetkecilerin somut, onaylanmış ve kabul edilmiş herhangi bir mevcut sistemin içinde barındırdığı durağanlık ve değişmezliğin sağladığı koruma ve belirsizliği uzaklaştırma isteğinden kaynaklandığını söylemişlerdir. Ayrıca, yetkeciliğin sistemi meşrulaştıran ideolojiler arasında yer aldığı da bilinmektedir (Jost ve Hunyady, 2002; Jost, Pelham vd., 2003). Bu durum, katılımcıların yetkecilik düzeyleri arttıkça sistemi meşrulaştırma düzeylerinin artmasına bir açıklama olabilir. Katılımcıların yetkecilik düzeylerinin artması onların sistemi meşrulaştırma düzeylerini artırırken, sistemi meşrulaştırma düzeylerinin artması da çevresel sorunların farkında olma düzeylerini düşürmektedir. Hatırlanacağı gibi, Feygina, Jost ve Goldsmith (2010) günümüzde karşılaşılan çevreye ilişkin sorunların neredeyse tamamının toplumda egemen olan kurumların ve sistemin sonucu olduğunu belirtmişlerdir. Bu sorunları kabul etmenin ise, statükonun sorgulanabilir ve meşru olmadığını itiraf etmek anlamına geleceğini öne sürmüşlerdir. Başka bir deyişle, sistemi meşrulaştırma düzeyi yüksek olan bireyler çevresel sorunlar da dâhil sistemin aksayan taraflarını görmezden gelme eğilimi

yüksek olan bireylerdir ve bu durum onların çevresel sorunları farkında olma olasılıklarını azaltmış olabilir. Aktarılan bu bilgiler kısmen de olsa, yetkecilğin çevresel sorunların farkında olmayı sistemi meşrulaştırma aracılığıyla neden yordadığını anlamaya yardımcı olabilir.

Analiz sonuçları yükleme karmaşıklığı ve sistemi meşrulaştırma değişkenlerinin yetkecilik ve çevresel sorunların farkında olma değişkenleri arasındaki ilişkiye sıralı bir şekilde birlikte de aracılık ettiklerini göstermektedir. Başka bir ifade ile yetkecilik düzeyi arttıkça, yükleme karmaşıklığı düzeyi azalmakta, yükleme karmaşıklığı düzeyi azaldıkça sistemi meşrulaştırma düzeyi artmakta bu da çevresel sorunların farkında olma düzeyinde azalmayla sonuçlanmaktadır. Bu etki şu şekilde açıklanabilir: Jost ve diğerleri (2003) yetkecilik ve muhafazakâr ideolojilerin yapı, düzen ve belirsizlikten kaçınma ihtiyacını destekleyen, kapanma ihtiyacına benzer düşünme biçimleri olduğunu belirtmişlerdir. Webster ve Kruglanski (1994) yetkecilğin ve muhafazakâr ideolojilerin temellerini geleneklerden, normlardan, otoritelerden alan mevcut cevaplar sunarak insanların düşünme sürelerinin azalmasını kolaylaştırdığını öne sürmüşlerdir. Bu bilgiler doğrultusunda, yetkelere boyun eğen ve onlara bağlı kalan, grubun kurallarını ve normlarını koruyan, bunlara itaat etmeyen ve tehlikeye atanlara karşı düşmanlık besleyen yetkecilik düzeyi yüksek olan kişilerin, daha az karmaşık düşünmesi ve yükleme karmaşıklıklarının düşük olması beklenebilir. Yükleme karmaşıklığı düzeyinin azalması ise daha önce de belirtildiği gibi kişilerin mevcut sistemi sorgulamadan savunmaları ve kabul etmelerine neden oluyor olabilir. Sonuç olarak artan sistemi meşrulaştırma düzeyiyle birlikte, çevrecileri ve çevresel sorunları mevcut sisteme karşı bir tehdit olarak görme olasılıkları artıyor, bu durum ise

çevresel sorunların görmezden gelinmesini kolaylaştırarak çevresel sorunların daha az farkında olmayla sonuçlanıyor olabilir.

4.4. Cinsiyete Göre Yapılan Gruplar Arası Karşılaştırma Bulgularının Tartışılması

Araştırmanın beşinci hipotezi *“kadınların, çevresel sorunların farkında olma ve yükleme karmaşıklığı düzeylerinin erkeklerinkinden yüksek, sistemi meşrulaştırma ve yetkecilik düzeylerinin ise erkeklerinkinden düşük olduğu”* yönündedir.

Bulgular, cinsiyetin çevresel sorunların farkında olma değişkeninde anlamlı farklılıklara neden olduğunu göstermektedir. Cinsiyete ilişkin bu bulgu, kadın katılımcıların çevresel sorunların farkında olma düzeylerinin erkek katılımcılarinkinden yüksek olduğuna işaret etmektedir. Bu sonuç önceki araştırma bulgularıyla (Lee, 2009; Swami vd., 2011) aynı doğrultudadır. Örneğin, Lee (2009), kadın katılımcıların çevreci tutum, çevresel kaygı, çevresel sorunların ciddiyetini algılama ve çevre için algılanan sorumluluk düzeylerinin erkeklerle kıyaslandığında daha yüksek olduğunu bulmuştur. Kadınlar ve erkekler arasında gözlenen çevrecilik farkı 4.2 no’lu başlık altında tartışıldığı için burada ayrıca tartışılmamıştır.

Bulgular, kadın ve erkek katılımcıların yetkecilik düzeylerinin de farklı olduğunu göstermektedir. Erkeklerin yetkecilik düzeyleri kadınlarinkinden yüksektir. Bu bulgu, erkeklerin yetkecilik düzeylerinin kadınlarinkinden yüksek olduğunu ortaya koyan önceki bazı araştırma bulgularıyla (Gormley ve Lopez, 2010; Hasta, 2002; Lippa, 1995; Lips, 2003; Rubinstein,1995; Napier ve Jost, 2008; Stenner, 2005) aynı yöndedir ve araştırmanın ilgili hipotezini desteklemektedir. Örneğin, Rubinstein (1995) kadınların sağ-kanat yetkecilik düzeylerinin erkeklerinkinden daha

düşük olduğunu ve kadınların erkeklerle karşılaştırıldıklarında statükoya karşı koyma eğilimlerinin daha fazla olduğunu belirtmiştir.

Kadınlar ve erkekler arasında gözlenen yetkecilik farkı kişilerin desteklediği ve benimsediği cinsiyet rolleri ile açıklanabilir. Sibley ve diğerleri (2007) yetkecilik düzeyi yüksek olan erkeklerin, kadınların ideal rollerinin evi çekip çevirmek, başka bir deyişle ev kadınlığı olduğunu öne süren ve kadınları korunması gereken değerli objeler olarak gören cinsiyet rollerini benimseme eğiliminde olduklarını öne sürmüşlerdir. Benzer şekilde, Lee (2013) de sosyal geleneklere bağlılığı ölçen yetkeciliğin, korumacı cinsiyet rolleri ile yakından ilişkili olduğunu belirtmiştir. Yetkecilik düzeyi yüksek olan erkeklerin, korumacı cinsiyetçiliği sürdürdükleri ve destekledikleri belirtilmiştir. Erkeklerin korumacı cinsiyetçiliği, toplumdaki geleneksel rolleri, düzeni, sosyal uyumu ve iç grup sürekliliğini sağladığını düşündükleri için destekledikleri belirtilmiştir (Sibley vd., 2007). Başka bir ifade ile yetkecilik düzeyi yüksek olan erkekler, dünyayı güvenilmez ve tehdit edici bir yer olarak görmektedirler ve korumacı cinsiyetçiliği desteklemek onların sosyal kontrol ve kendilerini güvende hissetme motivasyonlarına hizmet etmektedir. Korumacı cinsiyetçilik düzeyinin yüksek olması ise geleneksel kalıpyargıları destekleyen ve cinsiyet eşitliğini bir tehdit olarak gören erkeklerin daha yetkeci olmalarına yol açıyor olabilir.

Araştırmanın sonuçları kadınlar ve erkeklerin yükleme karmaşıklığı açısından da farklılaştıklarını ortaya koymuştur. Kadınların yükleme karmaşıklığı düzeylerinin erkeklerinkinden yüksek olduğuna işaret eden bu farklılık, araştırmanın ilgili hipotezini desteklemekte ve yazındaki diğer araştırma (Buluş, 2000; Erdem, 2016; Fletcher ve diğerleri, 1986; Parker, 1994) bulgularıyla tutarlılık göstermektedir.

Fletcher ve diğerlerine (1986) göre, kişilerin yükleme karmaşıklığı düzeyleri yükseldikçe olaylara karşı duyarlılıkları artmaktadır. Kişisel olarak olaylardan daha fazla etkilenmekte ve olaylara ilişkin hem içsel hem de dışsal olan karmaşık açıklamalar getirebilmektedirler. Kadınlar ve erkekler arasında gözlenen yükleme karmaşıklığı farkını bazı araştırmacılar sosyalizasyon sürecinde ortaya çıkan toplumsal cinsiyet farkıyla açıklamışlardır. Örneğin, Johnson ve Marini (1998), cinsiyet rolleri sosyalizasyonu sürecinde kadınların diğerlerine daha bağımlı ve diğerlerine karşı daha toleranslı yetiştirildiğini belirtmişlerdir. Bir başka ifade ile kadınların diğer kişiler ve diğer kişilerin iyi olma haliyle daha ilgili olacak biçimde sosyalleştiklerini ve buna bağlı olarak daha destekleyici ve empati kurabilen kişilikler geliştirdikleri belirtilmiştir (Johnson ve Marini, 1998). Aktarılan bilgiler doğrultusunda, olaylara çok yönlü yaklaşabilen ve empati kurabilen kadınların yükleme karmaşıklıklarının erkeklerinkinden yüksek olması anlaşılabılır.

Kadınlar ve erkeklerin sistemi meşrulaştırma düzeylerinin de farklı olduğu görülmektedir. Erkeklerin sistemi meşrulaştırma düzeyleri kadınlarınkinden yüksektir. Bu bulgu, kadınların sistemi meşru algılama düzeylerinin erkeklerin sistemi meşru algılama düzeylerinden daha düşük olduğunu ortaya koyan önceki araştırma bulgularıyla (Erdem, 2016; Feygina, Jost, Goldsmith, 2010; Jost ve Kay, 2005; Yıldırım ve Akgün, 2013) aynı yöndedir ve araştırmanın ilgili hipotezini desteklemektedir. Ridgeway ve Correll (2004), erkeklerin statükoyu savunmalarına, sosyal hiyerarşide daha yüksek statülü bir gruba ait olduklarını düşünmelerinin sebep olabileceğini belirtmişlerdir. Sistemi meşrulaştırma kuramına göre, insanların içinde yaşadıkları sistemi adil ve meşru algılama ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaçtan dolayı, toplumdaki gruplar arasındaki eşit olmayan ilişkileri haklı gösteren inanç sistemleri

gelişmektedir ve sistemi meşrulaştırma eğilimi yüksek olan bireyler toplumdaki eşitsizliklerden biri olan cinsiyet eşitsizliğini de desteklemektedir. Kültürel bir yükleme olarak, erkeklerin kadınlardan daha fazla statü ve otorite sahibi olduğu cinsiyet hiyerarşisi erkekleri mevcut sistemde daha avantajlı ve yüksek bir konuma yerleştirmektedir. Bu avantajlı ve yüksek konum, erkeklerin mevcut sistemi desteklemesini kolaylaştırıyor görünmektedir (Jost ve Banaji, 1994; Jost ve Kay, 2005; Ridgeway ve Correll, 2004).

4.5.Sınırlılıklar

Araştırmaya katılan katılımcıların tamamını Ankara ilinde okuyan üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. Bu durum, araştırma bulgularının genellenebilirliğini sınırlandırmaktadır. Bireylerin çevrecilik düzeyleri hakkında daha genel yargılara varmak için sonraki araştırmalarda, farklı illerden ve daha geniş yaş aralığından ölçüm alınmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

4.6.Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada çevrecilik ile yetkecilik, yükleme karmaşıklığı ve sistemi meşrulaştırma değişkenleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Elde edilen bulgular, katılımcıların yetkecilik düzeyleri arttıkça yükleme karmaşıklığı düzeylerinin azaldığını, yükleme karmaşıklığı düzeylerinin azalmasının ise sistemi meşrulaştırma düzeylerini arttığını, bu durumun ise düşük çevrecilik (çevresel sorunların farkında olmayla) düzeyiyle sonuçlandığını göstermektedir. Alan yazın incelendiğinde, bahsi geçen değişkenleri bir arada inceleyen başka bir çalışmaya rastlanmamış olması, bu araştırmadan elde edilen bulguların önemli bilgiler ortaya koyduğunu düşündürmektedir.

Önceki araştırmalar (Campbell ve Kay, 2014; Gromet, Kunreuther ve Larrick, 2013; McCright, Xiao ve Dunlap, 2014) muhafazakârların liberaller ile karşılaştırıldıklarında çevrenin korunmasına karşı olduklarını, iklim değişikliğini daha az riskli ve tehlikeli bulduklarını, iklim değişikliğinin insan davranışlarından kaynaklandığını reddettiklerini göstermiştir. Bu bulgular, insanların çevrecilikle ilişkili görüşlerinde siyasal tutumlarının da etkili olduğuna işaret etmektedir. Bu bilgiler ışığında Türkiye’de çevrecilikle ilişkili yapılacak sonraki çalışmalarda siyasal görüş de dikkate alınabilir.

Son olarak, bu araştırmada çevrecilik insanların genel çevresel sorunların farkında olma düzeyleri temelinde ele alınmıştır. İzleyen çalışmalarda geri dönüşüme dikkat etmek, toplu taşıma araçlarını kullanmak, küresel iklim değişikliğine hassasiyet göstermek ve çevreci tüketim alışkanlıklarını benimsemek gibi daha özgül çevreci davranışlara odaklanılarak daha özgül bilgilere ulaşılabilir.

ÖZET

Bu araştırmada çevresel sorunların farkında olma ile yetkecilik, yükleme karmaşıklığı ve sistemi meşrulaştırma değişkenleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Araştırmada ayrıca, yetkecilik ve çevresel sorunların farkında olma değişkenleri arasındaki ilişkide yükleme karmaşıklığı ve sistemi meşrulaştırma değişkenlerinin aracı rolleri de bir model aracılığı ile test edilmiştir. Araştırmada katılımcıların çevresel sorunların farkında olma düzeylerinin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığı da incelenmiştir. Araştırmanın rneklem grubunu 207’si kadın 111’i erkek 318 niversite ğrencisi oluşturmaktadır. Bu araştırmada veri toplamak amacı ile Demografik Bilgi Formu, evre Araştırma Envanterinin evresel Sorunların Farkında Olma Alt lği, Sağ-Kanat Yetkecilik lği, Yükleme Karmaşıklığı lği ve Sistemi Meşrulaştırma lği kullanılmıştır. Gerçekleştirilen analiz sonuçlarına göre, katılımcıların evrecilik (evresel sorunların farkında olma) düzeylerini sistemi meşrulaştırma negatif yönde yordarken, yükleme karmaşıklığının pozitif yönde yordadığı belirlenmiştir. Bu ilişkilere ek olarak, yetkecilik ve evrecilik arasındaki ilişkide yükleme karmaşıklığı ve sistemi meşrulaştırma değişkenlerinin sıralı olarak aracı rol oynadığı görülmüştür. Ayrıca, kadınların çevresel sonuçların farkında olma ve yükleme karmaşıklığı düzeylerinin erkeklerinkinden yüksek; yetkecilik ve sistemi meşrulaştırma düzeylerinin erkeklerinkinden dşk olduğu saptanmıştır.

Anahtar Szckler: evrecilik, yetkecilik, yükleme karmaşıklığı, sistemi meşrulaştırma

ABSTRACT

In this research, awareness of environmental problems and its relationships between variables of right-wing authoritarianism, attributional complexity and system justification has been examined. In addition, the mediator effects of attributional complexity and system justification in the relationship between the variables, awareness of environmental problems and right-wing authoritarianism, were tested through a mediation analysis. Also it was investigated that, whether the participants' level of awareness on environmental problems differed in terms of gender. 318 University students (207 female, 111 male) participated in the study. Demographic Information Form, Perceived Environmental Consequences Scale, Right-Wing Authoritarianism Scale, Attribution Complexity Scale and System Justification Scale were used to collect data. Results of the research showed that while system justification negatively predicts environmentalism (awareness of environmental problems), on the other hand attributional complexity predicts it positively. Also mediation analysis indicated that, the relationship between environmentalism and right-wing authoritarianism was mediated by both attributional complexity and system justification. Furthermore, there was gender differences in the studied variables. In terms of gender difference it was found that, women demonstrated higher level of environmental awareness and attributional complexity than men while women's right-wing authoritarianism and system justification levels were lower than men's.

Key Words: environmentalism, right-wing authoritarianism, attributional complexity, system justification

EKLER

EK 1. Çevrecilik Konusunda Gerçekleştirilmiş Psikoloji Araştırmalarından Örnekler

Başta da belirtildiği gibi, çevre üzerindeki tahribatın önüne geçmek ancak insanların davranışlarının değişimi ile mümkündür. Bu görüşü savunan çalışmalardan biri Groot ve Steg (2008) tarafından yapılmıştır. Groot ve Steg, üç farklı değer yöneliminin çevresel inançlar ve niyetleri anlamada etkili olduğunu belirtmişlerdir. Bunlar; egoistik, özgeci ve biyosferik (biyosferik yönelim, insan dışı dünyada yıkım ve çekilen acının giderilmesi isteği olarak açıklanmaktadır) yönelimlerdir (Groot ve Steg, 2008). Groot ve Steg (2008) araştırmalarında egoistik, özgeci ve biyosferik değer yönelimlerinin hem genel hem de daha özgül inanç ve davranış niyetleri üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Araştırmalarının sonucunda, egoistik değerleri yüksek düzeyde olan katılımcıların, egoistik değerleri düşük düzeyde olan katılımcılara kıyasla enerji kullanımı ile ilişkili çevresel sorunlara karşı daha az duyarlı olduklarını, geri dönüşüme karşı daha negatif tutumlara sahip olduklarını bulmuşlardır. Benzer şekilde, biyosferik değer yönelimi yüksek olan katılımcılar, biyosferik değer yönelimi düşük olan katılımcılara kıyasla, enerji tüketimi ile ilişkili sorunlar konusunda daha fazla sorumluluk hissetmişlerdir. Özgecilik değer yönelimleri yüksek olan katılımcılar, insani organizasyonlarda daha fazla bağış yapma eğilimi gösterirken, biyosferik değer yönelimli katılımcılar ise insani organizasyonlara değil, çevresel hareketlere bağış yapmayı tercih etmişlerdir.

Werff, Steg ve Keizer (2013), kişilerin geçmişteki çevre yanlısı davranışları, çevreci öz kimlikleri ve sonraki çevreci davranış tercihleri arasındaki ilişkileri incelemişlerdir. Hangi durumlarda kişilerin geçmişteki davranışlarının, çevreci öz kimliklerini güçlendirdiğini ve bu kimlik algısının dolaylı olarak çevre yanlısı davranışlarda bulunmayı nasıl arttırdığını test etmişlerdir. Bu doğrultuda yaptıkları birinci araştırmalarının sonucunda, kişilere geçmişteki sekiz çevre yanlısı davranışlarını hatırlatmanın, kişinin çevreci öz kimliğini güçlendirdiğini ve bu durumun kişinin çevre dostu ürünler tercih etmesine neden olduğunu bulmuşlardır. Yaptıkları ikinci araştırmalarının sonucunda ise, geçmişteki çevreci davranışın zor ve özgün olduğunda, çevreci öz kimliği güçlendirdiğini ve bu durumun çevreye uygun ürünlerin tercih edilmesini daha fazla artırdığını bulmuşlardır. Her iki araştırmanın sonuçları da geçmişteki çevre yanlısı davranışların çevreci öz kimliği güçlendirdiğini ve dolayısı ile kişilerin sonraki çevre dostu tercihlerine katkıda bulunduğunu göstermiştir. Bu durum özellikle, geçmişteki davranış geniş kapsamlı olduğunda, başka bir deyişle farklı türden çevre yanlısı davranışları kapsadığında ya da zor ve özgün tek bir davranış olduğunda geçerlidir.

Willer ve Feinberg (2013) çevreci tutumları, Haidt ve Josephs (2004)'in insanların ahlakını “zarar verme/bakım verme” (diğer kişilerin korunması ve bakımıyla ilgilenme), “adalet/karşılıklılık” (diğer kişilere karşı adil davranma ve adaleti savunma), “iç grup/sadakat” (grup üyeliği ve sadakat ile ilgilenme), “otorite/saygı” (hiyerarşi, itaat ve görevler ile ilgilenme), “saflık/kutsallık” (saflığı ve kutsallığı koruma ile ilgilenme sıklıkla iğrenme reaksiyonu ile ilişkilendirilir) olarak beş temel boyutta açıkladıkları ahlaki temeller kuramı temelinde incelemişlerdir. Willer ve Feinberg (2013) liberaller ve muhafazakârlar arasındaki çevrecilik

konusundaki kutuplaşmanın, liberallerin çevre ile ilgili sorunları muhafazakârlardan daha fazla ahlaki normlar çerçevesinde değerlendirmesinden kaynaklanabileceğini öne sürmüşlerdir. Bu doğrultuda yaptıkları ilk çalışmalarında, katılımcıların muhafazakârlık ve liberallik düzeylerini tek maddelik bir ölçekle değerlendirmişlerdir. Katılımcılar sonrasında bir kişinin ortalama bir gününü tarif eden üç hikâyeden birini okumuşlardır. Hikâyeler bir fark dışında tamamen aynıdır. Koşullardan birinde hikâyedeki kişi öğle yemeği yedikten sonra plastik su şişesini geri dönüşüm çöp kutusuna atarken diğer koşulda sıradan bir çöp kutusuna atmayı tercih etmiştir. Kontrol koşulunda ise katılımcılara su şişesinden hiç bahsedilmemiştir. Katılımcılara hikâyedeki kişinin davranışını ne kadar ahlaklı buldukları sorulmuştur. Liberal katılımcılar, plastik şişeyi çöp kutusuna atmayan kişiyi daha az ahlaklı algılamışlardır. Muhafazakâr katılımcılarda ise, hikâyedeki kişinin eylemini ahlaklı bulma düzeyi açısından, plastik şişenin sıradan çöp kutusuna ya da geri dönüşüm kutusuna atıldığı koşullar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Çalışmanın bir sonraki aşamasında, katılımcılardan siyasal görüşlerini ve çevre yanlısı davranmanın onlar için ne kadar önemli olduğunu bir iki cümle ile açıklayarak belirtmeleri istenmiştir. Araştırmanın sonucunda liberalizm ve ahlaki cümleler kurma arasında anlamlı ilişkiler olduğu gösterilmiştir. Çevreyi ahlaki bir konu olarak algılamanın liberalizm ve çevreci tutumlar arasındaki ilişkide kısmi aracılık etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar muhafazakârların değil ama liberallerin çevreyi ahlaki bir sorun olarak gördüğünü ortaya koyarak, liberallerin daha güçlü çevre yanlısı tutumlarını açıklamaya yardım etmiştir.

Willer ve Feinberg (2013) yaptıkları ikinci araştırmalarında, muhafazakârların çevre sorunlarını neden ahlaki bir konu olarak görmedikleri

sorusunu sormuşlar ve bu durumun çevreci söylemlerin büyük ölçüde zarar verme/bakım verme ahlaki temeline dayanmasıyla ilişkili olabileceğini öne sürmüşlerdir. Şöyle ki zarar verme/bakım vermeyle ilişkili kaygılar daha çok liberal bireyler tarafından benimsenmektedir ve bu tür kaygılara dikkat çeken çevreci mesajlar liberallerin muhafazakârlara kıyasla çevresel konulara daha duyarlı olmalarına katkıda bulunuyor olabilir. Araştırmacılar bu hipotezlerini iki aşamada test etmişlerdir. İlk aşamada, Youtube'dan küresel ısınma, hava kirliliği, iklim değişmesi, çevrecilik, çevreci ve bu kelimelerden oluşabilecek kombinasyonlar ile bir ürün satmayan, bir firmanın reklamını içermeyen çevre ile ilgili ikna edici mesajlar içeren, en az 10.000 kez görüntülenmiş ve 2 dakikadan uzun olmayan videolar aramışlardır. Ölçütlerine uygun toplam 51 video bulmuşlar ve bu videoların beş ahlaki temeli ne ölçüde yansıttığını incelemişlerdir. Araştırmalarının sonucunda, söz konusu malzemelerde zarar verme/bakım verme ahlaki temelini diğer tüm ahlaki temellerden daha fazla yer aldığını bulmuşlardır. Çalışmada ayrıca, yine aynı kelimelere odaklanarak gazete yazılarını incelemişlerdir. Ölçütlerine uyan 232 makale sonucunda yine çevreci mesajlarda zarar verme/bakım verme temelini daha baskın olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu sonuçlardan yola çıkarak, liberallerin muhafazakârlardan daha güçlü çevreci tutumlar sergilemesinin nedeninin çevreci mesajlara temel oluşturan ahlaki değerler olduğu sonucuna varmışlardır. Bunun üzerine, kendi savundukları ahlaki temelleri hatırlatmanın, başka bir deyişle muhafazakârların benimsemiş oldukları saflık/kutsallık ahlaki temeline dayalı çevreci mesajlar vermenin onlarda çevreci tutumları arttırıp arttırmayacağını incelemişlerdir. Çalışmalarında zarar verme/bakım verme, saflık/kutsallık temeline dayanan mesajlar ve nötr mesajların kullanıldığı bir deney tasarlamışlardır.

Katılımcılar rastlantısal olarak zarar verme/bakım verme, saflık/kutsallık ve nötr mesaj koşullarına atanmıştır. Zarar verme/bakım verme koşulundaki mesajda kişilerin çevreye verdiği zarar ve yıkım anlatılarak, çevreyi korumanın insanlar için ne kadar önemli olduğuna vurgu yapılmıştır. Saflık/kutsallık içeren mesajda ise, çevrenin ne kadar kirletilmiş ve bozulmuş olduğuna vurgu yapılmış, katılımcılar insanlar için çevreyi temizlemenin ve arındırmanın önemine dair bir yazı okumuşlardır. Ek olarak deneysel koşullardaki katılımcılara ikna edici mesajlarla birlikte üç küçük fotoğraf gösterilmiştir. Saflık/kutsallık mesajının verildiği koşuldaki fotoğraflarda, şehrin üzerinde belirmiş bir kirlilik bulutu, kirlenmiş su içen bir kişi ve çöplerle kaplanmış bir orman fotoğrafı gösterilmiştir. Zarar verme/bakım verme koşulundaki fotoğraflarda ise tahrip edilmiş ağaçlardan oluşan bir orman, kurumuş bir mercan kayalığı ve kuraklık nedeni ile çatlamış bir arazi gösterilmiştir. Her iki koşuldaki mesajlar da insanların çevreyi korumak için neler yapabileceklerini gösteren olumlu bilgiler içererek bitirilmiştir (Feinberg ve Willer, 2011). Nötr koşulda yer alan katılımcılar ise, kravatın tarihçesi ile ilgili politik olmayan bir mesaj okumuşlardır. Mesajlar okunduktan sonra her üç koşuldaki katılımcılara içlerinde iğrenme duygusunun da olduğu 5 duyguyu ne derece hissettikleri sorulmuştur. Ahlaki ihlallerin özellikle muhafazakârlarda iğrenme duygusu yarattığı (Horberg, Oveis, Keltner, ve Cohen, 2009; Inbar, Pizarro, ve Bloom, 2009) bilgisiyle tutarlı olarak, saflık/kutsallık temelinde verilen çevre ihlallerine dair mesajların muhafazakârlarda daha çok iğrenme duygusu ortaya çıkardığı görülmüştür. Liberal katılımcılarda ise saflık/kutsallık ve zarar verme/bakım verme koşulları arasında böyle bir fark ortaya çıkmamıştır. Katılımcılar daha sonra çevre yanlısı tutumlar, çevre yanlısı yasalara verilen destek ve küresel ısınmaya inanma ile ilgili ölçekler

doldurmuşlardır. Muhafazakâr katılımcılar saflık/kutsallık koşulunda çevre yanlısı yasaları daha fazla desteklemişlerdir. Saflık/kutsallık mesajlarına maruz kalan muhafazakâr katılımcılar küresel ısınmaya daha fazla inandıklarını belirtmişlerdir. Genel olarak Willer ve Feinberg'in (2013) araştırmalarının sonuçları, liberal ve muhafazakâr Amerikalıların çevrecilik konularındaki farklı tutum ve davranışlarının ardında onların farklı ahlaki algılarının rol oynayabileceğine işaret etmiştir.

Berenguer, Corraliza ve Martin (2005)'e göre, çevre yanlısı eğilimler modern kültürün en temel göstergelerinden biridir. Ancak, çevre yanlısı eğilimler, çevre yanlısı davranışları yordamaya her zaman izin vermemektedir. Bu uyumsuzluğu açıklamak için sosyokültürel etmenleri ve sosyalizasyon deneyimlerini kişilerin çevreci değerleri, tutumları ve davranışları doğrultusunda dikkate almak gerekmektedir. Berenguer, Corraliza ve Martin (2005) yaptıkları araştırmalarında, yerleşim yeri ve çevreye ilişkin endişe duyma düzeyi ile çevreci tutum ve davranışlar arasındaki ilişkilere açıklama getirmeyi amaçlamışlardır. Bu doğrultuda yerleşim yerlerine göre (kırsal-kentsel) iki örneklem grubu oluşturmuşlardır. Kırsal bölgede yaşayan katılımcıları 1000 kişiden daha az nüfuslu köylerde yaşayan, doğal su kaynakları ve ormanlar gibi doğa bakımından çeşitliliğe sahip, büyük şehirlerden ve merkezlerden çok uzakta olan köylerden seçmişlerdir. Şehir örneklemini ise Madrid şehrinde almıştır. Araştırma için toplam 38 maddeden oluşan bir ölçek tasarlanmıştır. Ölçeğin içeriğini; yapısal özellikler (yaş, cinsiyet, yerleşim yeri, meslek), çevreye duyulan endişe (genel endişe ve özel endişe), belirli tutumlar ve çevreci davranışlar oluşturmaktadır. Yapısal özelliklerden dördünü değerlendirmeye almışlardır. Bunlar kişilerin yaşı, cinsiyeti, yaşadıkları yerleşim yeri ve meslekleridir. Çevreye karşı duyulan endişe üç farklı ölçüm ile değerlendirilmiştir. Katılımcıların

öncelikle genel olarak çevre için duydukları endişe düzeyleri değerlendirilmiştir. Daha sonra yaygın olarak kullanılan 15 maddelik Yeni Çevresel Paradigma Ölçeği (Dunlap, Van Liere, Mertig ve Jones, 2000) kullanılmıştır. Çevreye karşı duyulan endişeyi (Environmental Concern- about pollution and natural resources) ölçmek için ise katılımcılara doğal kaynakların korunması (enerji kaynaklarının kullanımının azaltılması, su azlığı, ormanların yok edilmesi, türlerin yok olması, kaynakların tükenmesi), çevre kirliliği (atık birikimi, hava kirliliği, iklim değişikliği) ve nüfus gibi temel konuları kapsayan 10 çevresel sorundan oluşan bir liste verilmiştir ve bu sorunlardan hangi ikisini en tehlikeli ve tehdit edici (serious) olarak gördüklerini belirtmeleri istenmiştir. Araştırmacılar çevreci davranışın düzeyini, katılımcılara toplamda 8 çevreci davranışı (çevreyi koruyan ürünlerin satın alınması, enerji tasarruflu ev eşyalarının alınması, yakıt tasarrufu için 90 km/h ile araç kullanılması, kullanılmayan odalardaki ısıtma sisteminin kapatılması, ısı düşüşünü engellemek için pencerelerin ve kapıların kapalı tutulması, su tasarrufu yapılması ve alışverişe giderken torbaların evden götürülmesi) ne sıklıkla yaptıklarını sorarak ölçmüşlerdir. Çevreci tutumların ölçümü ise yukarıda belirtilen 8 çevreci davranışı gerçekleştirirken kişinin kendisini bu davranışları yapmaya ne kadar zorunlu hissettiği sorularak değerlendirilmiştir. Berenguer, Corraliza ve Martin (2005), yaptıkları çalışmalarda buldukları sonuçları kişilerin yaşadıkları yerleşim yerlerine göre değerlendirmişlerdir. Analiz sonuçları her iki örneklemin de çevreye karşı duydukları endişe düzeyinin yüksek olduğunu göstermiştir. Her iki grup da büyük ölçüde kendilerini çevrenin savunucuları olarak değerlendirmektedir. İki grup arasında çevreye karşı duyulan endişe düzeyi açısından anlamlı bir fark bulunmamıştır. Ancak Yeni Çevresel Paradigma Ölçeği'nin beş maddesinde iki grup

arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Kentte yaşayanlar yeni çevresel paradigma değerlerini daha fazla içselleştirdikleri için bu değerleri yansıtan ölçek maddelerinden (ör., “Dünyanın taşıyabileceği maksimum insan sayısına yaklaşıyoruz (We are approaching the maximum number of people the Earth can support)”, “Nasıl kullanmamız gerektiğini bilirsek Dünyada yeteri kadar doğal kaynak bulunmaktadır (Earth has a sufficient quantity of natural resources if we know how to use them)” daha yüksek puan almışlardır. Katılımcıların çevresel sorunları önemli ve ciddi olarak algılama düzeylerinde de farklılık görülmemiştir. İki grup arasındaki en önemli fark, kırsalda yaşayan katılımcıların şehirde yaşayanlarla kıyaslandıklarında, su kıtlığına, hava kirliliğine, doğal kaynakların tükenmesine ve iklim değişikliğine karşı daha duyarlı olmalarıdır. Yerleşim yerlerine göre farklılaşan gruplar çevreci tutumları açısından da değerlendirilmişlerdir. Kırsalda yaşayan katılımcılar yukarıda belirtilen 8 çevreci davranışta bulunurken kendilerini bu davranışları yapmaya karşı daha fazla sorumlu hissettiklerini belirtmişlerdir. Kırsal bölgede yaşayan katılımcılar çevrenin korunmasına yönelik belirtilen davranışların ne sıklıkla uygulandığının sorulduğu ölçeklerden daha yüksek puanlar almışlardır. Şehirde yaşayan katılımcılar ise kirlilik ile ilgili olarak daha endişeli bulunmuşlardır. Sonuç olarak, Berenguer, Corraliza ve Martin (2005) yapmış oldukları araştırmalarında, değerleri, tutumları ve davranışları kırsal kesimde ve şehirde yaşayan örneklem gruplarını karşılaştırarak çalışmışlardır. Çalışmaları, kentte ve kırsal kesimde yaşayanların farklı doğa deneyimlerinin, onların çevre hakkında farklı düşünme ve hissetme biçimlerini şekillendirdiğini göstermiştir. Araştırmalarının sonucunda, kırsal kesimde yaşayanların çevre yanlısı davranışları ve bu davranışları gerçekleştirirken hissettikleri zorunluluk düzeyi kentte yaşayanlarınkinden daha yüksek bulunmuştur.

İki örneklem grubu karşılaştırıldığında, şehirde yaşayanlar, çok daha fazla çevresel sorumluluk değeri üstlenmelerine karşın tutum ve davranışsal niyet ölçeğinden elde edilen verilere bakıldığında daha az çevre yanlısı eğilim göstermişlerdir.

Groot ve Steg (2009) norm aktivasyon kuramını temel alarak, norm aktivasyon modelindeki değişkenlerle toplum yanlısı davranışlar arasındaki ilişkiyi çevre bağlamında incelemişlerdir. İnsanların sıklıkla doğrudan bireysel bir yarar elde etmedikleri, başkalarına yarar sağladıkları davranışlar oldukları için çevre yanlısı davranışların, toplum yanlısı davranışların özel bir türü olduğuna inanılmaktadır (Groot ve Steg, 2009). Groot ve Steg (2009) araştırmaları kapsamında yaptıkları birinci çalışmada, norm aktivasyon modelinin üç değişkeni olan sonuçların farkında olma, sorumluluk alma ve kişisel normlar ile evlerde karbondioksit emilimini azaltmayı amaçlayan enerji politikalarının kabul edilebilirliği arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Enerji kullanımı ile ilgili sorunlarda kendini daha fazla sorumlu hisseden katılımcılar, enerji tüketiminde daha fazla ahlaki sorumluluk hissetmişlerdir. Enerji kullanımından kaynaklanan sorunlardan kendini daha fazla sorumlu gören ve ahlaki olarak kendini bu sorunları azaltmak zorunda hisseden katılımcılar enerji tasarruf ölçümlerini daha kabul edilebilir bulmuşlardır. Enerji kullanımı ile ilgili sorunların daha fazla farkında olan katılımcılar da bu sorunlara karşı kendilerini daha sorumlu hissetmişlerdir.

Groot ve Steg (2009), araştırmaları kapsamında yaptıkları ikinci çalışmalarında ise norm aktivasyon modelinin araba kullanımının azaltılması üzerindeki etkisine bakmışlardır. Araba kullanımının azaltılması, hava kirliliğini ve trafikle ilişkili kazaları azalttığından kişilerin hayat kalitesini arttırmaktadır. Bu nedenle araba kullanımının azaltılması da çevresel bağlamda toplum yanlısı davranış

olarak görülmektedir. Katılımcıların araba kullanımından kaynaklanan sorunlarla ilgili olarak kendilerini sorumlu hissetme düzeyleri arttıkça, araba kullanımının azaltılması için hissettikleri ahlaki sorumluluk da artmıştır. Böyle hisseden katılımcılar ulaşım fiyatlandırma politikalarını daha kabul edilebilir olarak değerlendirmişlerdir.

Groot ve Steg (2009), aynı araştırma kapsamında yaptıkları üçüncü çalışmada ise, Groningen şehrindeki partikül madde emisyonlarını¹ azaltmak amacıyla belediyeyi şehrin kenarına dağıtım merkezleri kurmaya ikna etmek için harekete geçme isteği ile norm aktivasyon modeli değişkenleri arasındaki ilişkileri incelemişlerdir. Katılımcılar, harekete geçmenin partikül madde emisyonunu azaltmada etkili olacağını düşündüklerinde bunun için güçlü bir ahlaki sorumluluk hissetmişlerdir. Partikül maddesinin sorun olduğuna inanan katılımcılar bu sorunu azaltmak için daha fazla sorumluluk almışlardır.

Harland, Staats ve Wilke (2007), yine Schwartz'ın (1977) norm aktivasyon kuramından yola çıkarak, çevre yanlısı davranışlar üzerinde etkili olan durumsal etmenler ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkilere daha kapsamlı bir açıklama getirmeyi ve bu ilişkilere kişisel normlar tarafından ne ölçüde aracılık edildiğini görmeyi amaçlamışlardır. Araştırmalarının bir amacı, norm aktivasyon kuramının durumsal etmenlerinin (ör., ihtiyacın farkında olma, sorumluluk alma, etkililik ve yeterlik algısı) kuramsal olduğu kadar uygulamada da açıklayıcı değerini belirlemektir. Araştırmalarının diğer bir amacı ise, sorumluluğun inkâr edilmesi ve

---

¹ Partikül madde (parçacıklı madde) havada bulunan katı parçacıkları ve sıvı damlacıkları tanımlamak için kullanılan genel bir terimdir. Bazı parçacıklar toz veya kir olarak görülecek kadar büyüktür ve hava kirliliğine neden olmaktadır.

sonuçların farkında olma etmenlerinin çevreci davranış üzerindeki etkileri hakkında fikir sahibi olmaktır. Norm aktivasyon kuramına göre kişisel normlar, çevre yanlısı davranışın etkinleştiricileri arasındadır. Araştırmalarının üçüncü amacı ise, etkinleştiricilerin davranış üzerindeki etkilerini kişisel normların aracılık etkisi ile test etmektir. Bu doğrultuda yaptıkları birinci çalışmalarında, katılımcılar ‘Kısa mesafelerde araba yerine toplu taşıma araçlarının kullanımı’ ve ‘Dişleri fırçalarken musluğu kapatma’ davranışları ile ilgili iki maddeden oluşan çevre yanlısı davranış ölçeği bir anket doldurmuşlardır. Her iki davranış için (1) dört durumsal etkinleştirici olan ihtiyacın farkında olma, sorumluluk, yetkinlik ve yeterlik algısı, (2) kişisel normlar ve (3) kişinin davranışsal niyetini (behavioral intention) içeren ölçümler yapmışlardır. Ayrıca katılımcılar demografik bir bilgi formu doldurmuşlardır. *İhtiyacın farkında olma*, eğer kişinin davranış tercihleri çevre yanlısı olmazsa çevrenin bundan dolayı zarar göreceğine ne derece inandığı sorularak ölçülmüştür. Katılımcılar “kısa mesafeler için toplu taşıma yerine arabayı tercih etmek” ve “dişlerini fırçalarken musluğu kapatmamak” davranışlarının çevre için ne kadar göz ardı edilebilir olduğu ya da zararlı bulduklarına göre değerlendirmişlerdir. *Durumsal sorumluluk* ölçümü ise, kişi toplu taşıma yerine araba kullanırsa ve dişlerini fırçalarken musluğu kapatmazsa bu durumdan çevre için bireysel olarak ne kadar sorumlu olduğunu ya da bundan dolayı bireysel olarak sorumlu olup olmayacağını belirtmesi istenerek ölçülmüştür. Çevresel hasarın düşürülmesinde *etkililik etmeni*, iki madde ile ölçülmüştür. Bu maddelerden ilkinde kişiye “Benim diğer ulaşım araçlarını kullanmam/musluğu kapatmam temiz bir çevreye katkı sağlar.” ifadesine hangi düzeyde katıldığı sorulmuştur. Diğer madde ise katılımcılara “Temiz bir çevre

için diğer ulaşım araçlarını kullanmanın/ musluğu kapatmanın’’ ne düzeyde yararlı veya yararsız buldukları sorulmuştur.

Yeterlik algısı etmeni ise kişilerden her iki davranışı altı ay boyunca yapmalarının ne kadar olası olduğunu ya da olmadığını belirtmesi istenerek ölçülmüştür. *Kişisel normlar*, her iki davranış için, katılımcının kendisini kişisel olarak o davranışta bulunmaya ne kadar zorunlu hissettiğini, ne kadar ekstra çaba gösterebileceğini ve eğer o davranışlarda bulunmazsa kendisini ne kadar suçlu hissedeceğini belirtmesi istenerek değerlendirilmiştir. *Davranış niyeti* ise, kişinin belirtilen iki davranışı altı ay boyunca sürekli ya da birçok durumda yapma niyetinin olup olmadığını derecelendirmesi ile ölçülmüştür. Yaptıkları birinci araştırmanın sonucunda, iki önemli durumsal etkinleştirici olan ihtiyacın farkında olma ve durumsal sorumluluk, çevre yanlısı davranış ile ilişkili bulunmuştur. Diğer iki durumsal etkinleştirici olan faydacılık ve yeterliğin eklenmesi çevre yanlısı davranışların açıklanan varyansını önemli ölçüde arttırmıştır. Başka bir deyişle araştırmacılar, faydacılık ve yeterliğin açıklayıcı ek rolü olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Harland, Staats ve Wilke (2007) ikinci araştırmalarında ise, norm aktivasyon modelinden durumsal etmenleri ve kişilik özelliği etkinleştiricilerinin kişilerin gönüllü olarak bir çevre kuruluşuna katılma isteğini nasıl etkilediğini incelemişlerdir. Bu araştırmalarının sonucu göstermiştir ki, çevre kuruluşuna üye olmaya gönüllü olmak, sorumluluğun inkâr edilmesinden etkilenmiştir. Kişilerin gönüllü olma niyetleri, sorumluluk almak için hazır bulunuşluklarına bağlıdır. Diğer bir etkinleştirici etmen olan sonuçların farkında olma ise gönüllülük ile daha düşük düzeyde ilişkili bulunmuştur. Araştırmalarının sonucunda, ihtiyacın farkında olma, kişisel normlar ve çevreci davranış arasında güçlü ilişkiler bulmuşlardır.

Çevreci tutum ve davranış araştırmalarında odaklanılan noktalardan bir diğeri de kişilik ve çevreci tutumlar arasındaki ilişkilerdir. Goldberg (1993) çevreciliği, bireylerin kişiliklerini deneyime açıklık, sorumluluk, dışa dönüklük, uyumluluk ve duygusal denge olmak üzere beş boyutta açıklayan beş faktör kişilik özellikleri temelinde değerlendirmiştir. Bu boyutlardan uyumluluk ve deneyime açıklık çevre yanlısı davranışların önemli yordayıcıları olarak bulunmuştur. Hirsh (2010) de yaptığı araştırmada çevreye karşı duyarlı olma ve beş faktör kişilik özellikleri arasındaki ilişkileri incelemiştir. Örneğin, uyumluluk ve deneyime açıklığın empati ile ilişkili olduğundan, çevre yanlısı davranışları daha fazla destekleyeceğini öne sürmüştür. Uyumluluğu düşük olan kişilerin genellikle daha bencil olma eğilimleri olduğunu ve başkalarının iyi olma hali ile pek fazla ilgilenmediklerini belirtmiştir. Deneyime açıklık ise yüksek bilişsel yetenek ve düşünce de esneklik ile bağlantılı bulunmuştur. Dolayısı ile daha az deneyime açık olan kişilerin, doğanın değerine karşı daha dar ve tutucu bir görüşe sahip olacakları belirtilmiştir. Nevrotik kişilerin ise çevreye karşı duyarlılık düzeyleri yüksek bulunmuştur. Bu bulguya getirilen açıklamalardan biri, nevrotik kişilerin genel olarak negatif sonuçlar konusunda daha fazla endişeli oldukları için çevrenin bozulmasının sonuçları hakkında da endişelenmiş olabilecekleri ve bu durumun onları çevreye karşı daha duyarlı yapmış olabileceği yönündedir. Beş faktör kişilik özelliklerinin sorumluluk boyutu da çevreci tutumlarla ilişkili bulunmuştur. Sorumluluk düzeyi yüksek olan kişilerin sosyal kurallara ve çevreci davranışlara ilişkin normlara uyum düzeyleri de yüksektir. Sorumluluk düzeyi düşük olan kişilerin ise çevrecilikle ilgili sorumluluk gerektiren davranışlarda daha kestirme yolları tercih etmeyi istedikleri bulunmuştur (Hirsh, 2010).

Brick ve Lewis (2014) de, çevre yanlısı davranışların önemli ölçüde bireysel farklılıklar gösterdiğini belirtmişlerdir. Bu farklılıkları keşfetmenin, çevre yanlısı davranışların temelini ortaya çıkmasına yardımcı olabileceğini düşünmüşlerdir. Bu doğrultuda yaptıkları araştırmalarında çevreci davranışın bir türü olan sera gazı emisyonunun azaltılmasını temel almışlardır. Çevreciliğin kişilik temellerini anlamak için yapmış oldukları araştırmalarında HEXACO kişilik testini kullanarak belirledikleri kişilik özellikleri ve kişilerin kendi beyanlarına dayalı sera gazı emisyonlarını azaltıcı davranışları arasındaki ilişkiyi incelemişler ve çevreci tutumların yordanan etkilerde aracı rolü olup olmadığını çalışmışlardır. Çevreci tutumlar, davranışı yordayan önemli bireysel farklılıklardır. Brick ve Lewis (2014) çalışmalarında aynı zamanda, çevreci tutumların, kişilik özellikleri ve çevreci davranışlar arasındaki ilişkiye aracılık edeceğini de öne sürmüşlerdir. Bu etkiyi değerlendirmek için kişilerin kendi beyanına dayalı Yeni Çevresel Paradigma Ölçeği (The New Ecological Paradigm (Dunlap, Van Liewe, Mertig ve Jones, 2000) ve Doğaya Bağlılık Ölçeğini (Connectedness with natural world (Mayer ve Frantz, 2004) kullanmışlardır. Kişilik ve davranış arasındaki ilişkiyi açıklamada bu iki ölçekten alınan puanları kullanılmıştır. Araştırmalarının sonucunda deneyime açıklık boyutu yüksek olan kişilerin pozitif çevreci tutumlar gösterdiklerini ve sera gazı emisyonunu azaltmak için daha etkin davrandıklarını bulmuşlardır. Çalışmalarında ayrıca, çevreci tutumların, kişilik özellikleri ve çevreci davranış arasındaki ilişkiye aracılık ettiğini de saptamışlardır. Deneyime açıklık gibi, sorumluluk duygusuyla ilişkili değerlere yüksek düzeyde sahip olan katılımcılar da olumlu çevresel tutumlar ve emisyonu azaltacak yönde davranışlar göstermişlerdir.

Özgecılık ve kişisel çıkarların da çevreye duyarlılıkla ilişkili olduğunu gösteren birçok araştırma bulgusu bulunmaktadır (ör., Merchant, 1992; Stern ve Dietz, 1994). Özgecılık düzeyi yüksek olan kişiler daha fazla çevre yanlısı davranış gösterirken, kişisel çıkarları yüksek olanların çevre yanlısı davranışta bulunma eğilimlerinin düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Örneğin, Kopelman ve diğerleri (2002) yaptıkları araştırmalarında özgecılık düzeyi yüksek olan bireylerin ortak yararlar doğrultusunda davranma eğilimlerinin yüksek olduğunu, geleneksellik değerleri yüksek olan bireylerin ise düşük düzeyde çevreci olduklarını bulmuşlardır.

EK 2. Bilgilendirilmiş Onam Formu

Bu araştırma; Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Psikoloji Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Derya Hasta danışmanlığında, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Psikoloji yüksek lisans öğrencisi Merve Burcu Yücel tarafından yürütülmektedir. Yüksek lisans tez çalışması kapsamında yürütülen bu araştırmanın amacı, çevrecilik ile yetkecilik, sosyal baskınlık yönelimi ve yükleme karmaşıklığı gibi bazı değişkenlerin ilişkisini incelemektir. Bu amaçla size bazı sorular sorulmaktadır. Hiçbir sorunun ya da ifadenin doğru veya yanlış bir yanıtı yoktur. Önemli olan sizin bu konuda ne düşündüğünüz ve ne hissettiğinizdir. Bu nedenle bütün soruları **yalnızca kendi duygu ve düşüncelerinizi yansıtacak** şekilde içtenlikle cevaplandırmanız araştırmamız için çok önemlidir. Sorulara başkalarının ne düşündüğü ya da genel olarak neyin kabul edildiğine göre değil gerçekten sizin ne yaşadığınız ve hissettiğinize göre yanıt veriniz. Lütfen, anketteki tüm soruları, **ilgili açıklamaları dikkatlice okuyarak** ve **boş soru bırakmadan** yanıtlayınız.

Ankete verilen yanıtlar toplu olarak değerlendirilecek ve herhangi bir kişisel değerlendirme yapılmayacaktır. Bu nedenle anket üzerine isminizi yazmayınız. Araştırmaya katıldığınız için teşekkür ederiz. Çalışma hakkında daha fazla bilgi almak için Merve Burcu Yücel (e-mail: burcuyucel89@hotmail.com) ile iletişim kurabilirsiniz.

Araştırmaya gönüllü olarak katılmayı ve araştırmanın sonuçlarının bilimsel dergilerde yayınlanmasını kabul ediyorsanız lütfen burayı (   ) işaretleyiniz.

EK 3. Demografik Bilgi Formu
LÜTFEN AŞAĞIDAKİ SORULARI YANITLAYINIZ

1. Cinsiyetiniz: ( ) Kadın ( ) Erkek

2. Yaşınız: _____

3. Eğitim durumunuz:

Üniversite öğrencisi	( )	Üniversite mezunu	( )
Yüksek lisans öğrencisi	( )	Yüksek lisans mezunu	( )
Doktora öğrencisi	( )	Doktora mezunu	( )

4. Annenizin eğitim durumu:

Okuryazar	( )	İlkokul	( )
Ortaokul	( )	Lise	( )
Yüksek Okul mezunu	( )	Üniversite mezunu	( )
Yüksek lisans mezunu	( )	Doktora mezunu	( )

5. Babanızın eğitim durumu:

Okuryazar	( )	İlkokul	( )
Ortaokul	( )	Lise	( )
Yüksek Okul mezunu	( )	Üniversite mezunu	( )
Yüksek lisans mezunu	( )	Doktora mezunu	( )

6. En uzun süre kaldığınız yerleşim birimini belirtiniz.

( ) Metropol (İzmir, İstanbul, Ankara)
( ) Şehir (Lütfen yazınız): _____
( ) İlçe
( ) Kasaba
( ) Köy

7. Çevrenizle karşılaştığınızda sosyoekonomik durumunuzu en iyi hangi seçenek yansıtıyor?

( ) Alt ( ) Alt-orta ( ) Orta ( ) Orta-Üst ( ) Üst

1 2 3 4 5 6 7 8 9

EK 4. Çevre Araştırmaları Envanteri - Algılanan Çevresel Sonuçlar Alt Ölçeği

Lütfen aşağıda size verilen ölçekte her bir maddede belirtilen ifadeye katılıp katılmama düzeyinizi o ifadenin yanında yer alan rakamlardan birini işaretleyerek belirtiniz. Soruların doğru ya da yanlış yanıtı yoktur, önemli olan sizin ne düşündüğünüzdür. Bu nedenle, hiç bir ifadeyi atlamamanız ve ifadeleri samimiyetle değerlendirmeniz son derece önemlidir. Ayrıca, araştırmanın bilimselliği açısından her bir ifade için tek bir seçeneği işaretlemeniz gerekmektedir.

	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Biraz Katılmıyorum	Kararsızım	Biraz Katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1. İklimi değiştirdiğimize ilişkin iddialar abartılıdır.	1	2	3	4	5	6	7
2. Önümüzdeki birkaç on yıllık sürede binlerce çeşit bitki ve hayvanın soyu tükenecektir.	1	2	3	4	5	6	7
3. Güncel gelişmeler doğal yaşamı tehdit etmektedir.	1	2	3	4	5	6	7
4. Bazı bölgesel bitki ve hayvan türleri çevresel bozulmadan zarar görmüş olsalar da dünyanın genelinde bu etki çok daha azdır.	1	2	3	4	5	6	7
5. Çevrenin korunması sağlığım için yararlıdır.	1	2	3	4	5	6	7
6. Temiz bir çevre bana dışarıda dinlenmem ve eğlenmem için/kaliteli vakit geçirmem için daha iyi olanaklar sağlar.	1	2	3	4	5	6	7
7. Çevreyi koruma girişimleri benim gibi insanların iş imkânlarını tehdit edecektir.	1	2	3	4	5	6	7
8. Çevreyi korumayı amaçlayan yasalar benim tercihlerimi ve kişisel özgürlüklerimi kısıtlamaktadır	1	2	3	4	5	6	7
9. Çevre kirliliğinin toplumun sağlığına olan etkisi sandığımızdan çok daha kötüdür.	1	2	3	4	5	6	7
10. Çevrenin korunması insanların daha kaliteli bir hayata sahip olmalarına yardımcı olacaktır.	1	2	3	4	5	6	7
11. Burada yaratılan çevre kirliliği tüm dünyadaki insanlara zarar vermektedir.	1	2	3	4	5	6	7
12. Çevrenin korunması herkesin yararınadır.	1	2	3	4	5	6	7
13. Çevreyle ilgili çok fazla endişe duymamıza gerek yok, çünkü gelecek nesiller bu sorunla bizden daha iyi mücadele edebileceklerdir.	1	2	3	4	5	6	7
14. Çevreci kuruluşlara para yardımında bulunurum.	1	2	3	4	5	6	7
15. Çevreye zarar veren şirketlere karşı yapılan bir gösteriye katılırım.	1	2	3	4	5	6	7

16. Daha katı çevreci yasaları destekleyen imza kampanyalarına katılıyorum.	1	2	3	4	5	6	7
17. Çevreyi kirleten bir şirketin ürünlerini boykot ederim.	1	2	3	4	5	6	7
18. Çevreyi kirlettiğini bildiğim bir şirkette işe girerim.	1	2	3	4	5	6	7

1. Son beş yılda çevreyi desteklemek için gerçekleştirilen herhangi bir imza kampanyasına katıldınız mı?

Evet ( )

Hayır ( )

2. Son beş yılda çevreci bir gruba para yardımında bulundunuz mu?

Evet ( )

Hayır ( )

3. Son beş yılda çevreyi kirlettiğini düşündüğünüz bir şirketin ürünlerini almaktan kaçındığınız ya da boykot ettiğiniz oldu mu?

Evet ( )

Hayır ( )

4. Son beş yılda en azından, kısmen de olsa çevrenin sıkı bir şekilde korunması yanlısı olduğunuz için bir adaya seçimlerde oy verdiniz mi?

Evet ( )

Hayır ( )

5. Temel amacı çevreyi korumak ya da kollamak olan bir gruba üye misiniz?

Evet ( )

Hayır ( )

6. Son on iki ayda çevreci bir grup tarafından yazılmış herhangi bir bülten, dergi veya başka bir yayını okudunuz mu?

Evet ( )

Hayır ( )

EK 5. Sağ-Kanat Yetkeçiliği Ölçeği

Aşağıda katılabileceğiniz ya da karşı olabileceğiniz bir grup ifade verilmiştir. Lütfen okuduktan sonra her bir ifadeye katılıp katılmama düzeyinizi cümlelerin yanlarında verilen rakamlardan birini daire içine alarak belirtiniz. İlk düşündüğünüz yanıtların en uygun yanıtlar olduğunu unutmayınız.

	Kesinlikle katılmıyorum								Kesinlikle katılıyorum
1. Mevcut otorite, genel olarak pek çok şeyde haklı çıkarken, radikaller ve her şeye karşı çıkanlar cehaletlerini sergileyen boşboğazlardır.	1	2	3	4	5	6	7	8	9
2. Kadınlar, evlendiklerinde eşlerine itaat edeceklerine dair söz vermelidirler	1	2	3	4	5	6	7	8	9
3. Ülkemizin, bütünlüğümüze kasteden radikal yönelimleri ve kötülükleri ortadan kaldırmak için ne gerekiyorsa yapabilecek güçlü bir lidere ihtiyacı var.	1	2	3	4	5	6	7	8	9
4. Eşcinseller ve lezbiyenler, herhangi biri kadar sağlıklı ve ahlaklıdır.	1	2	3	4	5	6	7	8	9
5. Yönetimdeki saygın otoritelere ve dini yargılara güvenmek, toplumumuzda zihin karıştırmaya uğraşan "gürültücü ayaktakımını" dinlemekten daima daha iyidir.	1	2	3	4	5	6	7	8	9
6. Hiç kuşkusuz, mevcut dinsel öğretilere isyan edenler ve ateistler düzenli olarak camiye gidenler kadar iyi ve erdemlidirler.	1	2	3	4	5	6	7	8	9
7. Ülkemizi krizlerden kurtarmak için, geleneksel değerlerimize dönmek, sert liderleri iş başına getirmek ve kötü fikirleri yayanları susturmak gerekmektedir.	1	2	3	4	5	6	7	8	9
8. Çıplaklar kampının olmasında yanlış bir şey yoktur.	1	2	3	4	5	6	7	8	9
9. Birçok kişiyi tedirgin etse bile ülkemizin, geleneksel uygulamalara karşı çıkma cesareti gösterebilen özgür düşünceli bireylere ihtiyacı var.	1	2	3	4	5	6	7	8	9
10. İnançlarımızı ve ahlaki yapımızı yiyip bitiren geleneksel olmayan değerleri zamanında yok etmezsek, günün birinde ülkemiz yıkılacak.	1	2	3	4	5	6	7	8	9

11. Kendilerini herkesten farklı kılacak olsa bile bireyler, yaşam tarzlarını, dini inançlarını ve cinsel yönelimlerini kendileri belirlemelidir.	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	Kesinlikle katılmıyorum								Kesinlikle katılıyorum
12. Eski moda adetler ve değerler hala en iyi yaşama biçimini gösteriyor.	1	2	3	4	5	6	7	8	9
13. Kadınların siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda daha aktif rollere sahip olması, okullarda din derslerinin isteğe bağlı olması ve hayvan hakları için yeni düzenlemeler yapılmasını talep ederek mevcut yasalara ve çoğunluğun görüşlerine karşı çıkanlara hayranlık duymalısınız.	1	2	3	4	5	6	7	8	9
14. Ülkemiz, kötülükleri yok ederek bizi doğru yola getirecek güçlü ve kararlı bir lidere ihtiyaç duymaktadır.	1	2	3	4	5	6	7	8	9
15. . Ülkemizin en iyi bireyleri hükümete karşı çıkan, dini eleştiren ve doğal kabul edilen şeyleri göz ardı edebilenlerdir.	1	2	3	4	5	6	7	8	9
16. Kürtaj, pornografi ve evlilik konusunda Allah'ın koyduğu yasalar çok geç olmadan titizlikle uygulanmalı ve bu yasaları ihlal edenler şiddetle cezalandırılmalıdır.	1	2	3	4	5	6	7	8	9
17. Bugün ülkemizde dini değerlerden yoksun, kendi amaçları için ülkeyi yıkmaya çalışan ve otorite tarafından mutlaka etkisizleştirilmeleri gereken radikal ve ahlaksız birçok kişi var.	1	2	3	4	5	6	7	8	9
18. Kadının yeri, nerede olmak istiyorsa orasıdır. Kadının kocasına ve toplumsal geleneklere itaat etmek zorunda kaldığı günler artık geçmişte kalmıştır.	1	2	3	4	5	6	7	8	9
19. Atalarımızın yaptıklarıyla onur duyarsak, otoritenin yapmamızı istediklerini yaparsak ve her şeyi berbat eden çürük elmaları ayıqlarsak ülkemiz müthiş olur.	1	2	3	4	5	6	7	8	9
20. Yaşamak için bir tek doğru yol yoktur; herkes kendi yolunu kendi çizmelidir.	1	2	3	4	5	6	7	8	9
21. Feministler ve homoseksüeller, geleneksel aile değerlerine karşı koyabilecek kadar cesur oldukları için takdir edilmelidirler.	1	2	3	4	5	6	7	8	9
22. Bu ülkede işler, sorun çıkaran gruplar seslerini keser ve kendi gruplarının toplumdaki geleneksel yerini kabullenirlerse, biraz daha iyiye gidecektir.	1	2	3	4	5	6	7	8	9

EK 6. Yükleme Karmaşıklığı Ölçeği

Aşağıdaki ölçekte bulunan her bir ifadeyi dikkatlice okuyunuz ve sizi (gerçek duygu ve düşüncenizi) en iyi ifade ettiğini düşündüğünüz dereceyi/rakamı işaretleyiniz.

	Kesinlikle katılmıyorum	Kısmen Katılmıyorum	Az Katılmıyorum	Kararsızım	Az Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
1. İnsanların davranışlarını analiz etmeyi ve açıklamayı genellikle merak etmem.	1	2	3	4	5	6	7
2. Bir kişinin davranışı için, eğer bir neden bulmuşsam, artık başka neden bulmaya çalışmam.	1	2	3	4	5	6	7
3. Kendi düşünce süreçlerimizi analiz etme ve anlamının önemli olduğuna inanırım.	1	2	3	4	5	6	7
4. İnsanların davranışları üzerindeki etkim hakkında çok düşünürüm.	1	2	3	4	5	6	7
5. Bir kişinin tutumları, inançları ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkilerin genellikle basit ve açık olduğunu anlamış bulunuyorum.	1	2	3	4	5	6	7
6. Eğer insanların gerçekten tuhaf veya olağandışı bir şekilde davrandıklarını görürsem, genellikle bunu onların tuhaf veya olağandışı insanlar oldukları gerçeğine bağlarım ve daha fazla açıklama yapma gereği duymam.	1	2	3	4	5	6	7
7. Yakınımdaki insanların neden bu tür (böyle) insanlar olduklarını anlamak için aile kökenleri ve kişisel geçmişleri hakkında çok düşünürüm.	1	2	3	4	5	6	7
8. İnsan davranışının nedenlerinin konuşulduğu tartışmalara girmekten hoşlanmam.	1	2	3	4	5	6	7
9. İnsanların davranışlarının nedenlerinin basit değil karmaşık olduğunu düşünmekteyim.	1	2	3	4	5	6	7
10. İnsanlar hakkında yargılarda bulunduğumda veya davranışları için nedenler öne sürdüğümde, düşünme sürecimin nasıl çalıştığını anlamak ile çok ilgilenirim.	1	2	3	4	5	6	7
11. İnsanların birbirlerini etkileme biçimleri hakkında çok az düşünürüm.	1	2	3	4	5	6	7
12. Bir insanın kişiliğini/davranışını anlamak için tutum, inanç ve kişilik özelliklerinin birbirleriyle nasıl bütünleştiğini bilmek önemlidir.	1	2	3	4	5	6	7
13. İnsanların davranışlarını açıklamaya çalışırken sadece kişi üzerinde yoğunlaşırım ve onları etkileyebilecek dışsal etkenleri çok	1	2	3	4	5	6	7

fazla dikkate almam.							
14.Bir insanın davranışının temel nedeninin geçmişinde yer aldığını sıklıkla görmüşümdür.	1	2	3	4	5	6	7
15.İnsan davranışının nedenlerini veya mantığını analiz etmekten gerçekten zevk alırım.	1	2	3	4	5	6	7
16.İnsan davranışına ilişkin karmaşık açıklamaları, genellikle yararlı olmaktan çok kafa karıştırıcı bulurum.	1	2	3	4	5	6	7
17.İnsan davranışını anlama veya açıklama sürecinde, düşüncemin nasıl işlediğine az yoğunlaşıyorum.	1	2	3	4	5	6	7
	Kesinlikle katılmıyorum	Kısmen Katılmıyorum	Az Katılmıyorum	Kararsızım	Az Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
18.Diğer insanların davranışım üzerindeki etkisi hakkında çok az düşünürüm.	1	2	3	4	5	6	7
19.Kişiliğim farklı yönlerinin diğerlerini etkileme biçimi hakkında çok düşünürüm (Ör. İnançların tutumları etkilemesi veya tutumların kişilik özelliklerini etkilemesi).	1	2	3	4	5	6	7
20.Toplumun diğer insanlar üzerindeki etkisi hakkında çok düşünürüm.	1	2	3	4	5	6	7
21.Bir insanın davranışını analiz ederken, nedenlerin sıklıkla geçmişe, zaman zaman yıllar öncesine uzanan bir zincir oluşturduğunu düşünürüm.	1	2	3	4	5	6	7
22.İnsan davranışını anlamaya gerçekten meraklı değilim.	1	2	3	4	5	6	7
23.İnsan davranışı için basit açıklamaları karmaşık olanlara tercih ederim.	1	2	3	4	5	6	7
24.Davranışım için öne sürdüğüm nedenler bir başkasının içinde farklı olduğunda, bu sıklıkla beni, açıklamalarıma neden olan düşünme süreçlerimi gözden geçirmeye sevk eder.	1	2	3	4	5	6	7
25. Bir kişiyi anlamak için, onun yakın ilişkide bulunduğu insanları anlamak gerektiğine inanırım.	1	2	3	4	5	6	7
26. İnsan davranışını yüzeysel olarak (göründüğü gibi) ele alma ve davranışın içsel nedenlerini (Örneğin: tutumlar, inançlar v.b.) merak etmeme eğilimindeyim.	1	2	3	4	5	6	7
27. Toplumun davranışlarım ve kişiliğim üzerindeki etkisi hakkında çok düşünürüm.	1	2	3	4	5	6	7
28. Neden bu tür (böyle) bir insan olduğumu anlamak için, kendi aile kökenim ve kişisel geçmişim hakkında çok az düşünürüm.	1	2	3	4	5	6	7

EK 7. Sistemi Meşrulaştırma Ölçeği

Aşağıdaki ölçekte bulunan her bir soruyu dikkatlice okuyunuz ve sizi (gerçek duygu ve düşüncenizi) en iyi ifade ettiğini düşündüğünüz dereceyi/rakamı işaretleyiniz.

	Hiç katılmıyorum	Kısmen Katılmıyorum	Az Katılmıyorum	Kararsızım	Az Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
1. Genel olarak toplumumuzu adil bulurum.	1	2	3	4	5	6	7
2. Genelde politik sistemimiz olması gerektiği gibi, doğru biçimde işlemektedir.	1	2	3	4	5	6	7
3. Toplumumuz ciddi biçimde yeniden yapılandırılmaya ihtiyaç duymaktadır.	1	2	3	4	5	6	7
4. Türkiye, dünyada yaşanacak en iyi ülkedir.	1	2	3	4	5	6	7
5. İzlenen çoğu politika, toplumun çoğunluğunun yararınadır.	1	2	3	4	5	6	7
6. Bu toplumda herkes adil bir biçimde, zenginlik ve mutluluktan payına düşeni alır.	1	2	3	4	5	6	7
7. Toplumumuz her yıl daha da kötüye gitmektedir.	1	2	3	4	5	6	7
8. Toplumumuz, insanların genellikle ne hak ederlerse onu alacakları şekilde düzenlenmiştir.	1	2	3	4	5	6	7

KAYNAKÇA

- Adorno, T., Frenkel-Brunswick, E., Levinson, D., & Sanford, N. (1950). *The authoritarian personality*. NewYork: Harper.
- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Bahavior and Human Decision Processes*, 50, 179-211.
- Allen,R.S. & Castano, E. (2007). Conservatism and Concern for the Environment. *Quarterly Journal of Ideology*,30, 3 & 4.
- Altemeyer, B. (1981). *Right-Wing Authoritarianism*. University of Manitoba Press, Winnipeg, Canada.
- Altemeyer, B. (1988). *Enemies of freedom: Understanding rightwing authoritarianism*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Altemeyer, R. A. (1996). *The authoritarian specter*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Altemeyer, B. (1981/1994). *Right-Wing Authoritarianism*. University of Manitoba Press,Winnipeg, Canada.
- Altmeyer, B. (2003). What happens when authoritarians inherit the earth? A simulation. *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 3(1), 161-169.
- Arslan, C. (2005). Kişilerarası çatışma çözme ve problem çözme yaklaşımlarının yükleme karmaşıklığı açısından incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 75-93.

- Azevedo, F., Jost, J., & Rothmund, T. (2017). “Making America Great Again”: System Justification in the U.S. Presidential Election of 2016. *Translational Issues in Psychological Science*, 3, 231-240.
- Bamberg, S., & Moser, G. (2007). Twenty Years after Hines, Hungerford, and Tomera: A New Meta-Analysis of Psycho-Social Determinants of Pro-Environmental Behavior. *Journal of Environmental Psychology*, 27, 14-25.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Başaran, I. & Paker, K. O. (2001). Zihinsel yönetim perspektifinden düşünme stilleri ve atıf karmaşıklığı.
- Baumeister, R. F., & Vohs, K. D. (2006). Are personality and social psychologists behaving themselves? Dialogue: *Newsletter of the Society for Personality and Social Psychology*, 21, 3-7.
- Begley, S. (2007). The truth about denial. *Newsweek*, 150, 20-29.
- Beutel, A., & Marini, M. (1995). Gender and values. *American Sociological Review*, 60, 436-448.
- Berenguer, J., Corraliza, J.A., Martín, R. (2005). Rural-Urban Differences in Environmental Concern, Attitudes, and Actions. *European Journal of Psychological Assessment*, 21(2):128–138.
- Blocker, T. J., Eckberg, D. L. (1997). Gender and environmentalism. *Social Science Quarterly*, 78, 841-858.

- Brandt, M.J & Henry, P.J. (2012). Gender Inequality and Gender Differences in Authoritarianism. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 38(10), 1301-1315.
- Brick, C., & Lewis, G.J. (2014). Unearthing the "green" personality: Core traits predict environmentally friendly behavior. *Environment and Behavior*, 48, 635-658.
- Buluş, M. (2000). *Öğretmen Adaylarında Yükleme Karmaşıklığı, Düşünme Stilleri ve Bilişsel Tutarlılık Tercihinin Bazı Psikososyal Özellikler ve Akademik Başarı Çerçevesinde İncelenmesi*. Dokuz Eylül Ün. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, yayınlanmamış doktora tezi.
- Burgess, J. (1990), "The production and consumption of environmental meanings in the mass media: A research agenda for the 1990s" *Transactions of the Institute of British Geographers*, 15, 139–161.
- Campbell, T. & Kay, A. (2014). Solution Aversion: On the Relation Between Ideology and Motivated Disbelief. *Journal of Personality and Social Psychology*, 107(5), 809-24.
- Carroll, S.P., Hendry, A.P., Reznick, D.N. & Fox, C.W. (2007). Evolution on ecological time-scales. *Funct. Ecol.*, 21, 387–393.
- Carman, C. (2011). The process if the reality: Perceptions of procedural fairness and participatory democracy. *Political Studies*, 58, 731-751.
- Christie, R., Havel, J. & Seidenberg, B. (1958). Is the F Scale irreversible? *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 56, 143-159.

- Christie, R.(1991). Authoritarianism and related constructs. In J.P.Robinson, P.R. Shaver,& L.S. Wrightsman (Eds), *Measures of personality and social psychological attitudes*, 501-572. San Diego, CA: Academic Press.
- Chuang, S. S., & Su, Y. (2009). Do we see eye to eye? Chinese mothers' and fathers' parenting beliefs and values for toddlers in Canada and China. *Journal of Family Psychology*, 23, 331-341.
- Cialdini, R. B, Reno, R. R & Kallgren, C.A. (1990). A focus theory of normative conduct: recycling the concept of norms to reduce littering in public places. *J Pers Soc Psychol*, 58 (6):1015–1026.
- Cialdini, R. B., Kallgren, C. A., & Reno, R. R. (1991). A focus theory of normative conduct. *Advances in Experimental Social Psychology*, 24, 201–234.
- Corraliza, J. A., & Berenguer, J. (2000). Environmental values, beliefs, and actions: Asituational approach. *Environment & Behavior*, 32, 832–848.
- Cottrell, S. P. (2003). Influence of sociodemographics and environmental attitudes on general responsible environmental behavior among recreational boaters. *Environment and Behavior*, 35, 347-375.
- Çağlar Akoğlu, S. (2014). *Ekolojik ikilemler ve Hayvan Hakları: Yetkecilik, Sosyal Baskınlık Yönelimi ve Değerler Açısından Bir İnceleme*. Ankara: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Darley J.M and Cooper J., eds. (1998). *Attribution and Social Interaction*, 550 pp. Washington, D.C.: American Psychological Association.

- Davis, A.C. & Stroink, M.L. (2016). The relationship between systems thinking and the new ecological paradigm. *Systems Research and Behavioral Science*.
- Davidson, D. J., Freudenburg, W. R. (1996). Gender and environmental risk concerns. *Environment and Behavior*, 28, 302-339.
- De Groot, J. I. M., & Steg, L. (2007). Value orientations and environmental beliefs in five countries: Validity of an instrument to measure egoistic, altruistic, and biospheric value orientations. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 38, 318–332.
- De Groot, J., & Steg, L. (2008). Value orientations to explain beliefs related to environmental significant behavior: How to measure egoistic, altruistic, and biospheric value orientations. *Environment and Behavior*, 40, 330–354.
- De Groot, J.I.M., & Steg, L. (2009). Mean or green? Values, morality and environmental significant behavior. *Conservation Letters*, 2, 61-66.
- Dökmen, Z. (1991). Bem Cinsiyet Rolü Envanteri'nin geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 35(1), 81-89.
- DePaulo, B. M., & Rosenthal, R. (1979). Telling lies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37(10), 1713-1722.
- Derryberry, W.P., & Barger, B. (2008). Do contributors to intellect explain the moral judgment abilities of gifted youth? *Gifted Child Quarterly*, 52, 340.
- Devine, P. G. (1989). Stereotypes and prejudice: Their automatic and controlled components. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56(1), 5-18.

- Diekmann, A. & Preisendoerfer, P. (1992). 'Persönliches Umweltbewusstsein, ökonomische Anreize und Umweltverhalten.' *Schweizerische Zeitschrift für Soziologie*, 17:207-31.
- Dietz, T., Stern, C. P., & Guagnano, A. G. (1998). Social Structural and Social Psychological Bases of Environmental Concern. *Environment and Behavior*, 30(4), 450-471.
- Dietz, T., Kalof, L., Stern, P. C. (2002). Gender, Values, and Environmentalism. *Social Science Quarterly*, 83, 353-364.
- Duckitt, J., Bizumic, B., Krauss, S. W., & Heled, E. (2010). A tripartite approach to right-wing authoritarianism: The authoritarianism-conservatism-traditionalism model. *Political Psychology*, 31, 685–715.
- Duckitt, J. (2015). Authoritarian Personality. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 2nd edition, 2, 255–261.
- Duckitt, J., & Sibley, C.G. (2009). A dual-process motivational model of ideology, politics, and prejudice. *Psychological Inquiry*, 20(2-3), 98-109.
- Dunlap, R.E., & VanLiere, K.D. (1978). The "new environmental paradigm": A proposed measuring instrument and preliminary results. *Journal of Environmental Education*, 9, 10–19.
- Dunann Winter, D., & Koger, S.M. (2004). *The Psychology of Environmental Problems*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

- Duncan, L.E., Peterson, B. & Winter (1997). Authoritarianism and Gender Roles : Toward a Psychological Analysis of Hegemonic Relationships. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23(1), 41-49.
- Dunlap, R.E., Van Lee, K.D., Mertig, A.G & Jones, R.E. (2000). Measuring Endorsement of the New Ecological Paradigm: A Revised NEP Scale. *Journal of Social Issues*, 56 (3), 425-442.
- Dunlap, R.E., & Jones, R.E. (2002). Environmental Concern: Conceptual and measurement issues. In R.E. Dunlap & W. Michelson (Eds.), *Handbook of environmental sociology*, 482-524.
- Edwards, A. L. (1957). The Social Desirability Variable in Personality Assessment and Research. New York: *The Dryden Press*.
- Erdem, E. (2016). *Eğcinsel İnsan Hakları: Sosyal Baskınlık Yönelimi, Sistemi Meşrulaştırma, Yükleme Karmaşıklığı Açısından Bir İnceleme*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Fast, L. A, Reimer, H.M & Funder, D.C. (2007). The social behavior and reputation of the attributionally complex. *Journal of Research in Personality*. 42, 208-222.
- Feinberg, M., & Willer R. (2011). Apocalypse soon?: Dire Messages reduce belief in global warming by contradicting just-world beliefs. *Psychological Science*, 22(1), 34-38.
- Feinberg, M., & Willer R. (2013). Moral Roots of Environmental Attitudes. *Psychological Science*, 24(1), 56-62.

- Ferguson, M.A & Branscombe, N.R. (2010). Collective guilt mediates the effect of beliefs about global warming on willingness to engage in mitigation behavior. *Journal of Environmental Psychology*, 30, 135-142.
- Feygina, I., Jost, J. T. ve Goldsmith, R. E. (2010). System Justification, The Denial of Global Warming, and the Possibility of 'System-Sanctioned Change'. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 36(3) 326 –338.
- Finger, M. (1994). From Knowledge to Action? Exploring the Relationships Between Environmental Experiences, Learning, and Behavior. *Social Issues*, 50 (3), 141-160.
- Fletcher, G.J.O., (1983). Sex differences in causal attributions for marital separation. *N. Z. J. Psych.*, 12: 82-89.
- Flett, G.L., Pliner, P.& Blankstein, K.R. (1989). Depression and components of attributional complexity, *Journal of Personality and Social Psychology*, 56 (5), 757-764.
- Fletcher, G. J. O., Danilovics, P., Fernandez, G., Peterson D. ve Reeder, G. D. (1986). Attributional complexity: An individual differences measure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(4), 875-884.
- Fliegenschnee, M. & Schelakovsky, M. (1998) *Umweltpsychologie und Umweltbildung: eine Einführung aus humanökologischer Sicht* (Wien, Facultas Universitäts Verlag).

- Flouri, E. (2009). Strong families, tidy houses, children's values in adult life: Are "chaotic," "crowded" and "unstable" homes really so bad? *International Journal of Behavioral Development*, (33), 496-503.
- Fritzsche, I., Cohrs, J.C., Kessler, T. ve Bauer, J. (2012). Global warming is breeding social conflict: The subtle impact of climate change threat on authoritarian tendencies. *Journal of Environmental Psychology*, 32(1),1-10.
- Funder, D. C., & Harris, M. J. (1986). On the several facets of personality assessment: The case of social acuity. *Journal of Personality*, (54), 529–549.
- Gardner, G. T., & Stern, P. C. (2002). Environmental problems and human behavior (2nd ed.). Boston, MA: Pearson Custom.
- Geller, E.S. (1995). Actively caring for the environment: an integration of behaviorism and humanism. *Environment and Behavior*, 27, 184-195.
- Greenbaum, A. (1995). Taking stock of two decades of research on the social bases of environmental concern. In Mehta, M. D., Ouellet, E. (Eds.), *Environmental sociology* (pp. 125-152). North York, Ontario, Canada: Captus Press.
- Gilligan, C. (1982). In a different voice. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Gromet, D., Kunreuther, H., & Larrick, R. (2013). Political Ideology Affects Energy-Efficiency Attitudes and Choices. *PNAS*, 110, 9314-9319.
- Goldberg, L.R. (1993).The Structure of Phenotypic Personality Traits. *American Psychologist*, 48, 26-34.
- Grob, A. (1991) Meinung, Verhalten, Umwelt (Bern, Peter Lang Verlag).

- Gormley, B. & Lopez, F.G. (2010). Authoritarian and homophobic attitudes: gender and adult attachment style differences. *Journal of Homosexuality*, 57(4), 525-538.
- Goold, S. D., Fessler, D., Moyer, C. A. (2006). A measure of trust in insurers. *Health Services Research*, 41, 58-78.
- Guagnano, Gregory A., Paul C. Stern, and Thomas Dietz (1995), "Influences on Attitude-Behavior Relationships. A Natural Experiment With Curbside Recycling," *Environment and Behavior*, 27 (4), 699-718.
- Güldü, H. (2011). Sağ kanat yetkeciligi ölçeği: Uyarlama çalışması. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, 27-50.
- Haddock, G., & Zanna, M. P. (1994). Preferring "housewives" to "feminists": Categorization and the favorability of attitudes toward women. *Psychology of Women Quarterly*, 18, 25-52.
- Haidt, J., & Joseph, C. (2004). Intuitive ethics: how innately prepared intuitions generate culturally variable virtues. *Daedalus*, 133(4), 55-66.
- Harland, P., Staats, H., and Wilke, H.A.M. (2007). Situational and personality factors as direct or personal norm mediated predictors of pro-environmental behavior: Questions derived from norm-activation theory. *Basic and Applied Social Psychology*, 29(4), 323-334.
- Harnish, R.J., & Bridges, K.R. (2015). Remote and Resident Students' Final Grades and Ratings of Teaching Effectiveness in an Undergraduate Psychology Course. *Scholarship of Teaching and Learning in Psychology*, 1, 14-23.

Hasta, D. (2002). *Yetkeci Kişilik ve Bilişsel Karmaşıklık Düzeyi ile Siyasal İdeoloji Arasındaki İlişki*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Hasta, D. ve Dönmez, A. (2009). Yetkecilik ve bilişsel karmaşıklık düzeyi ile siyasal ideoloji arasındaki ilişki. *Türk Psikoloji Dergisi*, 24 (64), 19-29.

Hasta, D ve Sözen, A. I. (2017). Hidroelektrik Santrallerine İlişkin Tutumlar: Sistemi Meşrulaştırma, Kontrol Odağı ve Yükleme Karmaşıklığı Açısından Bir Değerlendirme. *Türk Psikoloji Dergisi*, 32 (79), 36-47.

Hayes, A. F. (2016). The process macro for SPSS and SAS.
<http://www.processmacro.org/download.html>

Heider, F. (1958). *The Psychology of Interpersonal Relations*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

Hirsh, J.B. (2010). Personality and Environmental Concern. *Journal of Environmental Psychology*, 30, 245-248.

Henry, P. J. ve Saul, A. (2006). The development of system justification in the developing world. *Social Justice Research*, 19 (3), 365-378.

Henry, P. J. (2011). The role of stigma in understanding ethnicity differences in authoritarianism. *Political Psychology*, (32), 419-438.

Hess, H. D. ; Kreuzer, M. ; Nosberger, J. ; Wenk, C. ; Lascano, C. E.(2002). Effect of sward attributes on legume selection by oesophageal-fistulated and non-fistulated steers grazing a tropical grass-legume pasture. *Trop. Grassl.*, 36 (4): 227-238.

- Hodgkinson, S. P., & Innes, J. M. (2000). The prediction of ecological and environmental belief systems: The differential contributions of social conservatism and beliefs about money. *Journal of Environmental Psychology*, (20), 285–294.
- Horberg, E. J., Oveis, C., Keltner, D., & Cohen, A. B. (2009). Disgust and the moralization of purity. *Journal of Personality and Social Psychology*, (97), 963–976.
- Hunter, L. M., Hatch, A., & Johnson, A. (2004). Cross-National Gender Variation in Environmental Behaviors*. *Social Science Quarterly*, 85(3), 677-694.
- Inbar, Y., Pizarro, D. A., & Bloom, P. (2009). Conservatives are more easily disgusted. *Cognition & Emotion*, (23), 714–725.
- Jang, S. M. (2013). Framing responsibility in climate change discourse: Ethnocentric attribution bias, perceived causes, and policy attitudes. *Journal of Environmental Psychology*, 36, 27-36.
- Johnson, M. K. & Marini, M. M. (1998). Bridging the Racial Divide in the United States: The Effect of Gender. *Social Psychology Quarterly*, (61), 247–58.
- Johnson, D. & Levin, S. (2009). The tragedy of cognition: psychological biases and environmental inaction. *Society And Science – Interdisciplinary Exchanges*, 97(11).

- Joireman, A. J., Lasane, T. P., Bennet, J., Richard, D., & Solaimani, S. (2001). Integrating social value orientation and the consideration of future consequences within the extended norm activation model of proenvironmental behaviour. *British Journal of Social Psychology*, 40, 133-155.
- Jost, J. T., & Banaji, M. R. (1994). The Role of Stereotyping in System-Justification and the Production of False Consciousness. *British Journal of Social Psychology*, 33, 1-27.
- Jost, J. T., Banaji, M. R., & Nosek, B. A. (2004). A decade of system justification theory: Accumulated evidence of conscious and unconscious bolstering of the status quo. *Political Psychology*, 25, 881–919.
- Jost, J.T., & Burgess, D. (2000). Attitudinal ambivalence and the conflict between group and system justification motives in low status groups. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26, 293–305.
- Jost, J., Burgess, D., & Mosso, C. (2001). Conflicts of legitimation among self, group, and system: The integrative potential of system justification theory. In T. J. Jost, & B. Major (Eds.), *The psychology of legitimacy: Emerging perspectives on ideology, justice, and intergroup relations* (pp. 363-388). New York: Cambridge University Press.
- Jost, J.T., Blount, S., Pfeffer, J., & Hunyady, G. (2003). Fair market ideology: Its cognitive-motivational underpinnings. *Research in Organizational Behavior*, (25), 53–91.

- Jost, J. T. ve Hunyady, O. (2002). The psychology of system justification and the palliative function of ideology. *European Review of Social Psychology*, 13(1), 111-153.
- Jost, J. T., Glaser, J., Kruglanski, A.W., & Sulloway F. (2003b). Exceptions that prove the rule: using a theory of motivated social cognition to account for ideological incongruities and political anomalies. *Psychol. Bull.* 129:383–93
- Jost, J.T., Glaser, J., Kruglanski, A.W., & Sulloway, F. (2003). Political conservatism as motivated social cognition. *Psychological Bulletin*, 129, 339–375.
- Jost, J. T., & Hunyady, O. (2005). Antecedents and consequences of system-justifying ideologies. *Current Directions in Psychological Science*, 14(5), 260-265.
- Jost, J. T., Pietrzak, J., Liviatan, I., Mandisodza, A., & Napier, J. (2007). System justification as conscious and nonconscious goal pursuit. In J. Shah & W. Gardner (Eds.), *Handbook of motivation science*. New York, NY: Guilford.
- Jost, J.T., Pelham, B.W., Sheldon, O., & Sullivan, B.N. (2003). Social inequality and the reduction of ideological dissonance on behalf of the system: Evidence of enhanced system justification among the disadvantaged. *European Journal of Social Psychology*, 33,13–36.
- Jost, J. T., & Kay, A. C. (2005). Exposure to benevolent sexism and complementary gender stereotypes: Consequences for specific and diffuse forms of system

justification. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88(3), 498-509.
doi: [10.1037/0022-3514.88.3.498](https://doi.org/10.1037/0022-3514.88.3.498)

Jost, J. T., Liviatan, I., van der Toorn, J., Ledgerwood, A., Mandisodza, A. N., & Nosek, B.A. (2009). System justification: How do we know it's motivated? In R. Bobocel et al. (Eds.), *The psychology of justice and legitimacy: The Ontario symposium* (Vol. 11). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Jost, J.T., Petritsis, V.C., Abrams, D., Sidanius, J., Toorn, J., & Bratt, C. (2011). Why Men (and Women) Do and Don't Rebel : Effects of System Justification on Willingness to Protest. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 38(2), 197-208.

Jost, J.T., Wakslak, J.C & Tyler, T.R.(2008). System justification theory and the alleviation of emotional distress: Palliative effects of ideology in an arbitrary social hierarchy and in society. *Advances in Group Processes*, 25:181-211.

Jost, J. T., & Banaji, M. R. (1994). The Role of Stereotyping in System-Justification and the Production of False Consciousness. *British Journal of Social Psychology*, 33, 1-27.

Jost, J.T., Banaji, M.R. and Nosek, B.A. (2004) A Decade of System Justification Theory: Accumulated Evidence of Conscious and Unconscious Bolstering of the Status Quo. *Political Psychology*, 6, 881-919.

Jost, J. T., Petritsis, V., Abrams, D., Sidanius, J., Toorn, J. ve Bratt, C. (2012). Why men (and women) do and don't rebel: Effects of system justification on

willingness to protest. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 38(2), 197-208.

Jost, J.T., & Kay, A.C. (2005). Exposure to benevolent sexism and complementary gender stereotypes: Consequences for specific and diffuse forms of system justification. *Journal of Personality and Social Psychology*, (88), 498-509.

Jost, J. T., Nosek, B. A., & Gosling, S. D. (2008). Ideology: Its resurgence in social, personality, and political psychology. *Perspectives on Psychological Science*, 3, 126–136.

Jylhä, K. M., & Akrami, N. (2015). Social dominance orientation and climate change denial: The role of dominance and system justification. *Personality and Individual Differences*, 86, 108–111.

Kaiser, F. G., Woelfing, S., & Fuhrer, U. (1999). Environmental attitude and ecological behaviour. *Journal of Environmental Psychology*, (19), 1-19.

Karaçay, G. (2011). *İşsiz bireylerde yaşam doyumu: Eğitim, dini duygulanım ve sistemi meşrulaştırma bakımından bir inceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.

Karayegen, G. (2015). *Çevreci Tutum Ve Davranışlar: Sosyal Baskınlık Yönelimi, Yetkecilik Ve Ahlak Açısından Bir Değerlendirme*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.

Kay, A. C. ve Jost, J. T. (2003). Complementary justice: Effects of “Poor but Happy” and “Poor but Honest” stereotype exemplars on system justification and

implicit activation of the justice motive. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85(5), 823-837.

Kay, A. C., Czaplinski, S., & Jost, J. T. (2009). Left-right ideological differences in system justification following exposure to complementary versus noncomplementary stereotype exemplars. *European Journal of Social Psychology*, (39), 290-298. doi:10.1002/ejsp.500

Kilbourne, W.E., Beckmann, S.C., and Thelen, E., (2002). The role of the dominant social paradigm in environmental attitudes: A multi-national examination. *Journal of Business Research* 55 (3), 193-204.

Kollmuss, A., & Agyeman, J. (2002). Mind the Gap: Why Do People Act Environmentally and What Are the Barriers to Pro-Environmental Behavior? *Environmental Education Research*, 8(3), 240-259.

Kopelman, S., J. M. Weber, and D. M. Messick. (2002). Factors influencing cooperation in commons dilemmas: a review of experimental psychological research. In *The Drama of the Commons*, edited by E. Ostrom, T. Dietz, N. Dolsak, P. C. Stern, S. Stonich and E. U. Weber. Washington, D.C.: National Academy Press.

Landry, N., Gifford, R., Milfont, L.T., Weeks, A. & Arnocky, S. (2018). Learned Helplessness moderates the relationship between environmental concern and behavior. *Journal of Environmental Psychology*. 55, 18-22.

- Lassiter, G.D. Briggs, M.A. & Slaw, R.D. (1991): Need for cognition, causal processing and memory for behavior. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 17(6), 694-700.
- Leblebici, Ç.(1991).*Günlük Hayat Olaylarına İlişkin Atıfların İncelenmesi*. Ege Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış doktora tezi.
- Lee, K. (2009). Gender differences in Hong Kong adolescent consumers' green purchasing behavior. *Journal of Consumer Marketing*, 26, 87-96.
<http://dx.doi.org/10.1108/07363760910940456>
- Lehmann, J. (1999) Befunde empirischer Forschung zu Umweltbildung und Umweltbewusstsein (Opladen, Leske und Budrich).
- Leiserowitz, A. (2007). Communicating the risks of global warming: American risk perceptions, affective images, and interpretive communities. In S. C. Moser & L. Dilling (Eds.), *Creating a climate for change: Communicating climate change and facilitating social change* (pp. 44-63). New York, NY, US: Cambridge University Press.
- Lezak, S. B & Thibodeau, P. H. (2016).Systems thinking and environmental concern. *Journal of Environmental Psychology*,46,143-153.
- Linville, P.W.& Jones, E.E. (1980). Polarized appraisals of out group members, *Journal of Personality and Social Psychology*, 38(5), 689-703.
- Lippa, R. (1995). Gender-related individual differences and psychological adjustment in terms of the big five and circumplex models. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69, 1184-1202.

- Lips, H. M. (2003). The gender pay gap: Concrete indicator of women's progress toward equality. *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 3, 87-109.
- Marsh, K. L. ve Weary, G. (1989). Depression and attributional complexity. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 15(3), 325-336.
- Mayer, F. & Frantz, C.(2004). The connectedness to nature scale: A measure of individuals' feeling in community with nature. *Journal of Environmental Psychology*, 24, 503–515.
- McCright, A. M. (2010). The effects of gender on climate change knowledge and concern in the American public. *Population and Environment*, 32, 66-87.
- McCright, A. M., & Dunlap, R. E. (2011). The politicization of climate change: Political polarization in the American public's views of global warming. *The Sociological Quarterly*, 52, 155–194.
- McCright, A. M., Xiao, C.& Dunlap, R. E. (2014). 'Political Polarization on Support for Government Spending on Environmental Protection in the USA, 1974-2012.' *Social Science Research* 48: 251-260.
- McCright, A. M. (2015). Gender Differences in Environmental Concern. Revisiting the Institutional Trust Hypothesis in the USA. *Environment and Behavior*, 47(1) 17 –37.
- Merchant, C. (1992). *Radical ecology: The search for a livable world*. New York: Routledge.

- Milfont, T. L. & Duckitt, J. (2010). The Environmental Attitudes Inventory: A valid and reliable measure to assess the structure of environmental attitudes. *Journal of Environmental Psychology*, 30(1), 80-94.
- Milfont, L. T., Richter, I., Chris G. S., Wilson, S. M., & Fischer, R. (2013). Environmental consequence of the desire to dominate and be superior. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 39(9), 1127-1138.
- Miller, B. D. (Ed). (1993). *Sex and gender hierarchies*. New York: Cambridge University Press.
- Moisander, J. (1998). *Motivation For Ecologically Oriented Consumer Behavior*, Workshop Proceedings, March. The European Science Foundation (ESF) TERM (Tackling Environmental Resource Management Phase II 1998-2000). <http://www.lancs.ac.uk/users/scistud/esf/lind2.htm>
- Napier, J. L., & Jost, J. T. (2008). The “antidemocratic personality” revisited: A cross-national investigation of working-class authoritarianism. *Journal of Social Issues*, (64), 595-617.
- Nordlund, A. M., & J. Garvill. (2002). Value structures behind proenvironmental behaviour. *Environment and Behaviour* 34, 740–56.
- Opatow, S., & Weiss, L. (2000). Denial and the Process of Moral Exclusion in Environmental Conflict. *Journal of Social Issues*, 56, 475-490.
- Oskamp, S. (2000). A sustainable future for humanity? How can psychology help? *American Psychologist*, 55(5), 496-508.

- Ömür, M.(2018). *Siyasal Parti Liderlerine Yönelik Değerlendirmelerde Liderin İç-Grup Prototipikliği ile Seçmen Özelliklerinin Rolü*. Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi.
- Paker, K.O. (1994). *Atıf Karmaşıklığı, Uçlara Kayma ve Kalıp Yargı Kullanma Eğilimleri*.Ege Ün. Sos. Bil. Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Paker, K. O. (2004). Bireysel bir farklılık olarak atıf karmaşıklığı: Kavramsal analiz ve ölçek uyarlaması. *Psikoloji Çalışmaları*, 24, 1-24.
- Peterson, B. E., Doty, R. M., & Winter, D. G. (1993). Authoritarianism and attitudes toward contemporary social issues. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 19, 174-184.
- Peterson, B.E. & Zurbriggen, E.L. (2010). Gender, Sexuality, and the Authoritarian Personality. *Personality and Politics*. 78(6), 1801-1826.
- Poortinga, W., Steg, L., & Vlek, C. (2004). Values, environmental concern, and environmental behavior: A study into household energy use. *Environment and Behavior*, 36 (1), 70-93.
- Poortinga, W., Spence, A.,Whitmars,L.,Capstick,S.,& Pidgeon, N.F. (2011). Uncertain climate: An investigation into public scepticism about anthropogenic climate change. *Global Environmental Change*,21, 1015-1024.
- Pope, J. (1999). An attributional analysis of jurors' judgments in a criminal case: A preliminary investigation. *Social Behavior and Personality*, 27(6),563-574.

- Randle, J. M. (2012). Systems thinking cognitive paradigm and its relationship to academic attitudes and achievement (Unpublished honors thesis). Lakehead University, Thunder Bay.
- Randle, J. M. (2014). *The Systems Thinking Paradigm and Higher-Order Cognitive Processes*. Masters Degree Thesis. Lakehead University.
- Rarick, D.J. (2012). It's Hard Work Being Poor: How Allostatic Load Models Can Contribute to Understanding System Justification Theory. The University of Texas at Austin. Master of Arts Thesis.
- Reid, L. D., & Foels, R. (2010). Cognitive complexity and the perception of subtle racism. *Basic and Applied Social Psychology*, 32, 291-301.
- Ridgeway, C. L. and Correll, S.J. (2004). Unpacking the gender system: A theoretical perspective on gender beliefs and social relations. *Gender & Society* 18 (4), 510-31.
- Ross, L. (1977). The intuitive psychologist and his shortcomings: Distortions in the attribution process. *In Advances in experimental social psychology*, (10), 173–220.
- Rotella, K. (2008). The Effects of Gender Stereotypes, In/Out Systems, and System Justification in Women. University Honors in Psychology.
- Rubinstein, G. (1995). Authoritarianism in Israeli Society. *The Journal of Social Psychology*, 135, 237-250.

- Sabbagh, C. (2005). Environmentalism, right-wing extremism, and social justice beliefs among German adolescents. *International Journal of Psychology*, 40, 118–131.
- Salfate, V.S., Paez,D., Liu, H.J., Pratto.F., & Zúñiga, H.(2018). A Comparison of Social Dominance Theory and System Justification: The Role of Social Status in 19 Nations. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 1-17.
- Samter, W. (2002). How gender and cognitive complexity influence the provision of emotional support: A study of indirect effects. *Communication Reports*, 15, 5–16.
- Santos, G. (2008). The London experience. In E. Verhoef, B.Van Wee, L. Steg, & M.Bliemer (Eds.), *Pricing in road transport: A multi-disciplinary perspective* (pp.273-292). Cheltenham: Edgar Elgar.
- Shrivastava P. (1995). Environmental technologies and competitive advantage. *Strategic Management Journal*, 16: 183–200.
- Schultz, P. W., & Stone, W. F. (1994). Authoritarianism and attitudes toward the environment. *Environment and Behavior*, 26, 25–37.
- Schultz, P. W., & Zelezny, L. C. (1999). Values and proenvironmental behavior: A five-country survey. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 29, 540–558.
- Shultz,P.W. (2000). Empathizing With Nature: The Effects of Perspective Taking on Concern for Environmental Issues. *Journal of Social Issues*, 56(3), 391-406.

- Schwartz, S.H. (1977) Normative influences on altruism, in: L. Berkowitz (Ed.) *Advances in Experimental Social Psychology*, Vol. 10 (New York, Academic Press).
- Seligman, C.& Katz, A.N. (1996). 'The Dynamics of *value* systems', in Seligman, C., Olson, J.M. and Zanna, M.P. (eds.) *The Psychology of Values, Ontario Symposium*, Mahwah: Lawrence Erlbaum, 8, 53-75.
- Shrivastava P. (1995). Environmental technologies and competitive advantage. *Strategic Management Journal*, 16: 183–200.
- Sibley, C. G., Wilson, M., & Duckitt, J. (2007a). Antecedents of men's hostile and benevolent sexism: The dual roles of social dominance orientation and right-wing authoritarianism. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 33, 160-172.
- Son Hing, L. S., Bobocel, D. R., Zanna, M.P., & McBride, M. V. (2007). Authoritarian Dynamics and unethical decision making: High social dominance orientation leaders and high right-wing authoritarianism followers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92, 67-81.
- Sönmez, B. (2014) *Politik güven: Dindarlık, yetkecilik, sistemi meşrulaştırma ve değerler açısından bir inceleme*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Stanley, K. S., Wilson, M. S., & Milfont, T. L. (2017). Exploring short-term longitudinal effects of right-wing authoritarianism and social dominance

orientation on environmentalism. *Personality and Individual Differences*, 108, 174-177.

Stenner, K. (2005). *The authoritarian dynamic*. New York, NY: Cambridge University Press.

Stern, P. C., Dietz, T., Kalof, L. (1993). Value orientations, gender, and environmental concern. *Environment and Behavior*, 25, 322-348.

Stern, C. P. & Dietz, T. (1994). The Value Basis of Environmental Concern. *Journal of Social Issues* 50(3), 65 – 84.

Stern, P. C. (1997). Toward a working definition of consumption for environmental research and policy. In P. C. Stern, T. Dietz, V. R. Ruttan, R. H. Socolow, & J. L. Sweeney (Eds.), *Environmentally significant consumption: Research directions* (pp. 12–35). Washington, DC: National Academy Press, 1997.

Stern, P. C. (1999). Information, incentives, and pro-environmental consumer behavior', *Journal of Consumer Policy*, 22, 461-78.

Stern, P. C., Dietz, T., Abel, T., Guagnano, G. A., & Kalof, L. (1999). A value-belief-norm theory for social movements: The case of environmentalism. *Human Ecology Review*, 6, 81–97.

Stern, P. C. (2000). New environmental theories: toward a coherent theory of environmentally significant behavior. *Journal of Social Issues*, 56(3), 407-424.

- Swami V., Coles R., Stieger S., Pietschnig J., Furnham A., Rehim S., et al. (2011). Conspiracist ideation in Britain and Austria: evidence of a monological belief system and associations between individual psychological differences and real-world and fictitious conspiracy theories. *Br. J. Psychol.* 102, 443–463. doi:10.1111/j.2044-8295.2011.02036.x
- Van der Werff, E., Steg, L., & Keizer, K. (2013). It is a moral issue: The relationship between environmental self-identity, obligation-based intrinsic motivation and pro-environmental behaviour. *Global Environmental Change*, 23(5), 1258-1265.
- Van der Toorn J., Nail P. R., Liviatan I., Jost J. T. (2014). My country, right or wrong: Does activating system justification motivation eliminate the liberal-conservative gap in patriotism? *Journal of Experimental Social Psychology*, 54, 50–60. doi:10.1016/j.jesp.2014.04.003
- Van der Toorn, J., Tyler, T. R., & Jost, J. T. (2011). More than fair: Outcome dependence, system justification, and the perceived legitimacy of authority figures. *Journal of Experimental Social Psychology*, 47, 127–138.
- Vining, J., & Ebreo, A. (1992). Predicting recycling behavior from global and specific environmental attitudes and changes in recycling opportunities. *Journal of Applied Social Psychology*, 22, 1580–1607.
- Vlek, C., & Steg, L. (2009). Encouraging pro-environmental behavior: An integrative review and research agenda. *Journal of Environmental Psychology*, 29, 309-317.

- Wakslak, C. J., Jost, J. T., Tyler, T. R. ve Chen, E. S. (2007). Moral outrage mediates the dampening effect of system justification on support for redistributive social policies. *Psychological Science*, 18 (3), 267-274.
- Weart.S. (2004). *The Discovery of Global Warming*. Cambridge, MA: Harvard University Press; Boal, *Globe, Capital, Climate*.
- Webster, D. M., & Kruglanski, A. W. (1994). Individual differences in need for cognitive closure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(6), 1049-1062.
- Webster, P.J., Holland,G.J., Curry, J.A.,& Chang, H.R. (2005). Changes in tropical cyclone number and intensity in a warming environment. *Science*, 309, 1844-1846.
- Weiner, B. (1985). An attributional theory of achievement motivation and emotion. *Psychological Review*, 92(4), 548-573. doi:10.1037/0033-295X.92.4.548.
- Weiner, B. (2006). Social motivation, justice, and the moral emotions: An attributional approach. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Wilson, S. M., & Sibley, C. G. (2012). Social dominance orientation and right-wing authoritarianism: Additive and interactive effects on political conservatism. *Political Psychology*, 34, 277-284. doi:10.1111/j.1467-9221.2012.00929.x
- Whitley, B. E., & Kite, M. E. (2010). The psychology of prejudice and discrimination. Belmont, CA: Wadsworth Cengage Learning.

- Whitley, B. E. (1999). Right-wing authoritarianism, social dominance orientation, and prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77, 126-134.
- Tam, K. P., Au, A., & Leung, A. K. Y. (2008). Attributionally more complex people show less punitiveness and racism. *Journal of Research in Personality*, 42(4), 1074-1081.
- Thibodeau, P.H, Frantz,C., & Stroink, M. L. (2016a). Situating a measure of systems thinking in a landscape of psychological constructs. *Systems Research and Behavioral Science*.
- Xiao, C., Hong, D. (2010). Gender differences in environmental behaviors in China. *Population and Environment*, 32, 88-104.
- Xiao, C. (2011). Public attitudes toward science and technology and concern for the environment: Testing a model of indirect feedback effects. *Environment and Behavior*. Advance online publication. doi:10.1177/0013916511414875.
- Yıldırım, N. ve Akgün, S. (2013). Sivil Toplum Kuruluşu Gönüllülerinin Sosyal Sistemin Meşruiyetine İlişkin Algıları, Adil Dünya İnançları ve Sosyal Baskınlık Yönelimleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24 (1), 115-128.
- Zelezny, L. C., Chua, P. P. & Aldrich, C. (2000). New ways of thinking about environmentalism: Elaborating on gender differences in environmentalism. *Journal of Social Issues*, 56, 443–45